

**TÜRKİYE İLE RUSYA İLİŞKİLERİNİN
İŞBİRLİĞİ VE ÇATIŞMA
PERSPEKTİFİNDEN
İNCELENMESİ (1990-2023)**

Maral Mominova
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Mustafa FİŞNE
Mayıs, 2024
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE İLE RUSYA İLİŞKİLERİNİN İŞBİRLİĞİ VE
ÇATIŞMA PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ
(1990-2023)

Hazırlayan
Maral MOMİNOVA

Danışman
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

AFYONKARAHİSAR- 2024

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Türkiye İle Rusya İlişkilerinin İşbirliği ve Çatışma Perspektifinden İncelenmesi (1990-2023)**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti halinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

26/05/2024

İmza

Maral MOMİNOVA

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Maral MAMİNOVA
	Numarası	200666110
	Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Programı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Türkiye İle Rusya İlişkilerinin İşbirliği Ve Çatışma Perspektifinden İncelenmesi (1990-2023)
Tez Savunma Sınav Tarihi		26/06/2024
Tez Savunma Sınav Saati		14:00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☐ oy birliği – ☒ oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

TÜRKİYE İLE RUSYA İLİŞKİLERİNİN İŞBİRLİĞİ VE ÇATIŞMA PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ (1990-2023)

Maral MOMİNOVA

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Mayıs, 2024

Danışman: Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

Bu çalışmada, Türkiye-Rusya ilişkilerinin işbirliği ve çatışma perspektifi bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Diğer bir ifadeyle çalışma, Rusya ve Türkiye devletleri arasında iş birliğine ya da çatışmacı ilişkilere konu olan alanları ortaya koymaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, daha önce zıt bloklarda yer alan Türkiye ve Rusya için yeni fırsatlar açmıştır. Türkiye, kültürel bağlar nedeniyle özellikle Kafkaslar ve Orta Asya'daki ülkelerle güçlü ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. 1990'ların sonlarına doğru, Rusya istikrar kazanarak, eski Sovyetler Birliği ülkelerini güvenliği için hayati önemde görmeye başlamış ve Türkiye ile rekabete girişmiş, bu da zaman zaman karşılıklı tehdit algılarına yol açmıştır. Ekonomik krizlere rağmen Türkiye ve Rusya'nın ikili ticareti, örtüşen ekonomik çıkarlarla gelişmiştir. 2000'lerde gelişen ekonomik bağlar ve Batı ile yaşanan sorunlar, iş birliğini artırmıştır. Suriye, Libya ve Doğu Akdeniz'deki çatışmalar, farklı çıkarların varlığını ortaya koysa da iş birliği potansiyelini de göstermiştir. Bölgesel çatışma konularına rağmen, karşılıklı ekonomik bağımlılık, uzlaşma ve iş birliğini teşvik etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Dış politika, İşbirliği, Çatışma

ABSTRACT

INVESTIGATION OF TÜRKİYE AND RUSSIA RELATIONS FROM THE PERSPECTIVE OF COOPERATION AND CONFLICT (1990-2023)

Maral MOMINOVA

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION**

May, 2024

Advisor: Prof. Dr. Mustafa FIŞNE

This study aims to examine Türkiye-Russia relations in the context of cooperation and conflict perspectives. In other words, the study reveals the areas that are subject to cooperation or conflictual relations between the states of Russia and Turkey. The end of the Cold War opened new opportunities for Türkiye and Russia, which were previously in opposing blocks. Due to cultural ties, Türkiye has aimed to establish strong relations especially with the countries in the Caucasus and Central Asia. Towards the end of the 1990s, Russia gained stability and began to see the former Soviet Union countries as vital for its security and began to compete with Turkey, which occasionally led to mutual threat perceptions. Despite economic crises, bilateral trade between Türkiye and Russia has developed with overlapping economic interests. Developing economic ties and problems with the West in the 2000s increased cooperation. Conflicts in Syria, Libya and the Eastern Mediterranean have revealed the existence of different interests, but also demonstrated the potential for cooperation. Despite issues of regional conflict, economic interdependence has encouraged reconciliation and cooperation.

Keywords: Türkiye, Russia, Foreign policy, Cooperation, Conflict

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanmasında çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında, bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanını esirgemeyerek bana her müracatımda destek olan, kıymetli ve danışman hoca statüsünü hakkıyla yerine getiren Prof. Dr. Mustafa Fişne'ye teşekkürü borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Ne kadar teşekkür etsem yetersiz kalacağı diğer üniversite hocalarımın da, 4 yıl süren üniversite hayatımda bana kattıkları ve kazandırdıkları her şey için ve geleceğimi şekillendirecek bilgilerle donattıkları için her birine ayrı ayrı teşekkürlerimi iletiyorum.

Son olarak çalışmamda bana olan güvenini ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve bu günlere ulaşmamda emeklerini asla ödeyemeyeceğim değerli Annem'e sonsuz sabrı, desteği için gönülden teşekkür ederim.

Maral MOMİNOVA
2024, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL VE STRATEJİK BOYUTLARIYLA RUS DIŞ POLİTİKASI

1. RUS DIŞ POLİTİKASININ TARİHSEL BOYUTU.....	6
1.1. ÇARLIK DÖNEMİ.....	6
1.2. SSCB DÖNEMİ.....	7
1.3. RUSYA FEDERASYONU DÖNEMİ.....	10
2. RUS DIŞ POLİTİKASININ STRATEJİK BOYUTU.....	13
2.2. STRATEJİK KÜLTÜR.....	13
2.3. JEOPOLİTİK.....	16
2.4. PANSLAVİZM.....	21
2.5. AVRASYACILIK.....	24
3. TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

İŞBİRLİĞİ PERSPEKTİFİNDEN 1990 SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

1. İŞBİRLİĞİNE İLİŞKİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER YAKLAŞIMLARI....	35
2. TÜRKİYE-RUSYA İŞBİRLİĞİ ALANLARI.....	38
2.1. ENERJİ.....	40
2.1.1. Türk Akımı Projesi.....	41
2.1.2. Akkuyu Nükleer Enerji Santrali.....	43
2.2. KARADENİZ.....	44
2.3. TİCARET VE TURİZM.....	48
2.4. S-400 ANLAŞMASI.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇATIŞMA PERSPEKTİFİNDEN 1990 SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

1. ÇATIŞMAYA İLİŞKİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER YAKLAŞIMLARI....	53
2. TÜRKİYE-RUSYA ÇATIŞMA KONULARI.....	58
2.1. KAFKASYA.....	59

2.1.1. Dağlık Karabağ Sorunu	59
2.1.2. Çeçenistan Sorunu	62
2.2. ORTA ASYA	63
2.3. SURİYE.....	65
2.3.1. Uçak Krizi	69
2.4. LİBYA.....	72
2.5. KIRIMIN İLHAKI	74
2.6. PKK SORUNLARI	75
 SONUÇ	 78
KAYNAKÇA.....	83
ÖZGEÇMİŞ.....	91

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Türk Akım Projesi.....	42
Şekil 2. Nükleer Santral Yapılması Düşünülen Mersin ve Sinop İllerinin Konumu	43
Şekil 3. Türkiye ile Rusya Arasındaki İthalat ve İhracat Grafiği	48

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

- AB:** Avrupa Birliği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM: Birleşmiş Milletler
DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü
İHA: İnsansız Hava Aracı
KEİÖ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KFOR: Kosova Uluslararası Barışı Koruma Misyonu
KGAÖ: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
MEB: Münhasır Ekonomik Bölgesi
NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
RF: Rusya Federasyonu
SİHA: Silahlı İnsansız Hava Aracı
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK: Sivil Toplum Kuruluşu
TANAP: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC: Türkiye Cumhuriyeti
TDP: Türk Dış Politikası
TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri
UFSS: Ulusal Füze Savunma Sistemi
UMH: Ulusal Mutabakat Hükümeti
ÜDİK: Üst Düzey İşbirliği Konseyi

GİRİŞ

Karadeniz boyunca yakın deniz komşuları olarak konumlanan Türkiye ve Rusya, bu bölgenin ötesine uzanan geniş siyasi ve ekonomik etkileri nedeniyle önemli bir jeopolitik öneme sahiptir. Coğrafi yakınlıkları onları sadece Karadeniz üzerinden birbirine bağlamakla kalmamış, aynı zamanda Kafkasya, Hazar Bölgesi ve Orta Asya ile bağlantılarını genişleterek Avrupa ile önemli bağlar kurmalarını sağlamıştır. Petrol ve doğal gaz gibi fosil kaynakları bakımından zengin olan Hazar Bölgesi ile enerji tüketicisi Avrupa ülkeleri arasında doğal geçiş noktaları olarak hareket eden Türkiye ve Rusya, uzun zamandır stratejik avantajlarını kullanmak için mücadele etmektedir. Kökleri coğrafi konumlarına dayanan bu rekabet, en erken tezahürlerinden birini Karadeniz'de bulmuştur. Rusya, özellikle Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki hâkimiyetine karşı koymak ve Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldaki gerilemesinden faydalanarak bölgede kendi nüfuzunu güçlendirmek için büyük çaba sarf etmiştir. 1768-1774 yılları arasındaki dönem Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı kazandığı askeri zafere tanıklık etmiş, Küçük Kaynarca Antlaşması ile Azak Denizi'ni ele geçirerek kontrolünü Kırım'a kadar genişletmiş ve Kuzey Karadeniz bölgesi üzerinde hâkimiyet kurmuştur (Uçarol, 2014: 59). Ayrıca, 1789 Fransız Devrimi'nin körüklediği milliyetçi duyguları kullanan Rusya, Balkan uluslarını Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmış ve nihayetinde Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyetinin gerilemesine katkıda bulunmuştur (Uçarol, 2014: 229).

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki nüfuzunun sona ermesinin ardından, Rusya'nın özellikle Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının kontrolü yoluyla sıcak su limanlarına erişim sağlama konusundaki stratejik hırsı odak noktası haline gelmiş ve I. Dünya Savaşı sırasında iki ülke arasında şiddetli bir mücadeleye yol açmıştır. Ancak 1917'de Bolşevik Devrimi'nin ortaya çıkması, Rusya'nın çatışmadan çekilmesine yol açarak Osmanlı-Rus ilişkilerinin dinamiklerini temelden değiştirmiştir. Ardından, devrim sonrası Rus İmparatorluğu'nun yerine Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) ortaya çıkması, tutumda önemli bir değişikliğe yol açmıştır. Daha önce I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin düşmanları ile müttefik olan SSCB, Osmanlı Devleti'ne destek vermeye başlamış ve böylece önceki ittifaklarından ayrılmıştır. SSCB, Türk halkının Batılı güçlere karşı verdiği Kurtuluş Savaşı'na destek vererek Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasına destek olmuştur (Ediger ve Durmaz, 2017: 136).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurtuluş Savaşı ile başarılı bir şekilde kurulmasının

ardından SSCB, ülkenin ekonomik kalkınmasını kolaylaştırmak için destek sağlamıştır. 1931 yılında bir tekstil fabrikasının kurulması için sağlanan uygun kredi koşulları, sanayileşme yolunda atılan ilk adımı oluşturmuştur (Ediger ve Durmaz, 2017: 136). Ancak bu ekonomik işbirliğine rağmen Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB liderliğindeki Doğu bloğuna karşı Batı bloğunun yanında yer almıştır. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) 1952 yılında katılan Türkiye, Sovyet yayılcılığı ile mücadelede sadık bir müttefik olmuştur. Jeopolitik gerilimlerin arttığı Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye, nükleer bir çatışma durumunda birincil hedefler arasında yer almıştır. Bu zorlu zemine rağmen SSCB, Türkiye'ye desteğini sürdürmüş ve Soğuk Savaş'ın yumuşama evresine girmesiyle birlikte ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir. Özellikle, 1967'de Birinci Ekonomik-Teknolojik İşbirliği Anlaşması'nın imzalanmasının ardından sanayi altyapısının inşası ve enerji konularında işbirliği başlamıştır. Bu işbirliğinin simgesi, 1968 yılında Sovyet teknolojisi ve insan gücü ile başlatılan ve bugün Türkiye'nin ham petrol işleme kapasitesinin temel taşlarından biri olan Aliağa Petrol Rafinerisi'dir (Ediger ve Durmaz, 2017: 136).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 1991'de SSCB'nin dağılmasının ardından Türkiye-Rusya ilişkileri enerji, ticaret ve turizm gibi çeşitli alanlarda hızlı bir gelişme göstermiştir. Ancak, Türkiyenin Batılı ülkelerin yanı sıra NATO ile arasında süregelen askeri ve siyasi işbirliği, Rusya ile Güney Kafkasya, Karadeniz ve Orta Doğu'da çatışan çıkarlara yol açarak iki ülke arasında kırılgan bir siyasi ilişkinin varlığına neden olmuştur (Koçak, 2017: 7-19). SSCB'nin dağılmasının ardından Hazar Denizi'ne kıyıdaş devletler olarak ortaya çıkanlar da dâhil olmak üzere yeni bağımsızlığını kazanan Türki Cumhuriyetler için Türkiye, geleneksel Rus rotalarından ayrılarak Batı pazarlarına ve Avrupa enerji piyasalarına açılan alternatif bir kapı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bölgesel rekabete rağmen, ikili ilişkiler ticaret, sanayi, tarım ve turizm gibi çeşitli sektörleri kapsayacak şekilde genişlemiş, enerji işbirliği ise ortak projelerin hayata geçirilmesiyle birlikte ilerleme kaydetmiştir. İkili ilişkiler çerçevesinde ihtilaf ve işbirliği alanları belirlenmiş ve önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Koçak, 2017: 8).

Türkiye-Rusya ilişkilerinde işbirliği alanlarının gelişimi, her iki ülkenin kendi ihtiyaçlarından kaynaklanmıştır. Türkiye'nin artan nüfusu ve gelişen ekonomisi önemli bir enerji talebini beraberinde getirmiş, bu ihtiyaç büyük ölçüde Rusya ile gelişen ticari ilişkileri aracılığıyla karşılanmıştır. Başlangıçta kömür ve petrol ithalatına odaklanan bu ticaret dinamiği giderek doğalgazı da içererek iki ülke arasındaki enerji alışverişinde

önemli bir artışa yol açmıştır. Özellikle Türkiye, Almanya'nın ardından Rusya'nın en büyük ikinci doğal gaz ithalatçısı haline gelirken, Rusya Türkiye için birinci sıradaki doğal gaz tedarikçisi olmuştur. Ayrıca, Türkiye kendisini Rusya'nın Avrupa pazarına enerji ihracatı için kilit bir transit ülke olarak konumlandırmış olup, TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı bu konumlandırmanın önemli bir vasıtası olmuştur. Rusya'yı Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden AB ülkelerine bağlayan bu boru hattı, enerji bağlarının güçlendirilmesinde önemli bir adımdır. Buna ek olarak, nükleer enerji işbirliğindeki gelişmeler enerji ilişkilerini daha da güçlendirmiş, Rusya'nın Türkiye'nin ilk nükleer enerji santralini inşasına başlaması ikili işbirliğinde önemli bir gelişmeye işaret etmiştir (Turkish Petroleum, 2017: 33; Gazprom Export, 2018).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle devletlerin güvenlik paradigmalarında önemli değişimler meydana gelmiş, bu da iç ve dış politika açısından yeni dinamikleri ortaya çıkarmıştır. Devletlerin güvenlik paradigmalarında ve algılarında belirgin bir değişime yol açan tehditlerin başlıcaları arasında etnik çatışmalar, yasadışı göç, uyuşturucu kaçakçılığı ve küresel terörizm yer almıştır (Yiğittepe, 2018: 277). Küresel terörizmin önemli bir örneği ise El-Kaide örgütü tarafından ABD'ye karşı gerçekleştirilen ve neredeyse tüm devletler nezdinde yaygın bir korku ve endişeye yol açan 11 Eylül 2001 terör saldırısı teşkil etmiştir. Soğuk Savaş sonrasının söz konusu dönüştürücü dinamiklerinin etkisiyle Türk Dış Politikası (TDP), çok boyutlu bir diplomatik yaklaşımı benimseyerek yeni dünya düzeninde daha aktif ve etkili bir aktör olmayı hedeflemiştir. Türkiye aynı zamanda başta PKK olmak üzere çok sayıda yasadışı terör örgütüne karşı uzun soluklu bir mücadele yürütmüştür. Arap Baharı'nın patlak vermesiyle birlikte, Suriye'deki iç karışıklığı bir operasyon üssü olarak kullanan DEAŞ ve PKK/PYD/YPG gibi örgütler tarafından Türkiye'ye karşı yeni bir terör saldırısı dalgası başlatılmıştır. Türkiye için bu terör saldırılarına karşı koymak amacıyla Suriye topraklarında meşru müdafaa sınırları içinde güç kullanımı zorunlu hale gelmiştir. Bu doğrultuda Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı ve Bahar Kalkanı hareketleri gerçekleştirilmiştir. Böylece Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-Rusya ilişkilerinin güvenlik boyutu da ön plana çıkmıştır.

Türkiye ile Rusya arasında diğer bir boyut 27 Eylül 2020'de başlayan İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'dır. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki toprak ve egemenlik anlaşmazlıkları nedeniyle çıkan savaş, 10 Kasım 2020'de Rusya'nın aracılığıyla imzalanan ateşkes anlaşmasıyla sona ermiş, anlaşma çerçevesinde bazı topraklar

Azerbaycan'a iade edilmiş ve bölgeye Rus barış güçleri yerleştirilmiştir (Özer: 2021;121). Ancak, Rus barış güçlerinin etkinlikleri ve bölgedeki Ermeni varlığı, zamanla gerginliklere neden olmuştur (Taşçıoğlu, 2023: 543-550). Azerbaycan, 2023'te gerçekleştirdiği askeri harekâtla Artsakh adlı defacto Ermeni devletini feshetmiş, liderlerini tutuklamış ve bölgedeki Ermenilerin büyük kısmı Ermenistan'a göç etmiştir. Rusya ise denge politikası güderek Ermenistan'dan anlaşmaları tanımamasını istemiş ve uzlaştırıcı bir rol oynamıştır (Zeynelova, 2022).

Arap Baharı'nın tetiklediği Libya İç Savaşında Türkiye ve Rusya, farklı tarafları desteklemiş olsalar da Cenevre'deki uluslararası görüşmelerde barış ve istikrar için işbirliği yapmışlardır. Ancak sahadaki çıkarları, Türkiye ve Rusya'nın farklı diplomatik yaklaşımlar sergilemesine neden olmuştur (Uzunöner ve Çıkrıkçı, 2023:48). Doğu Akdeniz'deki enerjiden pay kapma mücadelesi ülkelerin burada farklı roller benimsesine yol açmıştır. Rusya, bir yandan AB-ABD ile mücadele ederken, bir yandan Mısır ile yakınlaşmaya çalışarak Doğu Akdeniz'deki hegemonyasını genişletmek istemiş ve Libya'daki sürece müdahil olmuştur (Çelik, 2021:78).

Bu çalışmada, Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkileri işbirliği ve çatışma perspektifinden incelemek amaçlanmıştır. Çalışma, Rusya'nın tarihi ve kültürel birikimini dikkate alarak 1990 sonrası Türkiye-Rusya ilişkilerini incelemektedir. Tez, işbirliği ile çatışma alanlarının eşzamanlı mevcudiyetinin Türkiye-Rus ilişkilerini tanımlayan bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, çalışma Rusya ile Türkiye devletleri arasındaki iş birliğine ya da çatışmacı ilişkilere neden olan konuları ortaya koymaktadır. Gelişen ekonomik ilişkilerin iki ülke arasında sürdürülebilir iş birliğini doğurduğunu ileri süren genel algının aksine çalışma, politik anlaşmazlıkların mevcut olduğunu ve bunların özellikle Rusya'nın 2008 yılından itibaren izlemeye başladığı saldırgan politikalar ile daha da belirginleştiğini ortaya koymaktadır. İşbirliği ve çatışmaya ilişkin uluslararası yaklaşımlar hakkında bilgi verdikten sonra Türkiye-Rusya ilişkilerinde işbirliği ve çatışma konularını ortaya konmuş, Türkiye-Rusya ilişkilerinin şekillendiği kritik olaylar analiz edilmiştir. Türkiye-Rusya ilişkileri kapsamlı bir biçimde değerlendirildikten sonra ilişkiler açısından önerilere yer verilmiştir.

Çalışmada betimleyici nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Geniş bir literatür taraması yapılmış olup, yazılı ve elektronik kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde tarihsel ve stratejik boyutlarıyla Rus dış politikası ele alınmış, Rus

dış politikası ve stratejik hedeflerindeki değişimlere odaklanılmıştır. İkinci bölümde işbirliği perspektifinden 1990 sonrası Türkiye-Rusya ilişkileri irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ise çatışma pespektifinden 1990 sonrası türkiye-rusya ilişkileri ele alınmıştır

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL VE STRATEJİK BOYUTLARIYLA RUS DIŞ POLİTİKASI

1. RUS DIŞ POLİTİKASININ TARİHSEL BOYUTU

11'inci yüzyılda Moğol istilasına karşı koyan Rus devleti, üç farklı siyasi mirasın bir araya gelmesinden etkilenen bir oluşum sürecinden geçmiştir: Moskova feodal sistemi, Moğol hâkimiyeti ve Bizans imparatorluk-papalık modeli. Bu birleşme, 1917 devrimine kadar devam eden mutlakiyetçi (otokratik) bir yönetim yapısıyla sonuçlanmıştır (Carrere, 2003: 55-56). Rusya'nın bölgesel ve siyasi birliğini sağlaması 16. yüzyılın sonlarına kadar gerçekleşmemiştir. Bundan önce, çarların toprakların önemli bir bölümünü en büyük oğullarına miras bırakıp geri kalanını diğer evlatlar ve hanedan üyeleri arasında paylaşırma uygulaması siyasi birleşme çabalarını engellemiştir. Bu gelenek 1588'de Rurikovich hanedanının ölümü üzerine son bulmuş ve Boris Godunov, krallığın tüm sosyal katmanlarını içeren temsili bir meclis tarafından Rus İmparatorluğu'nun Çarı ve tüm kurucu devletlerin Grandükü olarak seçilmiştir. Romanovların 1613'te iktidara gelmesiyle birlikte çarların otoritesi ülke çapında üstünlük kazanmış ve Rus tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Gürkan, 1964: 155). Romanov hanedanının ortaya çıkışı Rusya için önemli dönüşümlerin de habercisi olmuştur (Öztürk, 2001: 32). Moskova Prensliği kademeli olarak topraklarını genişletmiş ve 1614 yılında ilk Romanov Çarı Michael'in tahta çıkmasıyla bir çarlığa dönüşmüştür.

1.1. ÇARLIK DÖNEMİ

Romanov hanedanının 1917'ye kadar süren hükümdarlığı altında, çarlar katı ve otoriter bir yönetim sistemi uygulayarak üç yüzyıl boyunca Rus İmparatorluğu üzerinde otorite sahibi olmuşlardır. Çarlar, halkın bağlılığını güvence altına almak için kapsamlı bürokratik aygıtlar ve müthiş bir gizli polis gücü kullanmışlardır. Bizans'ın kutsal devlet anlayışını yansıtan Çarlık Rusya'sında Çar, halkın baba figürü olarak saygı görmüştür. Ülkede geleneksel bir hükümet yapısının yerine dışişleri, içişleri, maliye, adalet ve savaş gibi alanları kapsayan ve yüce iradenin araçları olarak hareket eden bakanlıklar oluşturmuştur. Bakanlık atamaları doğrudan yüce otorite tarafından yapılmıştır. Çar'ın hakimiyetini güçlendirmek için Kilise, aristokrasi, toprak sahibi sınıf ve özellikle de ordu ve polis güçlerinden oluşan uyumlu bir ittifak kurulmuştur (Nezihoğlu, 2007: 14). Çarlık döneminde Rusya, dinin devlet işleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu yayılmacı ve merkeziyetçi bir yapı altında faaliyet göstermiştir (Çomak, 2006: 89). Çarlık

Rusya'sında dikkate değer bir kurum, hizmet soyluları, din adamları ve boyarlardan oluşan ve ulusal öneme sahip konularda çara tavsiyelerde bulunan bir meclis olan “zemskisobor” olmuştur. Tipik olarak iki yüz ila beş yüz kişiyi içeren ve hizmet soyluları belirgin bir şekilde temsil edilen bu meclis, daha geniş tartışmalar için genel olarak toplanmadan önce sınıflara göre ayrı ayrı toplanmıştır. Petro bu sembolik kurumları kaldırarak yerine 1711 yılında Devlet Senatosu'nu kurmuştur. Yeni kurulan ve hükümdarın yokluğunda onun adına hareket edebilen bu senato kalıcılık kazanmıştır (Carrere, 2003: 101-116). 19. yüzyılda Rusya'da mutlak monarşiden anayasal yönetime geçiş çabaları yaşanmış ve bu süreç 1905 yılına kadar devam etmiştir (Gözübüyük, 2003: 49). Çar 2. Nikola döneminde Rusya'nın Rus-Japon Savaşı'ndaki yenilgisinin ardından, sosyal ve ekonomik zorluklar zirveye ulaşmış ve Çar, 1905 yılında halkın baskısıyla anayasal monarşi taleplerini kabul etmek zorunda kalmıştır. 20. yüzyılın başlarında Rusya statüko yanlısı muhafazakarlar, monarşinin kaldırılmasını ve Batı tarzı reformları savunan liberaller ve ülkede sosyalizmi yerleştirmek isteyen sosyalistler olmak üzere üç gruba ayrılmıştır (Sapmaz, 2008: 88). 1917 başlarında, gıda kıtlığı yaygın gösterilere yol açarken, saray bürokrasisi ve Çariçe'nin etkisindeki Çar, tahttan çekilmesi için artan bir baskıyla karşı karşıya kalmıştır. Duma başkanı, iktidarı halkın güvenini kazanmış birine bırakmasını istediğinde, Çar buna 27 Şubat'ta Duma'yı feshederek yanıt vermiştir. Parti liderleri bu duruma karşı çıkarak Duma'yı yeniden toplamış ve oturumlara devam etme sözü vermişlerdir. Eş zamanlı olarak, asker ve işçi temsilcilerinden oluşan bir Sovyetler Yürütme Komitesi kurulmuştur. “Yaşasın özgürlük, yaşasın halk” gibi sloganlarla harekete geçen halk, Duma üyelerinin arkasında toplanmıştır. Askerler 27 Şubat'ta işçilerin isyanına katılarak 2. Nikola'nın 2 Mart 1917'de tahttan feragat etmesine ve tahtı kardeşi Mihail'e devretmesine zemin hazırlamıştır. Ancak Mihail de ertesi gün iktidardan feragat ederek monarşik düzenin sonunu getirmiştir. Kerenski'nin liderliğinde geçici bir hükümet kurulmuş, ancak Lenin'in muhalefeti Ekim 1917'de Bolşeviklerin silahlı ayaklanma yoluyla iktidarı ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır.

Çarlık Rusya'sının siyasi mirası, Sovyet rejiminin sonraki gelişimi üzerinde önemli bir etki bırakmıştır (Nezihoğlu, 2007: 14).

1.2. SSCB DÖNEMİ

Rusya için bir dönüm noktası olarak algılanan 1917 Bolşevik Devrimi, başlangıçta din, dil ve ırk ayrımı gözetmeksizin Rusya sınırları içinde yaşayan tüm halklar arasında kardeşlik ideallerini benimsemiş ve propaganda yoluyla yaygınlaştırmıştır. Ancak çok

geçmeden bu tür isteklerin gerçeklikle örtüşmediği ortaya çıkmıştır (Onay, 2002: 86). Lenin'in 1917'de işçi, asker ve denizci konseylerine atıfta bulunan “tüm iktidar sovyetlere” şeklindeki ilanına rağmen, Sovyet Rusya'daki fiili otorite hızla Bolşevik Parti'nin, daha sonra Komünist Parti olarak bilinen partinin kontrolüne geçmiştir. Lenin bu partiyi, proletaryanın gerçek çıkarlarını ayırt etmesini ve onları devrimci hedeflere doğru yönlendirmesini sağlayan Marksist ideolojiyle donatılmış “işçi sınıfının öncüsü” olarak görmüştür. Bu kavram SSCB'de “Leninist demokrasi'nin temelini atmış ve Marksizm-Leninizmin temel bir ilkesi olarak ortodoks komünist rejimler tarafından benimsenmiştir. Ancak bu modelin dikkate değer bir kusuru, Lenin'in Komünist Parti'nin, özellikle de liderlerinin gücünü sınırlayacak ve proleter sınıfa karşı hesap verebilir olmalarını sağlayacak herhangi bir mekanizma kurmamış olmasıdır (Heywood, 2007: 97). Lenin'in 1924'teki ölümünün ardından Komünist Parti'nin önde gelen iki ismi Troçki ve Stalin arasında Troçki'nin yenilgisi ve ardından Sovyetler Birliği'nden sürgün edilmesiyle sonuçlanan bir iktidar mücadelesi başlamıştır. Troçki ve müttefiklerinin 1926'da Politbüro'dan tasfiye edilmesiyle Stalin, Sovyetler Birliği'nin tartışmasız lideri olarak ortaya çıkmıştır. Lenin komünist saflarda farklı görüşlere izin verirken, Stalin tek otoritesi ve tek adam yönetimiyle karakterize edilen bir rejim kurmuştur (Ebenstein, 2003: 361). SSCB, özellikle Stalin döneminde, totaliter bir rejimin tüm özelliklerini sergileyerek Marksist-Leninist ideolojiyi benimsemiş ve uygulamaya çalışmıştır. Komünist Parti'nin elit kademeleri tarafından verilen politika direktifleri, devlet aygıtları aracılığıyla uygulanmıştır. Yarı temsili parlamento görüntüsüne rağmen Yüksek Sovyetin bu sistemdeki işlevi yalnızca sembolik olup, esas olarak parti tarafından atanan başkanlık divanı tarafından alınan kararları onaylamaya hizmet etmiştir.

SSCB'de tezahür ettiği şekliyle komünizm, birkaç temel özelliğe sahip olmuştur. İlk olarak, çeşitli yorumlarla da olsa Karl Marx'ın ilkelerine dayanan resmi bir ideolojiye bağlı kalmıştır. Siyasi sistem Komünist Parti'nin hakimiyetinde olup, siyasi çoğulculuğun eksikliğine yol açmıştır. Ekonomik olarak sistem, özel mülkiyetin olmadığı merkezi planlama altında işlemiştir. Basın üzerindeki devlet kontrolü ve parti denetimi nedeniyle örgütlenme ve ifade özgürlüğü kısıtlanmıştır. Ayrıca, kuvvetler ayrılığı kavramı ve yargı bağımsızlığı sınırlandırılmıştır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi sosyal, siyasi ve ekonomik hayatın tüm yönleri üzerinde hegemonya kurmuş, devlet kurumlarının faaliyetlerini ve kararlarını etkin bir şekilde şekillendirmiştir (Çam, 2000: 239).

Akaş ve Okyay (1995: 54), 1917'den bu itibaren ülkeyi sadece dokuz liderin

yönettiğine dikkat çekerek siyasi sistemin kalıcı istikrarına vurgu yapmaktadır. Bu yönetimin dört ayağı bulunmaktadır: Tek partili bir sistem sağlayan Parti'nin üstünlüğü; liderliğe ekonomik konularda tam kontrol sağlayan üretimin toplumsal mülkiyeti; memurların atanmasında merkezi otoriteye izin veren merkeziyetçilik ve yaygın sansüre yol açan eğitim ve bilgi tekeli. Üretim araçlarının mülkiyeti açısından, bir mareşal ile bir hizmetçi kız, bir devlet tekeli yöneticisi ile vasıfsız bir işçi, bir halk komiserinin oğlu ile bir sokak çocuğu arasında çok az fark var gibi görünmektedir. Birinciler genellikle lüks apartmanlarda oturmakta, ülkenin dört bir yanında tatil evlerinin keyfini sürmekte, kendilerine sunulan en iyi otomobilleri kullanmakta ve ayakkabılarını cilalamayı çoktan bırakmış bulunmaktadır. Buna karşılık, ikinciler genellikle ilkel ahşap barakalarda yaşamakta, geçimlerini sağlamak için mücadele etmekte ve ayakkabı alamadıkları için yalınayak dolaşmaktadırlar. Bu tür eşitsizlikler bürokrat için önemsiz görünse de, vasıfsız işçi için önemlidir (Trotsky, 2006: 333).

Sovyetler Birliği'nde, Sovyetler Birliği (SSCB) her biri teorik olarak bağımsız, farklı devlet başkanlarına, hükümetlere, yargı organlarına ve yasama organlarına sahip 15 cumhuriyetten oluşmuştur. Ancak uygulamada, yerel yönetimler de dahil olmak üzere bu oluşumlar gerçek anlamda özerklik ve bağımsızlıktan yoksun kalmıştır. Tüm cumhuriyetlerde iktidar ağırlıklı olarak yerel Komünist Parti aygıtında toplanmış ve özellikle Rus etkisinin hakim olduğu yerlerde katı merkeziyetçilikle karakterize edilmiştir. Cumhuriyetlerdeki idare ve otorite, genellikle Ruslar tarafından yönetilen KGB, polis ve diğer güvenlik kurumlarının yanı sıra Moskova'daki merkezi Parti liderliğinin direktifleri altında hareket eden yerel Komünist Parti tarafından etkin bir şekilde kontrol edilmiştir. (SİSAV, 1995: 273).

Sovyetler Birliği'nin Batı'nın sosyal, kültürel ve çok uluslu örgütsel etkileriyle etkileşime girmesi, Sovyet düzeni içinde bir liberalleşme sürecine yol açmıştır (Baharççek, 1995). 1985-1991 yılları arasında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) son Genel Sekreteri ve aynı zamanda SSCB'nin son Devlet Başkanı olan Mikhail Gorbacov (McFaul, 2004), çeşitli tepkilerine rağmen liberalleştirici reformlar başlatmıştır (Zenkovic, 2009: 101). Perestroyka (Yeniden Yapılanma) ve Glastnost (Açıklık) olarak bilinen bu reformlar, Şubat 1986'da uygulamaya konmuştur. Perestroyka, sosyo-kültürel değişimler ve daha fazla uluslararası angajman eşliğinde piyasa temelli bir ekonomiye geçişi hedeflemiştir. Bunun sonucunda özel teşebbüsün yasallaştırılması ve ekonomik karar alma mekanizmasının adem-i merkezileştirilmesi için piyasa güçlerine dayalı fiyat

belirleme ve devlet varlıklarının özelleştirilmesi gibi önemli tedbirler alınmıştır. Nispeten çoğulcu bir yönetimi tesis etmeyi amaçlayan Glastnost çerçevesinde basın toplanma, din özgürlüğü ve tarafsız bir yargı için yasal koruma sözü vermiştir. Bunun sonucunda özel teşebbüsün yasallaştırılması ve ekonomik karar alma mekanizmasının adem-i merkezileştirilmesi için piyasa güçlerine dayalı fiyat belirleme ve devlet varlıklarının özelleştirilmesi gibi önemli tedbirler alınmıştır (Özsoy, 2006: 170). Gorbaçov'un glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) girişimleri Rusya'da demokratikleşme yolunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu politikalar piyasa odaklı bir ekonomiye geçişi başlatmış, özel teşebbüsün ortaya çıkışını kolaylaştırmış, yabancı uluslar ve uluslararası kuruluşlarla diplomatik ilişkileri geliştirmiş, basın, din ve ifade özgürlüklerini garanti altına almış ve hukukun üstünlüğünü tesis etme yolunda önemli adımlar atmıştır.

1.3. RUSYA FEDERASYONU DÖNEMİ

1991'den sonra yeni kurulan Rusya, selefi Sovyetler Birliği'ne kıyasla daha küçük ve daha homojen bir demografik yapı sergilemiştir. Sovyetler Birliği döneminde Rusların toplam nüfus içindeki oranı sadece %50 iken, Rusya Federasyonu döneminde bu oran %80'in üzerine çıkmıştır (Kempton, 2000: 1). Bu geçiş sürecinde, eski komünist rejimin tasfiyesi de dâhil olmak üzere Rusya'da demokratikleşme yönünde önemli adımlar atılmıştır (Baharççek, 1995), 1991-1993 yılları arasında Rusya Federasyonu yapısal reformlar gerçekleştirmiştir. Çoğulcu demokrasilerin ethosuyla uyumlu olan Rus Anayasası, bireysel hak ve özgürlüklerin önemini vurgulamış, liberal ekonomi politikalarını benimsemiş ve özel mülkiyeti devlet himayesi altında korumuştur (Gözübüyük, 2003: 55). Rusya'nın ilk devlet başkanı Yeltsin'in, ekonomik kaygılara siyasi kaygılardan daha fazla öncelik vererek selefi Gorbaçov'un yaklaşımından ayrılması dikkat çekmiştir. Yeltsin yönetimi, ekonomik refahı demokratik ilerleme için temel bir önkoşul olarak görerek çabalarını Sovyet komuta ekonomisinden piyasa temelli bir sisteme geçişe yönlendirmiştir. Bu bakış açısı, Rus vatandaşlarının demokratik haklarını kullanabilmeleri için kişisel mülk sahipliğinin temel rolünü vurgulamıştır (McFaul, 2004: 34). Yeltsin döneminde 1990'larda bazı demokratik adımlar atılmış olsa da, özünde Yeltsin Putin'e embriyonik bir demokrasi, yeni başlayan bir sivil toplum, bocalayan bir ekonomi ve sosyal altyapı, artan dış ve iç borçlar, tırmanan yolsuzluk, yönetim üzerinde etkili olan yerleşik organize suç şebekeleri ve hükümetten karşı hayal kırıklığına uğramış bir halk bırakmıştır (Hekimoğlu, 2007: 78). 1999-2000 yıllarında Putin'in iktidara

gelmesiyle bazı demokratik kazanımlar aşınmaya başlamıştır. Bu dönemde valilik seçimleri kaldırılmış ve başta enerji sektörü olmak üzere medya ve sanayi üzerindeki devlet kontrolü güçlendirilmiştir (Nichol, 2012: 2). Bununla birlikte, Rus halkı bu gelişmelerden pek de rahatsız olmamıştır. Halkın çoğunluğu ekonomik ve siyasi güç karşılığında bazı demokratik kazanımlardan feragat edilmesini hem normal hem de zorunlu olarak görmüştür. Putin'in “zayıf bir devlet yapısının demokrasi için despotik bir rejimden daha büyük bir tehdit oluşturduğu” iddiası kamuoyunda destek bulmuştur.

Putin başlangıçta Rusya'yı küresel düzenle uyumlu hale getirme ve Batılı ülkelerle dostane ilişkiler geliştirme hedefini benimsemiştir. Rusya'nın DTÖ ve NATO gibi uluslararası kuruluşlara üyeliğini savunmuş ve yönetimindeki kilit pozisyonlara piyasa liberalizmini destekleyen liberal eğilimli kişileri atamıştır. Ancak, petrol ve doğal kaynak fiyatlarındaki artışa atfedilen ülke ekonomisindeki ani iyileşmeyle birlikte Putin, zorlayıcı yollarla iktidarını pekiştirme yoluna gitmiştir. Muhalefeti bastırma ihtiyacı duyan Putin, otoritesini güçlendirmek için çabalarını yoğunlaştırmıştır. Milliyetçilik, din, muhafazakârlık, devlet güdümlü kapitalizm ve hükümetin medya söylemleri üzerindeki etkisi gibi unsurlar Putin yönetimini karakterize eder hale gelmiştir (Zakaria, 2014).

Putin, 83 federe birimi merkezden atanan valiler tarafından denetlenen 8 üst guberniya (valilik) olarak yeniden düzenlemiştir. Yetkililerin seçilmesi yerine atanması uygulaması sürekli eleştirilere maruz kalmış, muhalifler bunun demokratik ilerlemelerde bir gerilemeye işaret ettiğini ileri sürmüştür. Genellikle oligarklar olarak adlandırılan iş dünyası elitleri arasında Putin rejimine karşı çıkanlar, özellikle özelleştirme sırasında kamu varlıklarını değerinin altında satın aldıkları için sindirme taktikleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Ayrıca, enerji şirketlerinin önemli bir kısmı yeniden devletleştirilmiştir. Muhalif basın ve sivil toplum kuruluşları (STK'lar) da baskıya maruz kalmıştır (Zakaria, 2014).

Putin döneminde Rus dış politikası oldukça karmaşık ve değişken bir hal almakla birlikte, (Sayın, 2020:4), Rusya, bölgesel güç olarak kalmayı ve tarihsel olarak önemli gördüğü bölgelerde etkinliğini sürdürmeyi amaçlamıştır (Kalatskaya vd., 2023:81). Özellikle eski Sovyet Cumhuriyetleri ve Doğu Avrupa'nın yanı sıra Doğu Akdeniz ve arktik bölgesinde etkinliğini artırmaya yönelmiştir (Stepanov vd., 2023: 39). NATO'nun genişlemesi, Suriye'deki çatışma ve Ukrayna krizi gibi konular, Rusya'nın Batı ile ilişkilerini belirleyen önemli faktörler olmuştur (Zollman, 2024). Doğu Akdenizin zengin enerji kaynakları ve jeopolitik konumu dikkate alındığında, Suriye'deki iç savaşta etkili

bir aktör haline gelmesi ve Esad rejimi ile yakın ilişkileri Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasının bu dönemdeki başarısı olarak nitelendirilmiştir (Axt, 2022: 394). Rusya, Kuzey Kutbu'nu stratejik bir kaynak üssü olarak görmeye başlamış, bu bölgedeki enerji rezervlerinden yararlanmayı hedeflemiştir. Kuzey Kutbu'nun ham ve kondensat petrol üretimindeki yerini 2030'da %23'e, 2035'te ise, %26'ya çıkarmayı planlamıştır. İklim değişikliği de Kuzey kutbunun Ruyanın dış politikasında önemli bir yer tutmasını sağlamıştır ((Mangır ve Uç, 2023:3337). Enerji ihracatına dayalı bir ekonomiye sahip olduğundan enerji politikasını Rusya'nın dış politikanın önemli bir parçası haline gelmiş, Gazprom gibi devlet kontrolündeki enerji şirketleri, ülkenin dış ilişkilerinin önemli enstrümanları arasına girmiştir (Usman vd., 2022: 32). Küresel boyutta ise, ABD hegemonyasına karşı çıkan ve çok kutuplu bir dünya düzenini savunan bir duruş benimsemiş, Çin, Hindistan ve diğer güç odaklarıyla birlikte hareket etmek için Şanghay Ekonomik İşbirliği, BRICS gibi oluşumlar içerisinde yer almıştır (Manafı, 2021: 68).

2 Temmuz 2021 tarihinde, yeni küresel ve bölgesel zorluklara yanıt vermek üzere Rusya Ulusal Güvenlik Stratejisinde önemli değişiklikler yapmıştır. Bu strateji ülkenin her yönüyle kalkınmasını hedefleyen ve her türlü tehdide karşı güvenlik önlemleri içerecek şekilde güncellenmiştir. Belge, koronavirüs pandemisi sonrasında dünya genelinde yaşanan sorunlara yer vererek, Rusya'nın savunma kapasitesini artırma, askeri organizasyonu iyileştirme ve askeri politikaları etkin bir şekilde uygulama ihtiyacının önemini vurgulamıştır. 2015 yılındaki strateji belgesinde ABD ve Avrupa ülkeleriyle karşılıklı olarak avantajlı işbirliklerini güçlendirme ve NATO ile ilişkileri iyileştirme arzusundan söz edilmişken, yeni belgede bu yönde bir vurgu bulunmamış, NATO ve ABD ile ilgili eleştiriler silahlanma artışı ve füze sistemlerinin geliştirilmesi konusundaki memnuniyetsizlikler üzerinden ifade edilmiştir. Bu değişiklik, Rusya'nın dış politikada Batı'dan ziyade Çin, Hindistan ve “yakın çevre” olarak adlandırılan devletler gibi yeni güç merkezlerine yönelik bir kayma gösterdiğini ortaya koymuştur. (Özcan, 2023).

2. RUS DIŞ POLİTİKASININ STRATEJİK BOYUTU

Bu bölümde, Rus dış politikasını etkileyen stratejik faktörler incelenmektedir.

2.2. STRATEJİK KÜLTÜR

Toplumların stratejik kültürünün incelenmesi, uluslararası ilişkiler uzmanlarının ve uluslararası politikayı analiz etmeye adanmış akademisyenlerin ilgi alanına girmiştir (Katzenstein, 1997: 6). Toplumların stratejik bakış açılarını ve kültürel temellerini anlamak, düşünce süreçleri ve eylemleri hakkında değerli öngörüler sunmuştur (Katzenstein, 1997: 6). Snyder, toplumların stratejik kültürünü, öğrenme ya da öykünme yoluyla beslenen fikirler çerçevesinde, duygusal uyaranlara verdikleri tepkiler ve mevcut koşullar tarafından şekillendirilen alışılmış davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Snyder, 1977: 40).

Rus halkının tarihsel stratejik kültürü, Çarlık dönemi imparatorluk yönetim modeli sonrasında bir federasyon yapısının tercih edilmesiyle karakterize edilmektedir. Kökleri Büyük Petro'nun hükümdarlığına ve komşu bölgelerdeki kalıcı etkisine dayanan bu anlayış, ekonomik ve kültürel karşılıklı bağımlılığın varlığının altını çizmektedir. Dolayısıyla Ruslar, Rusya'nın varlığını sürdürmesi için önemli bir araç teşkil eden bölgesel genişleme konusunda doymak bilmez bir iştah sergilemektedir (Amirbek, 2015: 37).

Öte yandan Rusya'daki liberaller, Avrasyacılar ve milliyetçiler Batı ile ilişkiler konusunda birbirine zıt bakış açılarına sahiptirler. Liberaller, Rusya'yı Batı medeniyetinin doğal bir parçası olarak görmekte ve dolayısıyla Rusya'nın Avrupa ile bütünleşmesini savunmaktadır. ABD ile stratejik bir ittifakı savunmakta ve Batı'yı bir tehditten ziyade bir ortak olarak görerek uluslararası işbirliğinin gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Avrasyacılar ise Avrasya jeopolitiğini kendine özgü bir çerçeve olarak savunmakta ve Batı ve Doğu medeniyetlerinden ayrı üçüncü bir medeniyet olarak Rus Avrasyacı medeniyetini öne sürmektedir. Buna karşılık milliyetçi Ruslar, Batı'ya şüpheyle bakmakta ve onu sürekli rekabet içinde olunması gereken bir düşman olarak görmektedir. İlmıllı Milliyetçiler, liberal Batıcıların aksine, Sovyetlerin ve Rus Çarlığının tarihsel mirasını tamamen reddetmemektedir. Rus ulusunu dil temelinde tanımlayarak milliyetçilerden ayrılırlar; Rusça konuşan halklar, Rusya Federasyonu dışındaki Ruslar da dahil olmak üzere Rusya sınırlarının ötesinde nüfuz sahibi olduğundan, etnik kökene bakılmaksızın Rusça konuşan her toplumu Rus ulusunun bir parçası olarak değerlendirmektedir. Faydacı

milliyetçiler Rusya'nın eski gücünü geri kazanmaya çalışmakta ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasını bir trajedi olarak görmektedir (Efegil, 2015: 390).

Rusya'nın stratejik kültürü, büyük oranda farklı kavramlar ve siyasi gündemler tarafından yönlendirilen bir milliyetçi ideolojiler mozaigi ile karakterize edilmektedir. Bu çeşitlilik, Rusya'nın ulusal bütünlüğünü potansiyel olarak zayıflatabilecek ve istikrarına önemli bir meydan okuma teşkil edebilecek bir stratejik çerçeve ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, kan bağıını vurgulayan ırk ayrımcı bir anlayışa dayanan ırksallaştırılmış bir Rusluk kavramını benimseyen kesimler, Orta Asyalı ve Kafkasyalı unsurları Rus kimliğine bir tehdit olarak algılamaktadır. Diğerleri ise ortak bir kültür ve Doğu Slav kimliğini benimseyerek Belarus ve Ukrayna'yı bu kolektife dahil etmekte ve ayrılımlarına karşı çıkmaktadır. Bu kişiler Doğu Slav milliyetçiliğini benimsemektedir. Rus dilini ayırt edici olarak gören milliyetçiler, Rus kimliğini tüm toplumları kapsayacak şekilde genişletmekte ve Ortodoksluğu bu kimliğin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedirler. Milliyetçilerden bir başka grup ise Rusya'nın imparatorluk geçmişini diriltmeye çalışmaktadır (Öztürk, 2013: 204-206; Efegil, 2015: 390-394).

Yaklaşık bin yıldır Ruslar, Yunan-Roma temellerinden gelen ancak farklı özellikler sergileyen Bizans medeniyetinden etkilenmiştir. Bizans toplumunun torunları olan Ruslar, Batı'nın ilerici gelişmeleriyle karşı karşıya kaldıklarında ya kendi öz kimliklerine bağlı kalmak ya da Batılılaşmaya boyun eğmek gibi bir seçimle karşı karşıya kalmışlardır. Batı'nın baskıları karşısında özünü korumayı tercih eden Rus toplumu, 1917 Bolşevik Devrimi'ne kadar Doğu Ortodoks geleneğine dayanan Bizans medeniyetine bağlı kalmayı tercih etmiştir. Hazarlar ve Beyaz Bulgarlar gibi komşu grupların seçimlerini yansıtan Yahudilik veya İslam'a geçiş gibi alternatif yollar mevcut olsa da Ruslar Doğu Ortodoks Hristiyanlığını benimsemiştir (Toybee, 2011: 143).

İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmesinin ardından Rus Ortodoks Kilisesi bağımsızlığını ilan ederek Ortodoks kiliseleri arasında devlet gücünün zorlu bir savunucusu olarak ortaya çıkmıştır. Ortodoks topraklarının çoğunun 1453'ten sonra Müslümanların egemenliğine girdiği bir ortamda Rusya önemli bir istisna teşkil etmiş ve bir asır sonra Türkler Kazan'ı Tatarların elinden aldığı anda jeopolitik önemini daha da pekiştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki güç çatışması, Rusya'nın Türkleri tarihsel olarak düşman olarak algılamasından kaynaklanmaktadır (Toynbee, 2011: 146-147).

Çağdaş Rus siyaseti, rahip Tikhon Shevkunov tarafından yazılan ve modern Rusya'ya farklı bir bakış açısı sunan “Bizans İmparatorluğu'nun Ölümü” filminde örneklendiği gibi, tarihsel anlatılarla şekillenmeye devam etmektedir. 2008'de gösterime giren film, Bizans İmparatorluğu'nun gücünün otokratik geleneğe ve Ortodoksluğa bağlılığından kaynaklandığı fikrini işlemektedir (Shlapentokh, 2012: 80). Günümüz Rusya'sıyla paralellikler kuran film, Batılılaşmayı benimsemenin ve Batılı güçlerle ittifak kurmanın Rusya için Bizans'ın çöküşüne benzer bir kaderin habercisi olabileceğini öne sürmektedir. (Toynbee, 2011: 152).

Bizans Ortodoksluğu ve liderlik kültürünün kalıcı etkisi Rusya'nın kimliğini şekillendirmeye devam etmektedir. Bizans kalıntıları, haç ile yan yana duran orak-çekiç gibi sembollerin yanı sıra Kutsal Rusya ve Üçüncü Roma olarak Moskova gibi kavramlarda da varlığını sürdürmektedir (Toynbee, 2011: 157). Ortodoksluk, otokrasi ve milliyetçilik, Rus stratejik kültürünün önemli bileşenleri olarak ortaya çıkmaktadır (Kılavuz, 2017: 207).

Rusya'nın stratejik kültürü, yayılcılık politikası yoluyla küresel olarak baskın bir devlet kurmaya yöneliktir. Kökleri oldukça eskiye dayanan Rus yayılcılığı, özellikle Moğol istilasından etkilenen feodal bir yapıdan emperyal bir yönetim tarzına geçişle birlikte gelişmiştir (Kaya ve İşyar, 2009: 25-29). Toprak bütünlüğünü güvence altına alma zorunluluğu, Rusya'nın imparatorluk geleneğine bağlılığının ve yayılcı çabalarının arkasındaki itici güç olmuş, sürekli toprak genişlemesine ve dış tehditlere karşı güçlendirilmiş sınır arayışına dair kolektif bir hafıza oluşturmuştur. Sosyal Darwinist emperyalizm ve popüler milliyetçilik kavramlarıyla iç içe geçmiş olan bu yayılcı dürtü, Rus stratejik düşüncesinin belirgin bir özelliği olarak kalmıştır (Kaya ve İşyar, 2009: 25-29).

Rus siyasi kültürünün merkezinde, uzlaşma ve anlayış eksikliği ile karakterize edilen ve “zero sum” yaklaşımını yansıtan Kto-Kovo kavramı yer almaktadır. Bu paradigma çerçevesinde işleyen siyasi düzen, güç dinamikleri ve yapıları üzerine kuruludur ve siyasi anlaşmazlıklar genellikle müzakere yerine çatışma yoluyla çözülmektedir. Rusya'nın stratejik kültürünün bir yansıması olarak, yabancı devletler düşman, vasal ya da geçici müttefik olarak algılanmakta, bu da diplomatik angajmanlara karşı temkinli ve güvensiz bir yaklaşıma yol açmaktadır (Birdişli, 2019: 2-4).

2.3. JEOPOLİTİK

Wallerstein tarafından kavramsallaştırıldığı şekliyle jeopolitik, dünya coğrafyasının tamamını kapsayan küresel bir düzeyde işlevsel aktörler olarak hareket eden hegemonik devletlerin bir manzarasını tasvir etmektedir (Avcıoğlu, 2014: 98-101).

Rusya'nın jeopolitik evrimindeki kilit dönüm noktaları arasında 18. yüzyılda Moskova Prensiği'nin Büyük Petro döneminde Rus İmparatorluğu'na dönüşmesi, Bolşevik Devrimi ve ardından 1917'de Çarlık Rusyası'nın yıkılması, 1922'de Sovyetler Birliği'nin kurulması, İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş dönemi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Rusya Federasyonu'nun kurulması ve Soğuk Savaş sonrası dönemdeki gelişmeler yer almaktadır (Yıldırım, 2013: 62-92).

Rusya'nın erken dönem anlatıları, jeopolitik bakış açısını şekillendirmede bölgesel kaygıların baskın rolünü vurgulamaktadır. Dolayısıyla, yabancı toprakların ele geçirilmesi, daha geniş coğrafi bölgelere yayılma ve daha geniş toprak kontrolü arzusu Rus jeopolitiğinin temel dayanakları olmuştur (Hasanov, 2010: 151). Çarlık döneminde Rus jeopolitik ideolojisi, “organik devlet” kavramı çerçevesinde coğrafya merkezli, yayılmacı bir yaklaşımla karakterize edilmiştir (Yıldırım, 2013: 62-92). Başlangıçta Rus topraklarının birleştirilmesine odaklanan bu ideoloji, Üçüncü Roma doktrini takiben emperyalist bir sınırsız genişleme misyonuna dönüşmüştür (Poe, 2001). Böylece, Üçüncü Roma doktrini ile birlikte Pan-Ortodoks ideolojinin ortaya çıkışı Rusya'da klasik bir jeopolitik eğilime işaret etmiştir. Rus İmparatorluğu'nun genişlemesiyle eşzamanlı olarak, işgal altındaki topraklarda güç kazanan Pan-Ortodoks ideoloji, Slav ve Slav olmayan halkları Osmanlı egemenliğinden kurtarma kisvesi altında destek toplamayı amaçlamıştır (Hasanov, 2010: 151). Bu kapsamda, Çarlık döneminin jeopolitik düşüncesi Ratzel'in “yaşam alanı” kavramı ve jeopolitik yaklaşımıyla bağdaştırılabilmektedir.

Çarlık döneminde I. Petro, Basra Körfezi'ne doğru toprak genişlemesini sürdürmüş ve boğazların bağımsızlığını savunarak sıcak denizlere erişime öncelik vermiştir. İran, Kafkasya ve Hazar Denizi bölgesinde Rus nüfuzunu arttırmaya çalışan Çar I. Petro'nun politikalarında Orta Doğu stratejik bir öneme sahip olmuştur. I. Petro'nun ardından Rusya, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelerek yayılmacı hedeflerini sürdürmüştür (Karadağ, 2017: 2-3).

18. yüzyıl boyunca Rusya'nın jeopolitik söylemi kültür ve kimlik merkezli tartışmalar etrafında dönmüştür. Büyük Petro döneminde Rusya'yı modernleştirmek için

başlatılan Batıcılık hareketi, Slavcı düşünce taraftarlarının direnişiyle karşılaşmıştır (Cafersoy, 2002: 74). 19. yüzyıl ilerledikçe Rus jeopolitiği Batıcılık ve Slavcılık arasında giderek daha fazla kutuplaşmıştır. Batılı güçlerin Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer aldığı 1854 Kırım Savaşı, Rusya için önemli bir yenilgiyle sonuçlanmış ve Batı karşıtı duyguları artırarak Slavcı ideolojinin yükselişini teşvik etmiştir (Hasanov, 2010: 151).

Bolşevik Devrimi'nin ardından, daha önce Sovyetler Birliği tarafından bastırılan Panslavizm, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından gelişen “Rus milliyetçiliğinin” temeli olarak yeniden canlanmıştır (Cafersoy, 2002: 74). Putin tarafından “20. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketlerinden biri” (Yıldırım, 2013: 62-92) olarak nitelendirilen SSCB'nin dağılması, güçlü iktidar ideolojisini benimseyen ve toprak bütünlüğüne büyük önem veren bir ulus için açık savaşa girmemesine rağmen hızlı bir jeopolitik geri çekilmeyi temsil etmiştir (Cafersoy, 2002: 59-60).

Rusya, kısa bir süre içinde kendisini Sovyetler Birliği'nin nüfusunun sadece yarısına sahip, ancak endüstriyel kapasitesinin %60'ını ve toprak genişliğinin %70'ini elinde tutarken bulmuştur. Toprak kaybı, Rusya'nın savunmasındaki kritik ve onarılamaz zafiyetleri ortaya çıkardığından, Rusya için endüstriyel kaynakların ve nüfusun tükenmesinden daha fazla sıkıntı yaratmıştır (Tezkan ve Taşar, 2002: 205). Bu kriz Rus söyleminde “sınır”, “toprak” ve “coğrafi konum” gibi jeopolitik kavramlara daha fazla odaklanılmasına yol açmış (Cafersoy, 2002: 73), böylece “devlet”, “coğrafya” ve “siyaset” Rus jeopolitiğini açıklayan önemli kavramlar olarak öne çıkmıştır (Yıldırım, 2013: 62-92). Bu dönemde Belarus, Ukrayna ve Kazakistan'ın yörüngesi; üniter, konfedere veya federal devlet yönetiminin şekli; yeni sınırlar içinde nüfusun entegrasyonu; “Rus” kimliğinin hatlarının tanımlanması ve 21. yüzyılın başlangıcındaki etkileri; dış ilişkiler için beklentiler; Kuzey ve Güney Kafkasya bölgeleri ile ilişkilerin yönetilmesi gibi birçok soru ve zorluk Rus jeopolitik analistleri tarafından ele alınmayı gerektirmiştir (Tezkan ve Taşar, 2002: 205-206). Bu zorluklara yanıt olarak Rus jeopolitiği, küresel düzendeki değişimlerden etkilenen dalgalı yörüngelerden geçmiştir. Sol çevrelerde bile benimsenen neo-Avrasyacılığın ortaya çıkışı, geleneksel olarak Rusya'nın uluslararası meseleleri sınıf çatışması merceğinden analiz etmesini sağlayan Marksist-Leninist ideolojinin etkisinin, yeniden canlanan geleneksel ve devletçi jeopolitik paradigmlar lehine azaldığını göstermiştir (Trenin, 2001: 288). Rusya'da ideolojik hegemonyanın çöküşünün ardından yenilenmiş bir amaç arayışının teşvik ettiği

jeopolitik çerçevelerin ortaya çıkışı “jeopolitiğin rönesansı” olarak adlandırılmıştır (Cafersoy, 2002: 82).

Bu bağlamda, Rus jeopolitiği üç ana akım tarafından şekillenmektedir. Bunlar, Slavcılık, Batıcılık ve Avrasyacılıktır. Batıcılar, Batı kültürü ve ideolojilerinin Rusya üzerindeki etkisine vurgu yaparak Batı ile uyumu savunmaktadır. Rusya içinde özgürlüklerin, demokrasinin ve liberal düşüncenin yerleşmesini istemektedir. SSCB'nin dağılmasının ardından Yeltsin dönemi, başarısız da olsa Batıcı ideolojilere doğru bir kayışın başlangıcı olmuştur. Slavcılar, sınır ötesi isteklere öncelik vermekte ve revizyonist bir politikayı savunmaktadır. Buna karşılık Avrasyacılar Rusya'nın kendine has özelliklerini savunmakta ve Rusya'nın çıkarlarına odaklanarak bağımsız bir güç olarak kendini göstermesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu bakış açılarının Rus jeopolitiğini önemli ölçüde etkiledikleri ancak tek başına jeopolitiği şekillendirmede yetersiz kaldıkları görülmektedir (akt. Avcıoğlu, 2014: 98-101).

SSCB'nin dağılmasının ardından Rus liderliği, yeni dünya dinamikleri altında küresel etkisini artırmak için Rusya'nın kültürel ve kimlikle ilgili jeopolitik özelliklerini yeniden şekillendirmenin gerekliliğinin farkına varmıştır. Böylece, Anglo-Sakson devletler tarafından savunulan yeni dünya düzenine karşı Rus kimliğine dayanan jeopolitik ve jeoekonomik yapıları güçlendirmeyi amaçlayan stratejik derinliğe sahip bir “yakın çevre” algısı geliştirmeye yönelik bilinçli bir çaba söz konusu olmuştur (Amirbek, 2015: 31). Bu, değişen küresel güç dinamiklerin baskısı altında Rusya'nın bölgedeki etkisini korumak için eski Sovyet ülkeleriyle daha yakın bağlar geliştirmesini gerektirmiştir. Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri, Rusya'nın ekonomik ve güvenlik hedefleri için odak noktaları olarak ortaya çıkmış ve dış ilişkilerde “yakın çevre politikasının” ayrılmaz bileşenlerini oluşturmuştur. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Rusya'nın dış politika yaklaşımında önemli bir yer tutmaktadır. Eski Sovyet ülkeleri ile Rusya'nın etkileşimleri, farklı diplomatik stratejileri yansıtan kategorilere ayrılmaktadır (Güneş, 2014: 177). İlk grubu, SSCB'ye en son katılan ve dağılmasının ardından bağımsızlığını en erken ilan eden bölgeler olan Baltık devletlerini, yani Estonya, Letonya ve Litvanya'yı kapsamaktadır. Bu ülkeler, Rusya Federasyonu'ndan uzaklaşarak ve aktif olarak Batı çıkarlarıyla uyumlu politikalar izleyerek belirgin bir Batı yanlısı yönelim sergilemişlerdir. İkinci grupta Avrupa'daki Slav etnik gruplarından türeyen ve Romence dilini kullanan Ukrayna, Belarus ve Moldova gibi Rusya ile sınır paylaşan ülkeler yer almaktadır. Tarihsel olarak Rusya ile daha yakın bir entegrasyon eğilimi

sergileyen Belarus, son zamanlarda Batıcı ve AB merkezli politikalara doğru bir kayma göstermiştir. Moldova, Rusya ile çözülmemiş sorunlarla karşı karşıyayken, Ukrayna Batı yanlısı yönelimleri benimseyerek Rus etkisinden bağımsız bir yörünge izlemiştir. Üçüncü grup, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ı kapsayan Orta Asya bölgesindeki ülkelerden oluşmaktadır. Kırgızistan ve Tacikistan geleneksel olarak BDT çerçevesinde Rusya ile işbirliğine dayalı ortaklıklar sürdürmüş ve aktif dostane ilişkiler geliştirmiştir. Özbekistan ise tam tersine Rusya karşıtı bir tutum benimseyerek Rus çıkarlarına aykırı politikaları içselleştirmiştir. Kazakistan, Rusya'dan bağımsız bir dış politika geliştirme çabalarına rağmen son zamanlarda Rusya ile Kazakistan arasındaki siyasi ilişkilerde gözle görülür bir iyileşme olmuştur. Türkmenistan ise dış politika yaklaşımında tarafsız bir duruş sergilemektedir. Son grupta Kafkasya bölgesinde bulunan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan yer almaktadır. Bu gruptaki ülkeler, Orta Asya devletlerine kıyasla Rusya Federasyonu'na daha fazla yakınlaşma eğilimi gösterebilir de eski Sovyet devletleriyle aktif olarak ilişki kurmaktan kaçınmaktadırlar. Bununla birlikte, isteksiz de olsa devletlerarası ve bölgesel meselelerin ele alınmasında Rusya'nın yardımını aramaktadırlar (Hekimoğlu, 2007: 136). Orta Asya ve Güney Kafkasya devletleri, dış tehditlere ilişkin endişeleri nedeniyle Rusya ile ekonomik ilişkilerini sürdürmeye öncelik vermektedir. ABD'nin Sovyet sonrası bölgesel politikalarının bir parçası olarak uyguladığı “şok terapi” stratejisi, Moskova'nın diğer eski SSCB ülkeleriyle ekonomik bağlarını engellemeyi amaçlamıştır. ABD ve AB Rusya'nın bölgesel etkisini dengeleme çabaları çerçevesinde bu yönde girişimlerde bulunmaya devam etmektedir. Ancak bu güçler arasındaki rekabet bölgede siyasi karmaşıklıklara yol açmakta ve gerilimi çatışmaya doğru tırmandırma potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla bu dinamikler, mevcut jeopolitik ortamda yeni ittifakların oluşmaya başlamasına katkıda bulunmaktadır. Rusya ve Çin, Amerikan baskısına karşı koymak, NATO ve AB yayılmacılığına yanıtlar oluşturmak için politikalarını stratejik olarak uyumlu hale getirmektedir. 2000'li yılların başından bu yana Rusya, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB ve NATO'ya katılımına ilişkin endişelerini dile getirmiş ve bunu bir kuşatma taktiği olarak görmüştür. Özellikle Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO ve AB üyeliği ihtimali Rusya'nın yakın çevre politikası için önemli bir tehdit olarak algılanmıştır. Gürcistan, Kafkasya-Karadeniz bölgesinde stratejik bir öneme sahipken, Ukrayna nüfusu ve bölgesel konumu nedeniyle Avrupa güç dinamiklerinde önemli bir oyuncu ve tampon bölge işlevi görmektedir. Bundan dolayı hem AB hem de Rusya, Ukrayna'yı kendi çıkarları doğrultusunda hizalanması gereken önemli bir ülke olarak görmektedir. Bu

durum, 1996 yılında Rusya'nın bölgedeki dış politika hedeflerini belirleyen “Primakov Doktrini”nin formüle edilmesine yol açmıştır. Buna göre, Batı ile ilişkilere Avrupa perspektifinden yaklaşılabacak ve Rusya, Fransa ve Almanya'yı içeren bir jeopolitik üçgen kurulmaya çalışılacaktır. Eş zamanlı olarak Rusya, Moskova, Pekin ve Delhi'yi kapsayan jeostratejik bir üçgen oluşturarak Çin odaklı bir küresel politika oluşturmayı hedeflemektedir.

Bölgedeki ülkeler, Rusya'nın dış politika hedeflerinin ayrılmaz bir parçası olarak algılanmakta ve stratejik çıkarlarının odağı olarak görülmektedir. Rusya, küresel bir güç olarak konumunu yeniden kazanmak için bölgesel güç dengelerini ve ittifakları teşvik ederek uluslararası ilişkilerin tartışılmalı alanlarını ele almada proaktif önlemler almayı amaçlamaktadır. Putin'in liderliği altında bu doktrin daha pragmatik bir politika çerçevesine dönüşerek kapsamını genişletmiş ve Rusya'nın uluslararası düzen içindeki konumunu güçlendirmiştir (Mammadov, 2014: 31).

Rus dış politikası, Rusya'ya coğrafi yakınlığı olan ülkelere daha fazla önem veren “Yakın Çevre Doktrini”nde belirtilen ilkelere uygun olarak formüle edilmiştir. SSCB'nin dağılmasına rağmen, kalıcı tarihi bağlar ve siyasi süreçlerdeki ortak deneyimler, Rusya ile komşu devletler arasındaki ekonomik ve sosyal bağlantıları sürdürmüştür. Bu ülkelerin ekonomik potansiyeli, Rusya'nın yakın çevre politikasının öneminin artmasında önemli bir rol oynamıştır (Mammadov, 2014: 31). Rusya'nın kendisini bir küresel güç olarak ortaya koyma çabaları, büyük devlet kimliğini benimsemesiyle sonuçlanmış, bunun neticesinde Rusya kendisini küresel sahnede önemli bir güç olarak konumlandırmıştır. Bu çabanın merkezinde, geniş topraklar üzerindeki etkisini sürdürme ve böylece etkili bir küresel güç olarak konumunu sağlamlaştırma hedefi yer almaktadır (Amirbek, 2015: 33).

Rusya, Yunanistan'ın Ortodoks Rusya ile dini bağlarını ve Sırbistan'ın bir Slav ulusu olarak kültürel yakınlığını kullanarak Balkanlar'daki hem Ortodoks hem de Slav tarih anlatılarını siyasi gündemine hizmet etmek için stratejik olarak kullanmaktadır. Ayrıca, Ukrayna'nın, özellikle de Karadeniz kıyı şeridinin önemi, Rusya'nın bölgesel denizcilik hedefleri bağlamında tartışılmazdır. Kırım, Rusya'nın sıcak denizlere erişimi için hayati bir ileri karakol görevi görmektedir.

Soğuk Savaş sonrası oluşan küresel düzende dikkatler, Hazar Havzası ve Orta Doğu gibi doğal kaynaklar ve enerji nakil yolları açısından önemli bölgelere yönelmiştir. Bu jeopolitik durum, çok sayıda bölgesel gücün ilgisini çekmiş, müdahalelere ve güç

oyunlarına yol açmıştır. Rusya enerji kaynakları ve nüfuz bakımından önem taşıyan bu bölgelerdeki çıkarlarını korumayı, hakimiyetini sürdürmeyi ve potansiyel rakip ticari güçlerin ortaya çıkmasını engellemeyi amaçlayan politikalar uygulama eğilimindedir (Köten, 2013: 68).

Rusya'nın geniş topraklarını savunmasında bir takım lojistik zorluklar bulunmaktadır, ancak bu geniş coğrafyadaki ikmal depolarının bolluğu ve sert kış koşulları işgalci güçler içinde zorlu engeller oluşturmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın geniş topraklarını koruma zorunluluğu, stratejik çerçevesine “saldırgan militarizmi” dâhil etmesine yol açmıştır (Birdişli, 2019: 3).

2.4. PANSLAVİZM

Başlangıçta siyasi bir nitelik taşımayan Panslavizm hareketi, Rusya'nın sınırları dışındaki Slav toplulukları arasında dilsel ve kültürel bir çaba olarak ortaya çıkmıştır. Kökleri 17. yüzyıl öncesi dönemlere kadar uzanmaktadır, ancak Avrupa'da ortaya çıkan diğer entelektüel akımlara benzer şekilde, Panslavizm de Fransız Devrimi sonrasında atfedilmektedir. Fransız Devrimi'nin tetiklediği milliyetçi duygular, Balkan Slavlarını etkilemiş ve Rusya'yı bu duyguları siyasi olarak kullanmaya sevk etmiştir. “Panslavizm” terimi ilk kez 1826 yılında Slovak yazar J. Herkel tarafından Slav dili üzerine yaptığı bilimsel çalışmada kullanılmış ve böylece daha sonraki siyasi çağrışımlarının temelini atmıştır. Başlangıçta Slavların dil ve kültür birliğini savunan bu kavram, 19. yüzyıl boyunca ulus inşası ve siyasi bağımsızlık hareketlerine dönüşmüştür. Panslavizm terimi, özellikle 1870'lerden itibaren Batı Avrupa siyasi söyleminde önem kazanmıştır. Bu bağlamda Panslavizm, Rusya'nın rehberliğinde tüm Slav topluluklarının siyasi dayanışması ve kaynaşması için çabalayan ideolojik bir hareketi işaret etmeye başlamıştır. Rusya tarafından güçlü bir araç olarak kullanılan bu hareketten siyasi olarak Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu önemli ölçüde etkilenmiştir. (Armaoğlu, 2010: 696-697).

Aydın (2004: 73-82) tarafından tanımlandığı şekliyle Panslavizm, tüm Slav toplulukları arasındaki kültürel etkileşimi vurgulayan edebi ve kültürel boyutların yanı sıra, bu toplulukların şekilde ortak bir siyasi yapı altında birleştirilmesi arzusunun siyasi tezahürünü de kapsamaktadır. Panslavizmin Rusya ile ilişkilendirilmesi ve siyasi olarak kullanılması, Rusya'nın tarihsel hırslarıyla iç içe geçmiştir. Kökleri Slav mirasına dayanan Rusya, tarihsel olarak sıcak denizlere erişim arayışında olmuş ve bu arayış çeşitli dönemlerdeki stratejik hedeflerinde kendini göstermiştir. Çar I. Petro, özellikle coğrafi

yakınlıkları nedeniyle Karadeniz, Baltık Denizi ve Hazar Denizi'ni hedef alarak Rus nüfuzunu deniz bölgelerine doğru genişletmeyi amaçlayan politikalar başlatarak bu amaca yönelik girişimlere öncülük etmiştir. Bu stratejik anlayış zamanla Akdeniz, Basra Körfezi ve Pasifik Okyanusu da dahil olmak üzere sıcak denizler olarak adlandırılan bölgeleri kapsayacak şekilde genişlemiştir. Çar I. Petro'nun stratejisinin merkezinde, 1696'da Azak Kalesi'nin Osmanlılardan alınmasıyla örneklenen ve Rusya'nın güneye doğru daha fazla genişleme hırslarının sinyalini veren kilit kalelerin ele geçirilmesi bulunmaktaydı. Bu yayılcı gündem, Karadeniz'de bir Rus donanmasının kurulması ve Balkanlar'daki Slav toplulukları ve Hristiyan nüfus arasında Osmanlı yönetimine karşı isyanların kışkırtılması da dahil olmak üzere çok yönlü araçlarla takip edilmiştir. Ortodoks Hristiyan bağlarından faydalanan misyonerler, Balkan Slav topluluklarına gönderilerek onların hoşnutsuzluk duygularını beslemiş, Sırlar, Bulgarlar ve Yunanlılar arasında ayaklanmaları teşvik etmiş ve nihai amaç olarak Osmanlı hakimiyetine meydan okuyarak Rusya'nın sıcak denizlere erişimini güvence altına almak ve böylece küresel sahnedeki varlığını sağlamlaştırmak istemiştir.

I. Petro, yayılcı gündemini desteklemek için güçlü bir istihbarat ve casusluk ağı kurarak genişleme için stratejik olarak Osmanlı, İsveç ve Polonya topraklarını hedef almıştır. I. Petro, hedeflerini tam olarak gerçekleştirememiş olsa da haleflerine “Türk meselesini” temel bir siyasi zorunluluk olarak görme mirasını bırakmıştır. I. Petro'nun izinden giden Rus yöneticiler, bu politikayı güçlü bir şekilde sürdürmeye devam etmişlerdir (Keleş, 2008: 124). Osmanlı İmparatorluğu'nun kırılganlığının farkında olan Rusya, bu zayıflıktan yararlanma çabalarını yoğunlaştırmış ve I. Petro'nun hükümdarlığı sonrasında Osmanlı'nın gücünün daha da zayıflamasına yol açmıştır. Özellikle II. Katerina, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamış durumundan faydalanan Osmanlı hakimiyetini ortadan kaldırmaya yönelik iddialı hedefler öngörmüştür. Katerina'nın stratejik yaklaşımı, önce Karadeniz'e erişimi güvence altına almayı, ardından Kırım'ı ilhak etmeyi ve nihayetinde Boğazlar, İstanbul ve Ege adalarını ele geçirerek Rus egemenliği altında Büyük Yunan Devleti kurmayı içermiştir. Bu girişim daha sonra Yunan Projesi olarak adlandırılmıştır. Katerina bu politikasını, Rusya'ya Osmanlı iç işlerine, özellikle de Ortodoks Osmanlı tebaasının korunmasına müdahale etme yetkisi veren Küçük Kaynarca Antlaşması'ndaki (1774) hükümlere atıfta bulunarak gerekçelendirmiştir (Kurat, 1990: 25).

Rusya'nın Balkanlar'daki nüfuzunu arttırma ve tarihi emellerini gerçekleştirme

abaları, Yunan Projesi gibi daha önceki çabalara rağmen zorluklarla karşılaşmıştır. Balkan uluslarında 1789 Fransız Devrimi'nin ardından milliyetçi duyguların yükselmesi, Sırbistan'ın 1812'de özerklik kazanmasına ve Yunanistan'ın 1829'da bağımsızlığını elde etmesine yol açmıştır. Bu gelişmelere rağmen, 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu, Boğazlar ve İstanbul da dahil olmak üzere Balkanlar'da hakim güç olmaya devam etmiş ve Rusya'yı politikasını gözden geçirmeye sevk etmiştir. Bu yeniden değerlendirmenin bir parçası olarak Rusya, Slav topluluklarını tek bir bayrak altında birleştirmeyi amaçlayan ve Panslavizm olarak bilinen yeni bir projeye girişmiştir. arlar I. Petro ve II. Katerina daha önce Rus çıkarlarını ilerletmek için Slav topluluklarıyla bağlar kurmaya çalışmış, II. Katerina Yunan Projesi gibi girişimlerle Panslavizm politikasının temellerini atmıştır. Yayılımacı emellerini Balkanlar üzerinde yoğunlaştıran Rusya, 1875'ten itibaren Panslavizm kisvesi altında bölgeye müdahale etmeye başlamıştır (Keleş, 2008: 126-126).

Rusya'nın Panslavizm arayışının, Avusturya-Macaristan ile ilişkilerinde de önemli etkileri olmuştur. Fransız Devrimi'nin ardından milliyetçi hareketlerin damgasını vurduğu önemli bir dönem olan 1848 Devrimleri, Panslavizm akımı üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Özellikle Macaristan'daki ayaklanmaların etkisi kayda değer olmuştur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda meydana gelen bu ayaklanmalar, imparatorluğun yönetimi altındaki Slav halklarında yankı bulmuş ve onları Prag'da bir Slav kongresi toplamaya sevk etmiştir. Çoğunlukla ek ve Slovak şair ve yazarlardan oluşan katılımcılar, siyasi birlik çağırısı yapmasa da, Slav kültürel haklarını ve Habsburg monarşisine karşı birliği sağlamayı amaçlamıştır. Ancak Prag'daki bir ayaklanmanın Viyanalı yetkililer tarafından sert bir şekilde bastırılması, Slavları korumak için dış yardım aramaya mecbur bırakmıştır. Böylece, o dönemde tek bağımsız Slav devleti olan Rusya'ya yönelmişlerdir. Başlangıçta Rusya, kendi sınırları dışındaki Slav meselelerine sınırlı bir ilgi göstermiştir. Ancak, Avrupa devletlerinin Rusya'ya karşı birleştiği, Rusya'nın yenilgisiyle sonuçlanan ve ülke içinde milliyetçi duyguları ateşleyen Kırım Savaşı ile durum değişmiştir. 1848 Devrimleri ve Kırım Savaşı'nın bir araya gelmesi, Avrupa ve Rusya'daki Slav toplulukları arasında daha yakın bağlar kurulması için bir katalizör görevi görerek bir dayanışma köprüsü oluşturmuştur. Kırım Savaşı ncesinde Pogodin önderliğindeki şair ve yazarların öncülük ettiği Panslavist hareketler, bu dönemde daha da güçlenmiş ve savaşın ardından devlet onaylı bir politikaya dnşmştir. Kırım Savaşı sonrasında Panslavizm, Rus hükümetinin himayesi altında

kurumsallaşmış, yenilenmiş ve canlılık kazanmıştır.

Alman ulusal birliğinin 1871'de sağlanması Slav halkları arasında önemli birrteki doğurmuştur. Bu gelişme Panslavizm hareketini, Alman birliğinin Slav birliği kavramına karşı oluşturduğu algılanan tehdidin etkisiyle, Slav dayanışmasına dayanan ortak bir tepki gerektiren yüksek bir aşamaya itmiştir. Bunun sonucunda Rus entelektüelleri ve düşünürleri Panslavizm üzerine ciddi teoriler geliştirmeye başlamışlardır. Özellikle Nikolai Yakovlemch Danilevsky'nin ilk olarak 1869'da Zarva (Şafak) dergisinde yayınlanan ve daha sonra 1871'de birleştirilmiş on makaleden oluşan “Rusya ve Avrupa” adlı çalışması önemli bir etki doğurmuş ve Panslavizmin ideolojik temel taşı olarak görülmeye başlamıştır. Danilevsky'nin doktrini, Büyük Slav İttifakı veya Rus-Slav Birliği olarak bilinen, Adriyatik Denizi'nden Pasifik Okyanusu'na ve Kuzey Buz Denizi'nden Ege Denizi'ne kadar uzanan geniş bir coğrafi alanı kapsayan ve merkezi İstanbul olan geniş bir siyasi oluşumun kurulmasını öngörmüştür (Armaoğlu, 2010: 696-698). Rusya'nın tarihsel özlemlerini gerçekleştirme arayışında farklı yollar izlediği açıktır. Bu arayışın son aşamalarında uygulanan Panslavizm politikası, diğer doktrinler gibi Rusya'nın dış politikasında değişmez bir demirbaş haline gelmemiştir. Bunun yerine Rusya, Slav toplulukları arasındaki dilsel ve kültürel ortaklıklara dayanan Panslavizm'in temel ilkelerini, uluslararası ilişkiler alanında değişen hedeflerine hizmet etmek için dinamik bir şekilde taktiksel olarak kullanmıştır (Kurat, 1999: 173).

2.5. AVRASYACILIK

Avrasyacı stratejilerin tarihsel kökeni, Asya ve Avrupa'da nüfuz sahibi olan Pers, Roma, Büyük İskender ve Osmanlı İmparatorluğu gibi oluşumları kapsayan ve hepsi de stratejik çabalarında farklı Avrasya boyutları sergileyen eski medeniyetlere kadar uzanmaktadır. Çarlık döneminden bu yana Rusya'nın süper güç statüsüne ulaşma veya bu statüyü koruma hedeflerinin ayrılmaz bir parçası olan Avrasyacılık stratejisi, Çarlık rejiminin çöküşü, Rus iç savaşı, Bolşevik Devrimi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve 1990'larda Rusya Federasyonu'nun karşılaştığı iç zorluklar gibi önemli tarihi olaylardan etkilenecek zaman içinde nüanslı yorumlara ve uyarlamalara maruz kalmıştır.

Mackinder tarafından başlangıçta Kalpgah (Heartland) olarak tanımlanan coğrafi alan, günümüzde ağırlıklı olarak Rusya Federasyonu sınırları içerisinde yer alsa da, zaman içerisinde değişime uğramıştır. Kalpgah çerçevesinde, politikalar ve rekabetler genellikle Avrasyacı stratejiler olarak adlandırılmaktadır. Bu stratejiler, Kalpgah'ın yakın çevresini oluşturan Ukrayna, Kafkasya ve Türkistan gibi bölgelere ilişkin hedefleri

kapsamaktadır. Başlangıçta Avrasyacılığı çağdaş bağlamlara uyarlayan Trubetskoy, Savitsky, Alexeyev, Suvchinsky ve Gumilev gibi Rus Avrasyacılığının önde gelen isimleri tarafından ortaya konan bu strateji zaman içinde gelişmiştir. Özellikle Dugin'in katkılarıyla Avrasyacılık Soğuk Savaş sonrası dönemde yeniden canlanmıştır. Putin'in liderliği altında, bu strateji belirgin bir şekilde uygulanmış ve AB ve NATO'nun genişlemesine karşı koymayı amaçlayan Rusya'nın önderliğinde Avrasya merkezli uluslararası örgütlerin kurulmasına yol açmıştır. Rusya Federasyonu'nun süper güç statüsünü yeniden kazanma ve dağılma riskini önleme zorunluluğu neticesinde Putin döneminde benimsenen bir yaklaşım olmuştur (Özbay, 2012: 70-85).

Avrasyacılık, Rus jeopolitiği içinde sadece teorik bir söylem olarak hizmet etmekten ziyade Rusya'nın çıkarlarına uygun realist perspektifler sunan önemli bir jeopolitik ekol olarak ortaya çıkmıştır. Gerçekten de Avrasyacılık, Rusya'nın siyasi, sosyal ve kültürel gerçeklerini dikkate alarak küresel arenayla ilişkisini şekillendirmektedir (Hasanov, 2010: 165).

Avrasyacılık, başlangıçta Rusya'nın tarihindeki çalkantılı dönemlerde bir hayatta kalma stratejisi olarak düşünülmüş, ancak 2010'larda orijinal bağlamının ötesine geçerek daha geniş boyutlar kazanmıştır. Kavramın gelişimi, Rus Çarlığı'nın çöküşü, Bolşevik rejiminin kuruluş aşamasındaki çalkantılı politikaları ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğünü bile tehlikeye atan Soğuk Savaş sonrasının istikrarsızlaştırıcı etkileri gibi önemli olaylarla ilişkili olmuştur. Bu çerçevede, Dugin'in “Rus Jeopolitiği” adlı çalışması, hakim kutuplaşmaları açıklığa kavuşturmakta ve karakteristik Avrasyacı önermeleri dile getirmektedir. Strateji özellikle 1990'larda Rusya Federasyonu (RF) içindeki özerk bölge ve cumhuriyetlerin yarattığı zorluklarla yüzleşme zorunluluğunu ele almaktadır. Dugin'e göre, Gürcistan, Azerbaycan ve Ukrayna gibi Rusya'nın temel stratejilerinden uzaklaşan, Moskova'nın çıkarlarına aykırı politikalar benimseyen ülkeler toprak bütünlüklerini tehlikeye atmayı amaçlayan önlemlere tabi tutulmalıdır (Dugin, 2014: 194).

Avrasyacılık aslen Rusya'nın stratejilerinden doğmuş olsa da giderek diğer ülkelerin politikalarını da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Rusya dışındaki bazı Asya ve Avrupa ülkeleri de kendilerine özgü Avrasya stratejileri benimsemekte, bu bağlamda bölgedeki belirli ülkelerle bir araya gelmeyi ve bölge içinde nüfuz kurmayı amaçlamaktadır. Örneğin, Çin'in Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi eski Sovyet cumhuriyetlerine yaptığı yatırımlar, bir tür “Çin Avrasyacılığı”

tartışmalarına yol açmıştır. Ayrıca, Türk Avrasyacılığı ve Kazakistan Avrasyacılığı gibi Avrasyacılığın farklı türleri çeşitli siyasi ve edebi mecralarda ifade edilmektedir (Imanov, 2002: 343-347). Fakat, başta Almanya olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri tarafından Rusya'ya yapılan önemli yatırımlara rağmen, Avrupa Avrasyacılığı kavramı akademik söylemde nispeten silik kalmaktadır.

Rus Avrasyacı düşüncesinin önde gelen isimlerinden Dugin, Moskova'nın Avrasya üzerinde Berlin, Tahran ve Tokyo eksenleri olmak üzere üç ana eksenle kontrolünü savunmaktadır. Dugin'in önerisine göre, bu eksenler üzerinde yer alan devletler dil, din, kültür ve ekonomi açısından önemli ölçüde özerkliğe sahip olmalıdır. Bununla birlikte, bu devletlerin Atlantik karşıtı stratejilere bağlı kalarak önemli askeri, siyasi, stratejik ve ekonomik konularda Moskova'nın duruşuna uyum sağlamaları beklenmektedir. Esasen bu devletlere, önemli stratejik konularda Rusya'nın çıkarlarına karşı çıkmamaları ve Atlantik karşıtı hedeflerle uyum içinde olmaları koşuluyla iç işlerinde serbestlik tanınmaktadır (Yalçınkaya, 2010: 660).

Neo-Avrasyacı düşüncenin önde gelen isimlerinden Dugin'e göre modern Rusya, iç ve dış politikalarını şekillendiren üç farklı jeopolitik modelle karşı karşıyadır. Birincisi, Rus halkı arasında nostaljik duygular uyandıran “Sovyet modeli”dir. İkincisi, Amerikan yanlısı olarak nitelendirilen “liberal-demokratik model”dir. Üçüncüsü ise, Rusya'nın siyasi tarihinden ve çağdaş toplumsal gerçeklerinden yola çıkan “Avrasyacılık modeli”dir. Bu sonuncu model Dugin tarafından Rusya'nın iç ve dış ilişkileri için en uygun yaklaşım olarak savunulmakta ve Rusya'yı devlet, halk ve kültür açısından kendine özgü ve bağımsız bir medeniyet olarak tanımlamaktadır (Tezkan ve Taşar, 2002: 213).

Dugin (2014: 21-36) “postemperyal” mirasın altını çizerek Rus halkının doğası gereği emperyal olduğunu ve ulus-devlete geçişin tekrarlayan felaketlere yol açacağını ileri sürmektedir. Dahası, Rusya'nın küresel güç statüsüne talip olması ve bölgesel bir güce indirgenmeye direnmesi gerektiğini iddia etmektedir. Bu doğrultuda, Asya ve Avrupa arasında bir bağlantı noktası olarak konumlandırılan neo-Avrasyacılık, çok etnikli bir toplumsal yapı söylemi üzerine kurulu benzersiz bir medeniyet geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak Dugin'in söylemi, bu iddiayı gerçekleştirmek için sağlam stratejiler savunmaktan ziyade, ağırlıklı olarak Rusya'nın Avrasya'daki geleceği etrafında dönmektedir. Rusya'nın önemli bir küresel aktör olarak rolünü sağlamlaştırmasında askeri arayışlar ya da enerji hakimiyeti politikalarından ziyade küresel pazara aktif katılımın daha etkili olduğu görülmektedir (Tezkan ve Taşar, 2002: 201-211). Bu doğrultuda, 1992

yılında başlatılan “Batı ile uyum içinde” uluslararası düzene entegre olma süreci, 2000’li yıllarda Batı’nın desteğinden giderek uzaklaşsa da devam etmiştir. Kapitalist düzene sorunsuz bir şekilde entegre olma konusundaki başarısızlık, Batı’nın Rusya’nın Çeçenistan politikasını kınamasıyla birleşerek Rus toplumundaki Batı karşıtı duyguları güçlendirmiştir. Böylece Rusya, Batı’ya karşı oluşan bu tepki nedeniyle odağını Doğu’ya çevirmiştir (Tellal, 2000: 211-219).

Neo-Avrasyacılığın ortaya çıkmasıyla “ köprü rolü” üstlenme kavramı bir kenara bırakılmış, Rusya’nın odağı Avrasya’da hegemonik bir statü kazanmaya, özellikle de Doğu Asya ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye yönelmiştir (Tezkan ve Taşar, 2002: 211). Putin yönetimi altında Avrasyacı ideolojinin Rus dış politikasında kullanımı daha belirgin hale gelmiş ve “güçlü devlet”, “vatanseverlik” ve “sosyal dayanışma” gibi söylemlerin yaygınlaştığı bir dönem ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2015: 116). Bu dönem, neo-Avrasyacı doktrinin teoriden eyleme geçerek çeşitli yönleriyle pratikte uygulanmasına tanıklık etmiştir. Bununla birlikte, Putin döneminin jeopolitik ideolojisine ilişkin tartışmalar mevcuttur, Bazı uzmanlar aşırı Batıcı, neo-Avrasyacı ve Rus milliyetçisi ideolojilerden uzak durarak Rusya’nın jeopolitik özerkliğini savunan ve bu akımların bir sentezini öneren “uzlaşmacı” bir yaklaşım ileri sürmektedir. Rusya’nın azalan süper güç statüsünü ve yeni kutuplaşmaların kullanışsızlığını kabul eden bu yaklaşım, Rusya’nın hem coğrafi hem de önemli bir uluslararası güç olarak kalıcı statüsünü savunmaktadır (Cafersoy, 2002: 96-101).

Putin döneminin başladığı 21. yüzyılda küreselleşmenin teşvik ettiği ulaşım ve teknoloji alanındaki hızlı ilerlemeler siyaset, toplum, kültür, ekonomi, ordu ve güvenlik gibi çeşitli alanları etkilemiştir. Aynı zamanda, artan ayrılıkçı faaliyetler, uluslararası terörizm, yabancı kuruluşlara ekonomik ve siyasi bağımlılık, organize suç ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi ortaya çıkan tehditler ulusal güvenliğe meydan okumuş ve Rusya’yı da olumsuz etkilemiştir. Neo-Avrasyacı hareketten beslenen Putin Rusya’sı, bu tehditleri azaltmak için hem Batılı hem de Doğulu muadilleriyle işbirliğini teşvik ederek çok kutuplu bir dünya düzeni kurmayı amaçlamıştır (Erişen, 2004: 183). ABD, AB ve Çin gibi zorlu rakiplerin teknolojik ve gelişimsel güçleriyle övündükleri bir ortamda Rusya, bu rakiplerine karşı koz elde etmek ve gelecekteki zorlukları önceden ele almak amacıyla eski etki alanları içerisinde “Avrasya Birliği” olarak adlandırılan AB benzeri bir ekonomik birlik kurmuştur (Yılmaz, 2015: 117). Ancak Dugin, Rusya’nın stratejik konumunun çok kutuplu bir dünyanın gerçekleştirilmesinde gerekli siyasi çabalar için tek

başına yeterli olmadığını iddia ederek BDT üyesi ülkelerin bu birliğe katılma zorunluluğunun altını çizmektedir (Tezkan ve Taşar, 2002: 215). Bu bakış açısı Rusya'nın güncel dış politika yönelimini, özellikle de Ukrayna'ya yönelik yaklaşımını açıklamaktadır.

3. TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ

1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, Soğuk Savaş döneminde Türk-Rus ilişkilerini karakterize eden gergin dinamikler kısa bir süreliğine azalmış, Gorbaçov sonrası Batı yanlısı reformcuların yükselişi, Batı ideolojileri ve değerleriyle daha uyumlu bir eğilime yol açarak Türkiye'ye yönelik olumlu bakış açısını güçlendirmiştir. Uluslararası ortam iki kutupluluktan ABD liderliğindeki hiyerarşik ya da tek kutuplu bir yapıya geçerken, Türkiye'nin Rusya kaynaklı güvenlik kaygıları önemli ölçüde yatışmıştır. Rusya'nın 1990-1991 Körfez Krizi ve etnik çatışmalarda Birleşmiş Milletler müdahalelerine verdiği destekle örneklenen küresel barış ve güvenlik alanındaki işbirliği yanlısı çabaları Türkiye'de olumlu yankı bulmuştur. Aynı zamanda, gelişen ticari ilişkiler Rusya'yı Türkiye'nin önde gelen ticaret ortağı konumuna yükseltmiştir. 1992 yılında iki ülke arasında imzalanan Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması ile tarafların barışçıl ilişkilere ve işbirliğine verdiği önem vurgulanmıştır. (Büyükakıncı, 2004: 7).

1990'ların ortalarına kadar Türk-Rus ilişkileri genel olarak olumlu bir seyir izlemiş ve Soğuk Savaş dönemine kıyasla ikili ilişkilerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak bu dönemdeki önemli bir gerilim kaynağı, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni bağımsız Türki Cumhuriyetlerini etkileme girişimleri olmuştur. Cumhurbaşkanı ve Başbakan dahil olmak üzere üst düzey yetkililer tarafından dile getirilen “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk Dünyası” ya da “Türk Yüzyılı” gibi vizyon söylemleri, sınırlı somut sonuçlar doğursa da Rusya'nın dikkatini çekmiştir. Rusya'nın itirazları üzerine Ocak 1994'te Azerbaycan'da planlanan ikinci Türk zirvesinin İstanbul'a taşınması ilişkilerde alttan alta devam eden gerginlikleri güz yüzüne çıkarmıştır.

Böylece 1990'ların ortalarında Türk-Rus ilişkileri, nihayetinde daha da kötüleşen zorluklarla karşılaşmaya başlamıştır. Batı yanlısı yönetimin başarısızlıkları, iç karışıklıklar, sivil çekişmeler, ekonomik krizlerle birleşerek Rusyada “Yeni Avrasyacılar”ın yükselişine zemin hazırlamıştır. Kafkasya ve Güney Asya'daki çıkarlara öncelik veren bu grup, Batı merkezli yaklaşımları terk ederek Rus dış politikasında “Yakın Çevre”

doktrinini benimsemiştir. Bu doktrinin merkezinde, Rusya'nın güvenliğinin sınırlarının ötesine geçerek eski Sovyetler Birliği topraklarını da kapsadığı düşüncesi yer almıştır. Bu doktrin kapsamında Rusya, Kafkasya ve Güney Asya'da ekonomik üstünlük arayışına girmiştir. Bu bölgelerdeki etnik çatışmalardan yararlanan Rusya, stratejik çıkarlarını ilerletmek için müdahalelerde bulunmuş ve hatta yeni çatışmaları körüklemiştir (Tunçer, 1998: 445-471).

Rusya'nın 1993'ten itibaren Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve diğer bölgelere askeri müdahalede bulunması, aynı bölgelerde etnik ve dini bağlar yoluyla nüfuzunu genişletmeye çalışan Türkiye'yi endişelendirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya ile sınırı kalmayan Türkiye, Rus birliklerinin bölgede konuşlanması nedeniyle kendisini bir kez daha Rusya'ya komşu bulmuş ve bu da güvenlik endişelerinin artmasına neden olmuştur. Ayrıca, Neo-Avrasyacıların Suriye'ye silah sağlamaları, 1995 yılında Kıbrıs Rum Kesimi'ne Türkiye'nin güneyini hedef alabilecek S300 füzeleri satmaları ve Yunanistan ile yakın ilişkileri Türkiye'yi tedirgin etmiştir. Bu gerilimlere rağmen iki ülke arasındaki ticari ilişkiler büyük ölçüde etkilenmemiş, Rusya 1990'ların ikinci yarısı ve sonrasında Türkiye'nin başlıca ticaret ortaklarından biri olmaya devam etmiştir.

Vladimir Putin'in 2000 yılında iktidara gelmesi, yeni-Avrasyacı dış politika yaklaşımında bir değişimin habercisi olmuştur. Putin, Rusya'nın komşu ülkeler üzerindeki nüfuzunu, çatışmalar, körüklemekten ziyade ekonomik ilişkilerden yararlanarak güçlendirmeye çalışmıştır. Eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile Rusya arasında on yıllar boyunca kurulmuş olan karşılıklı ekonomik bağımlılıklar, Rusya'nın bu ülkelerle ekonomik bağlarını güçlendirme politikasını kolaylaştırmıştır. Bu durum 2000 yılında Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu kurmasıyla devam etmiştir.

2000'li yılların başında uluslararası düzendeki değişimler ve her iki ülkedeki yönetim değişiklikler Türkiye ile Rusyayı yakınlaştırmıştır. Rusya'da Vladimir Putin'in, Türkiye'de ise Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelmesi bu yakınlaşmaya önemli ölçüde katkıda bulunmuştur (Kazdal, 2018: 51-62). Böylece 2000'li yıllar Türkiye ve Rusya için tarihi tehdit algılamalarını hafifletme ve karşılıklı güveni artırma çabalarının damgasını vurduğu bir dönem olarak ortaya çıkmıştır. Her iki ülke de karşılıklı güveni geliştirirken siyasi, ekonomik ve askeri işbirliğini artırmaya çalışmıştır (Kazdal, 2018: 51-62). Yeni hükümetler döneminde iyileşen ilişkilerin başlangıcı, 2001

yılında Rusya ve Türkiye arasında imzalanan ve sonraki işbirliği adımlarını belirleyen Eylem Planı ile olmuştur. Bu anlaşma Karadeniz, Akdeniz, Balkanlar, Irak, Orta Asya, Afganistan, Güney Kafkasya, Orta Doğu ve Kıbrıs dahil olmak üzere çeşitli angajman alanlarının ana hatlarını çizmiş ve uluslararası terörizmle mücadele, enerji, lojistik ve ticaret konularında görüşmelerin önünü açmıştır (Yılmaz ve Yakşı, 2017: 26-28). Bu sayede ikili işbirliği, değişen küresel manzarayı yansıtan ve iki ülke arasındaki karşılıklı algıları etkileyen çeşitli alanlarda genişlemiş ve derinleşmiştir.

2000'li yılların başından itibaren Türkiye ve Rusya hem iç faktörlerin hem de uluslararası gelişmelerin etkisiyle ilişkilerinde kayda değer bir değişim ve evrim geçirmiştir. Bazı analistler bu yaklaşmayı “Batı'ya yabancılaşmaya” bağlayarak ikili dinamiklerin Batılı güçlerle ilişkilerin önüne geçtiğini öne sürerken, diğerleri ABD politikalarından duyulan rahatsızlığın Türkiye ile Rusya arasındaki yakınlaşmaya katkıda bulunduğunu öne sürmektedir. Her iki ülke de özellikle enerji, turizm, tarım ve ekonomik sektörlerde işbirliği olanaklarından geniş ölçüde yararlanmıştır. 2003'te Irak'ta yaşanan gelişmelerin ardından ABD, Türkiye üzerinden Irak'a girmeye çalışmış, bu girişim Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oylanmış ve reddedilmiştir. Bu olay, ABD'nin Karadeniz politikasıyla birlikte, Türkiye ve Rusya'nın benzer tutumlar benimsemesine, daha yakın bağlar kurmasına ve ikili ilişkilere daha fazla önem vermesine yol açmıştır. Aynı zamanda, Türkiye'nin Batı yaptırımlarına karşı İran'a verdiği destek ve Suriye ile gelişen ilişkileri, Türkiye ve Rusya'nın çıkarlarını daha da yakınlaştırmıştır. 2003'teki Irak Krizi'nin ardından Batı tarafından dışlanan her iki ülke de ikili ilişkilerini geliştirmeyi tercih etmiştir (Çelikpala, 2015: 117-139). Öte yandan Rusya, Türkiye'nin doğal gaz tedarikinde önemli bir rol oynamaya başlamış ve Mavi Akım Projesinin hayata geçirilmesinden sonra Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının yaklaşık %70'ini karşılar duruma gelmiştir. (Bechev, 2016).

Vladimir Putin'in Aralık 2004'te Ankara'ya yaptığı ziyaret ve buna karşılık Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2005'te Rusya'ya yaptığı ziyaret, yeni antlaşmaların imzalanması ve ikili ilişkilerin çeşitli alanlara yayılması için yeni umutlar doğurmuştur. Rusya, Azeri petrolünü Türkiye üzerinden Batı pazarlarına taşımak için tasarlanan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesine aktif olarak karşı çıkmış, bunun yerine Karadeniz'deki Novorossisk limanından kalkan gemilerin Türk boğazları üzerinden Batı pazarlarına ulaşmasını savunmuştur. Ancak Rusya, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerindeki baskılarına rağmen, Türkiye için büyük önem taşıyan bu

petrol boru hattının 2005 yılında açılmasını engellememiştir.

Türkiye-Rusya ilişkilerindeki önemli dönüm noktası, uluslararası düzenin devletlerin dış politikaları üzerindeki etkisini vurgulayan neoklasik realist teoriyi doğrulayarak, Batı tarafından dışlanan iki devletin varlığından kaynaklanmıştır. Aynı zamanda, ABD'nin terörizmle mücadele bahanesiyle Irak'a müdahalesi, küresel düzendeki değişimler ve her iki ülkedeki siyasi liderlik değişiklikleri, Türkiye ve Rusya'nın daha yakın ilişkiler geliştirme arzusunu körüklemiştir. Böylelikle, uluslararası düzen dinamiklerinin yanı sıra, birim düzeyinde iç aktörlerdeki değişimler de bu dönemde her iki ülkenin dış politikalarını şekillendiren önemli belirleyiciler olarak ortaya çıkmıştır.

Daha önce Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olan Vladimir Putin, 6 Ağustos 2009 tarihinde Rusya Başbakanı sıfatıyla Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Putin'in Türkiye ziyaretine İtalya Başbakanı Berlusconi de katılmıştır. Ziyaret sırasında Rusya ile Türkiye arasında doğal gaz ve petrol sektörlerinde işbirliğine ilişkin protokollerin yanı sıra Türkiye'nin Karadeniz'deki Münhasır Ekonomik Bölgesi (MEB) içerisinde Güney Akım Projesi ile ilgili araştırma yapılmasına izin veren bir anlaşma da dâhil olmak üzere çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Ayrıca taraflar, aralarında Nükleer Enerjinin Barışçıl Amaçlarla Kullanımına Dair İşbirliği Anlaşması'nın da bulunduğu 20 farklı belge ve anlaşma imzalamışlardır (Yavuz, 2010: 470-471). 2009 yılınınubat ayında Tataristan'ı da kapsayan dört günlük bir Rusya ziyareti sırasında dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev ile ilk görüşmeleri gerçekleştirmiş, bunun sonucunda 12 deklarasyon imzalanmış ve ikili ilişkilerin derinleştirilmesine yönelik karşılıklı taahhütte bulunulmuştur. Türk iş adamlarının Rus gümrüklerinde karşılaştıkları zorluklar konusunda somut bir ilerleme sağlanamamışsa da iki ülke arasındaki ticarete Ruble-Türk Lirası işlemlerinde ilerleme kaydedilmiştir. (Başlamış, 2009).

2010 sonrasında yaşanan çeşitli krizler ve bölgesel olaylar Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin genişlemesinde belirleyici bir rol oynamıştır. 2012'de Suriye krizinin başlaması ve şiddetlenmesi, bir Rus uçağının Ankara'ya zorla indirilmesi ve 2014'te Ukrayna krizi gibi olaylarla birleşince iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiştir (Tarcan, Akgüller ve Işık, 2018: 264). Suriye krizi bağlamında Rusya, Patriot füzelerinin Malatya'ya konuşlandırılmasıyla ilgili çekincelerini birçok kez dile getirmiş, bu endişesinin giderilmesi konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak bir Rus SU-24 savaş uçağının Türk hava sahasını ihlal etmesi ve ardından Türk F-16'ları tarafından angajman kuralları uyarınca düşürülmesi büyük bir krize yol açmıştır. Başlangıçta her iki

taraf da krize duygusal ve fevri bir şekilde tepki vermiş, ancak daha sonra yaptıkları açıklamalarda daha rasyonel ve temkinli bir ton sergilemişlerdir. İlişkilerin ekonomik boyutu her iki ülke için büyük önem taşımıştır. Ayrıca her iki ülke de Orta Doğu politikaları nedeniyle iyi ilişkiler sürdürmenin önemini kavramışlardır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir üzüntü mektubuyla yaptığı uzlaştırıcı jest ve Putin'in uluslararası dinamikleri etkisiyle bölgesel ittifakları geliştirme arzusu krizin aşılmasında etkili olmuştur. 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen başarısız darbe girişiminin ardından yapılan karşılıklı üst düzey ziyaretler ciddi bir işbirliği sürecini başlatmıştır. (Yeltin, 2019: 59).

Rusya, darbe girişimi sırasında Türk hükümetine desteğini sunan ilk ülkelerden birisi olmuştur. Bu tutumun başta Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere Türk politika yapıcıları üzerindeki derin psikolojik etkisi, Vladimir Putin ile görüşmesi sırasında bizzat Erdoğan tarafından ifade edilmiştir (Yeltin, 2019: 76):

“Arkadaşlıktan bahsetmişken, bir gerçeği görmezden gelemem. 15-16 Temmuz'da ülkemiz en alçak ve en kanlı darbe girişimlerinden birini yaşadı. Fethullah Gülen terör örgütü mensupları, Hükümetimizi devirmek amacıyla bunu gerçekleştirdiler. Bu demokrasimize yönelik bir darbe girişimiydi. Darbe girişiminin ertesi günü, Başkan Vladimir Putin bizi aradı, bu bizim için psikolojik olarak çok önemliydi -bu bir tür manevi destek ve Rusya-Türkiye dayanışmasının bir göstergesiydi. Bugün, sevgili dostum Vladimir Putin ve ben, ilişkilerin normalleştirilmesi konusundaki tutumlarımızın benzerliğini doğruladık. Bölgesel istikrarı artırmak için ülkelerimizin yeteneklerini kullanmalıyız. Rusya-Türkiye ilişkilerinin artık her zamankinden çok daha istikrarlı olduğuna ve her türlü krize karşı koymamıza yardımcı olacağına inanıyoruz.”

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ı desteklemesinin altında yatan gerekçe çok yönlüdür: ilk olarak, her iki lider de tüm darbe girişimlerine, devrimlere ve Arap Baharı benzeri ayaklanmalara karşı çıkan ve demokratik yollarla seçilmiş yönetimlere destek verilmesini savunan bir siyasi duruşa sahiptir. İkinci olarak Putin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2015'teki uçak krizinin ardından yaptığı uzlaşmacı jestlere karşılık vermeyi amaçlamıştır. Son olarak, Rusya darbe girişiminin arkasındaki örgüt olan FETÖ'yü aşırılıkçı bir grup olarak sınıflandırmış ve sınırları içerisindeki faaliyetlerini yasaklamıştır (Taşçı, 2021: 514).

Putin normalleşme sürecinde Büyükelçi Karlov suikastı gibi olayların ikili ilişkileri olumsuz etkilemeyeceği yönündeki kararlılığını teyit etmiştir:

“Kolluk kuvvetleri ve ordu dâhil olmak üzere Türkiye'nin devlet kurumlarına yıkıcı unsurların sızması kesinlikle derin. Şu anda başka bir yeri işaret etme

ve birini bir şeyle suçlama özgürlüğüm yok ama görüyoruz ki bu bir gerçek, bu yaşıyor. Bunlar Rus-Türk ilişkilerinin gelişmesini engeller mi? Hayır, engellemeyecek, çünkü Rus-Türk ilişkilerinin önemini ve rolünü anlıyoruz ve Türk çıkarlarını ve daha az önemli olmayan Rus çıkarlarını göz önünde bulundurarak bu ilişkileri geliştirmek için her şeyi yapacağız. Geçen yıl boyunca, daha doğrusu normalleşmeden sonra bir uzlaşma bulmayı başardık. Umarım gelecekte de uzlaşma bulma konusunda eşit derecede başarılı oluruz.” (920)

Suriye'deki çatışmaların zirve yaptığı dönemde NATO müttefiklerinin Patriotları geri çekmesi Türkiye'nin balistik füzelere karşı hava sahası ve sınır savunmasını güçlendirmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. ABD'nin Türkiye'ye Patriot füzeleri satmayı reddetmesi üzerine Türkiye Çin, Rusya ve Fransa-İtalya'dan çeşitli savunma sistemi seçeneklerini değerlendirmiş ve nihayetinde 2013 yılında bir Çin şirketiyle anlaşmaya varmıştır. Ancak NATO, Çin sisteminin NATO çerçevesine entegrasyonu konusundaki endişelerini dile getirerek Türkiye'ye önemli bir diplomatik baskı uygulamıştır. Uzun süren müzakereler sonucunda teknoloji transferi konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle 2015 yılında, Çinli şirketin teklifini geri çekmesinin ardından Türkiye başka şirketlerle yeni müzakereler başlatmış ve nihayetinde S-400 siparişi için bir Rus şirketiyle anlaşmaya varmıştır. Ancak bu anlaşma müttefik ülkelerden ve Türkiye'nin kendi içindeki bazı gruplardan çeşitli eleştiri ve tepkilere yol açmıştır. Önceki örneklerle karşılaştırıldığında, bu anlaşmaya yönelik tepkiler ve tartışmalar çok daha şiddetli ve somut olmuştur. ABD, olası ekonomik ve askeri yaptırımları öne sürerek tehditkâr bir tutum takınırken, bazıları da Rusya'nın S-400 meselesi üzerinden ABD-Türkiye anlaşmazlığını NATO ittifakının altını oymak için kullanabileceğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda Türkiye'nin ABD ve AB ile gerilimi azaltma girişimlerinin Rusya ile ilişkilerini etkileyip etkilemeyeceği sorusu özellikle Batı medyasında tartışılan bir konu olmuştur. Ortaya çıkan Ukrayna krizi ise Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini dengeleme çabalarının yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Mevcut jeopolitik ortam Türkiye ile Rusya'nın birbirine ihtiyacı olduğunun altını çizmektedir. Her iki ülke de Avrupa ve ABD'ye karşı birbirlerini müttefik olarak görmekte ve enerji, turizm ve ticareti kapsayan çeşitli anlaşma ve girişimlere derin yatırımlar yapmaktadır. Ancak bu karşılıklı bağımlılık, stratejik hesaplamalarda temel çıkarlara öncelik verilmeyeceğini garanti etmemektedir.

ABD, Batı ve Rusya arasında Ukrayna Savaşı, çekişmelerin artacağı bir dönemin habercisi olmuştur. ABD ve Rusya arasında artan rekabet ve çatışmaların, Türkiye'nin her iki ülkeye yönelik dengeleme politikası açısından önemli zorluklar yaratabileceği

değerlendirilmektedir. Türkiye bugüne kadar başarılı diplomatik manevralarla krizi fırsata dönüştürmeyi bilmiştir. Türkiye'nin diplomatik ve güvenlik alanlarında politika belirleme ve stratejik kararlar alma konusunda sergilediği bu etkinlik, krizin tırmandığı bir dönemde Türkiye'yi her iki ülke için de vazgeçilmez kılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İŞBİRLİĞİ PERSPEKTİFİNDEN 1990 SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

1. İŞBİRLİĞİNE İLİŞKİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER YAKLAŞIMLARI

Uluslararası ilişkilerde işbirliği yaklaşımları, devletler ve diğer uluslararası aktörler arasındaki etkileşimleri ve bu etkileşimlerin barış, güvenlik ve ortak çıkarlar doğrultusunda nasıl düzenlenebileceğini anlamaya yönelik teorik çerçeveler sunmaktadır. Bu yaklaşımlar, devletlerin birbirleriyle ve devlet dışı aktörlerle nasıl ve neden işbirliği yaptığını farklı perspektiflerden ele almaktadır.

Bu yaklaşımlardan biri Pluralizmdir. Uluslararası ilişkilerde devlet dışı aktörlerin önemini vurgulayan bir yaklaşımdır. 1960'larda geleneksel devlet merkezli realist ve neorealist yaklaşımlara karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Pluralistler, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, çokuluslu şirketler, bireyler ve diğer devlet dışı aktörlerin de uluslararası ilişkilerde önemli rol oynadığını savunmaktadırlar (Keohane ve Nye, 1977). Pluralizm, uluslararası politikada güç dağılımının daha dağınık ve karmaşık olduğunu, bu nedenle sadece devletlerin değil, diğer aktörlerin de analiz edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Temel varsayımları uluslararası sistemde devlet dışı aktörlerin rolü büyük olup güç sadece askeri değil, ekonomik, ideolojik ve sosyal faktörleri de içermektedir. Bu nedenle uluslararası ilişkilerde işbirliği ve çatışma aynı anda var olmaktadır. Örnek olarak Covid-19 pandemisi sırasında Dünya Sağlık Örgütü (WHO), sivil toplum kuruluşları ve çokuluslu şirketlerin işbirliği, virüsün yayılmasını kontrol altına almada kritik rol oynamıştır. Bu, pluralizmin uluslararası sağlık krizleri gibi durumlarda önemini göstermiştir (Arı, 2021: 279).

Diğer bir yaklaşım Transnasyonalizm, sınırları aşan ve devletlerin ötesinde olan ekonomik, sosyal ve politik bağların artmasını ifade etmektedir. 1970'lerde Robert Keohane ve Joseph Nye tarafından geliştirilen bu yaklaşım, devletler arası ilişkiler kadar devlet dışı aktörlerin ve süreçlerin de önemli olduğunu belirtmiştir (Keohane ve Nye, 1972). Transnasyonalizm, uluslararası politikada yalnızca devletlerin değil, çokuluslu şirketler, uluslararası örgütler ve diğer devlet dışı aktörlerin de rol oynadığını vurgulamaktadır. İklim değişikliğiyle mücadelede devletler, çevre örgütleri ve özel sektörün işbirliği, transnasyonal ilişkilerin önemini göstermiştir. Paris Anlaşması, devletler arası işbirliğini teşvik ederken, çokuluslu şirketler ve çevre örgütlerinin de

sürece katkıda bulunmasını sağlamaktadır (Arı, 2021: 288).

Liberalizm ise uluslararası ilişkiler teorisinde kökleri 17. yüzyıl filozofları John Locke ve Immanuel Kant'a dayanan bir yaklaşımdır. Locke'un doğal haklar teorisi ve Kant'ın “Eternal Peace” eseri, liberal düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Liberalizm, devletlerin işbirliği yaparak uluslararası barış ve güvenliği sağlayabileceği varsayımına dayanmaktadır. Demokrasi, serbest piyasa ekonomisi ve uluslararası örgütlerin önemine vurgu yapmaktadır. Michael Doyle, 20. yüzyılda liberalizmin uluslararası ilişkilerdeki barışçı eğilimlerini ön plana çıkarmıştır (Doyle, 1986). Liberalizmin güncel bir örneği olarak, Avrupa Birliği (AB) içindeki işbirliği temel bir göstergedir. AB, üye devletler arasında ekonomik ve siyasi entegrasyonu teşvik ederek barış ve istikrarı korunması amaçlanmaktadır. Liberalizme göre demokratik devletler barışçıldır ve savaş eğilimleri daha düşüktür. Bu nedenle uluslararası işbirliği ve ticaret barışı teşvik etmekte, uluslararası örgütler ve hukuk, devletler arasındaki çatışmaları azaltıcı rol oynamaktadır (Arı, 2021: 306).

Demokratik Barış Teorisi, demokratik devletlerin birbirleriyle savaşmaktan kaçındığını iddia eden bir yaklaşımdır. Bu teoriye göre Immanuel Kant'ın “Eternal Peace” eserinden köken alarak demokratik yönetimlerin barışa daha eğilimli olduğunu savunmaktadır. 20. yüzyılda Michael Doyle, bu teoriyi modern bağlamda geliştirmiştir. Doyle'a göre, demokratik devletler, benzer siyasi yapıları ve normatif değerleri paylaşmaları nedeniyle çatışmadan kaçınmakta ve işbirliği eğilimine girmektedir (Doyle, 1983). Bu teoriye göre demokratik devletler birbirleriyle savaşmazlar. Demokratik yönetimler şeffaflık ve hesap verebilirlik ile karakterize edildiğinde demokratik normlar ve kurumlar barışı destekler niteliktedir (Arı, 2021: 315-317).

Karşılıklı Bağımlılık Teorisi, uluslararası sistemde devletlerin ve diğer aktörlerin birbirlerine ekonomik ve politik olarak bağımlı olduklarını savunan bir yaklaşımdır. Bu teori, 1970'lerde Robert Keohane ve Joseph Nye tarafından geliştirilmiştir. Teori, küreselleşme süreciyle birlikte artan ekonomik, sosyal ve politik bağların devletler arasında karmaşık bir bağımlılık ağı oluşturduğunu öne sürmektedir. Bu bağımlılık, devletlerin birbirlerine zarar vermekten kaçınmalarına ve işbirliğini teşvik etmelerine neden olmaktadır (Keohane ve Nye, 1977). Uluslararası ilişkilerde devletler ve devlet dışı aktörler arasında karmaşık bağımlılık ilişkileri vardır. Bu bağımlılıklar, askeri güç kadar ekonomik ve sosyal bağlantıları da içermektedir. Devletler, diğer devletlerin ve aktörlerin eylemlerine karşı hassas ve kırılgandır. Bu hassasiyet ve kırılganlık, ekonomik ve politik

bağlardan kaynaklanmaktadır. Güç sadece askeri kapasite ile değil, ekonomik, ideolojik ve teknolojik kapasite ile de ölçülmektedir. Güç, çeşitli alanlarda dağıtılmıştır ve tek bir devletin tüm alanlarda üstün olması zorlaşmaktadır. Uluslararası rejimler ve kurumlar, işbirliğini desteklemekte ve devletler arasındaki çatışmaları azaltmaktadır. Bu kurumlar, devletler arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesine ve işbirliğinin sürdürülmesinde önemli rol oynamaktadır. ABD ve Çin arasındaki ticaret ilişkileri, karşılıklı bağımlılığın önemli bir örneğidir. Her iki ülke de birbirinin en büyük ticaret ortaklarından biridir ve bu ekonomik bağlar, iki ülke arasındaki politik ve askeri gerilimlere rağmen ticaretin devam etmesini sağlamaktadır. Örnek olarak 2018-2019 yıllarında yaşanan ticaret savaşı, her iki ülkenin ekonomileri üzerinde olumsuz etkiler yaratmış, ancak sonunda birinci aşama ticaret anlaşması imzalanarak ilişkilerde bir denge sağlama yoluna gidilmiştir. Avrupa Birliği (AB) ve Rusya arasındaki enerji bağımlılığı, karşılıklı bağımlılığın bir diğer önemli örnektir. AB ülkeleri, enerji ihtiyaçlarının büyük bir kısmını Rusya'dan ithal ederken, Rusya ekonomisi de enerji ihracatına büyük ölçüde bağımlıdır. Bu bağımlılık, politik ilişkilerde gerginliklere rağmen enerji ticaretinin sürdürülmesini sağlamaktadır. 2014 yılında Kırım'ın ilhakı sonrasında AB'nin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlara rağmen, enerji ticareti büyük ölçüde devam etmiş, bu da karşılıklı bağımlılıkların işbirliğini zorunlu kıldığının göstergesidir. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi, uluslararası ilişkilerde devletlerin ve diğer aktörlerin birbirlerine olan ekonomik, politik ve sosyal bağımlılıklarını vurgulamaktadır. Bu teori, küreselleşen dünyada işbirliğinin ve barışın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Arı, 2021: 325-330).

Fonksiyonalizm ise uluslararası işbirliğinin işlevsel ihtiyaçlardan doğduğunu savunan bir yaklaşımdır. David Mitrany'nin çalışmaları bu teorinin temelini oluşturmaktadır. Mitrany, uluslararası örgütlerin teknik ve ekonomik işbirliği temelinde kurulmasını ve bu işbirliğinin zamanla politik entegrasyona yol açacağını savunmuştur. Bu teori, özellikle Avrupa entegrasyon sürecinde etkili olmuştur (Mitrany, 1966). Avrupa Birliği'nin oluşumu ve gelişimi, fonksiyonalizmin önemli bir örneğidir. AB, ekonomik işbirliği ile başlayıp, zamanla siyasi entegrasyona yönelmiştir. Mitrany'den sonra geliştirilen uluslararası entegrasyon teorileri, devletlerin siyasi ve ekonomik entegrasyon süreçlerini incelemektedir. Ernst Haas'ın neofonksiyonalizm teorisi, Avrupa entegrasyon sürecine odaklanmış ve entegrasyonun kademeli olarak artacağını savunmuştur. Haas'a göre, entegrasyon süreci, teknik ve ekonomik işbirliğinin politik alana yayılmasıyla gerçekleşmektedir (Haas, 1961). Avrupa Birliği'nin gelişimi, teknik ve ekonomik

işbirliğinin nasıl politik entegrasyonu teşvik edebileceğini en büyük göstergesidir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulması, daha geniş bir politik entegrasyonun başlangıcı oluşturmıştır. Teorilerin ortak varsayımları bakıldığında entegrasyon süreçleri kademeli olarak gelişmekte, teknik ve ekonomik işbirliği, politik entegrasyona yol açmaktadır. Tüm bunların yanı sıra uluslararası örgütler, entegrasyonun önemli araçları olarak görülmektedir (Arı, 2021: 342-344).

2. TÜRKİYE-RUSYA İŞBİRLİĞİ ALANLARI

1990'lı yılların başında Türkiye ile Rusya ilişkilerinde işbirliği ve rekabetin bir karışımının damgasını vurduğu, temkinli bir yaklaşım deneyimlemişlerdir. İki ülke ilişkilerini etkileyen temel bir çelişki olmuştur. Avrasya bölgesinde birbirlerini rakip olarak görürken, gelişen ekonomik bağlar her iki ülkeyi de işbirliği yapmaya zorlamıştır. Bu paradoksal dinamik, “kontrollü rekabet” olarak adlandırılabilir incelikli bir dış politikayla sonuçlanmıştır. Bu durum, hem yüzyıllar süren tarihsel çatışma eğiliminden bir sapmayı temsil etmekte hem de özellikle Orta Asya ve Kafkasya'da belirgin ve yoğun bir rekabet evresini başlatmaktadır. Ancak bu rekabet, tarafların siyasi ilişkiler alanındaki etki ve eylemlerini sınırlamayı hedefleyen kısıtlı bir rekabet olmuş, rakibe doğrudan hükmetmek yerine onu kenara itmeyi amaçlamıştır. Bu kontrollü rekabetin örnekleri arasında Hazar petrolünün Batı pazarlarına taşınması için boru hatlarının seçimi, petrol yüklü gemilerin boğazlardan geçişi ve Kürt ve Çeçen çatışmaları gibi konuların yönetimi konusundaki anlaşmazlıklar yer almıştır (Özbay, 2011: 58). Aynı şekilde, Kafkasya ve Orta Asya'da nüfuz mücadelesi, Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne S-300 füzeleri sağlaması ve Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması etrafındaki anlaşmazlıklar Türkiye ile Rusya arasındaki çekişmenin diğer önemli örneklerini teşkil etmektedir. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki proaktif tutumu Rusya'yı tedirgin etmeye başlamış, bu tedirginlik Türk siyasetçi ve devlet adamlarının kullandığı milliyetçi söylemle daha da artmıştır. Rusya, Kafkasya ve Orta Asya'yı kendi etki alanı olarak görmüş ve 1993 yılında ana hatlarını belirlediği yeni dış politika ve askeri doktrininde bu bölgeleri “yakın çevre” olarak tanımlamıştır. Eski SSCB topraklarında hayati çıkarları olduğunu düşünen Rusya, bunları koruma niyetini açıkça ortaya koymuş ve bu alanda başka herhangi bir ülkeyi rakip olarak görmek istemediğinin sinyallerini vermiştir. Türkiye ve Rusya'nın Kafkaslar ve Balkanlar'daki uluslararası ve etnik çatışmalara yaklaşımlarındaki farklılık, aralarındaki rekabeti ortaya koymuş Bosna Hersek, Dağlık

Karabağ, Kosova ve Abhazya gibi bölgelerde karşıt tutumlar takınmalarına yol açmıştır. Bunun sonucunda, iki ülke ilişkilerinde “soğuk savaş” durumundan “soğuk barış” durumuna doğru bir kayma meydana gelmiştir. Buna rağmen, her iki ülke de ekonomik alanda ortak bir zemin bulmuş ve bu zeminde önemli ölçüde ilerleme kaydetmiştir. Türkiye ve Rusya, SSCB dönemindeki işbirliklerini hatırlatırcasına, ekonomik bağlarını siyasi gerilimleri azaltmanın bir aracı olarak kullanmışlardır. Ekonomik kaygılar 1990'larda Türk-Rus ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamış ve iki ülke arasında siyasi zorlukların aşılması için diyalog ve müzakereleri kolaylaştırmıştır (Özbay, 2011: 47).

Rusya Başbakanı Viktor Chernomyrdin'in 15-17 Aralık 1997'de Ankara'ya yaptığı ve Türkiye ile Rusya arasındaki rekor düzeydeki ekonomik ilişkilere dikkat çektiği resmi ziyaret, ikili ilişkilerdeki bu yakınlaşmanın ilk somut sonucudur. Her iki ülke de artan ekonomik ilişkilerden kaynaklanan karşılıklı çıkarları doğrultusunda farklı alanlara açılmanın yollarını araştırmıştır (Özbay, 2011: 50). Bu dönemde, ikili ilişkilerde ilk kez “stratejik ortaklık” terimi kullanılmıştır. Türkiye Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı'nın Mayıs 1998'de Moskova'ya yaptığı ziyaret, ilişkilere damgasını vuran Soğuk Savaş havasının dağılmaya başladığını göstermiştir. Rekabet ortamından işbirliği ortamına geçişte küresel gelişmeler ve bu gelişmelerin Avrasya bölgesindeki Türkiye-Rusya ilişkileri üzerindeki etkisi belirleyici olmuştur. Aralık 1997'de Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya gibi eski Varşova Paktı üyelerinin NATO üyelik süreçlerini başlatmaları ve Rusya'nın buna karşı çıkması önemli bir faktör olmuştur. Aynı zamanda Türkiye, AB'ye katılım sürecinde, özellikle Lüksemburg Zirvesi sırasında belirginleşen engellerle karşılaşmıştır. Ekonomik bağların güçlendirilmesi iki ülke arasındaki siyasi sorunların ele alınmasında yapıcı bir rol oynamış, ikili ticaret ve ekonomik işbirliği Türkiye-Rusya ilişkileri için bir katalizör görevi görmüştür. Ortak ekonomik çıkarlar öncelik kazanmaya başladıkça ve her iki ülke ilişkilerini zorlaştıran yükleri hafifletmeye çalıştıkça, gözle görülür bir yakınlaşma ortaya çıkmıştır.

Rusya ve Türkiye arasındaki yakınlaşmaya çeşitli faktörler katkıda bulunmuştur. Her iki ülkeyi yakınlaşma politikasına iten başlıca etkenlerden biri terörle mücadele konusudur. Terörle mücadelede işbirliği, her iki tarafın da rekabetin sembolü haline gelen kartlarından (Kürtler ve Çeçenlerle ilgili) vazgeçmesiyle ikili ilişkilerin gelişiminde çok önemli bir rol oynamıştır. Bu yıllar karşılıklı güvenin artırılmaya çalışıldığı ve “stratejik işbirliği” fırsatlarının araştırıldığı bir döneme tanıklık etmiştir. Bu stratejik işbirliği

çabalarının odak noktası “Avrasya” bölgesi olmuştur.

2.1. ENERJİ

1990'larda Türkiye-Rusya ilişkilerini şekillendiren önemli bir gelişme, Rusya Başbakanı Viktor Chernomyrdin'in 1997'deki Türkiye ziyareti sırasında Mavi Akım doğalgaz boru hattı anlaşmasının imzalanmasıdır. Bu anlaşma sadece ekonomik işbirliğinde yeni bir aşamaya işaret etmekle kalmamış, aynı zamanda Karadeniz'in iki ülke için ortak bir işbirliği havzası olarak algılanmasını da teşvik etmiştir. Gazprom'un o dönemdeki en büyük yatırımlarından biri olan Mavi Akım projesinin başarılı bir şekilde yönetilmesi, Türkiye-Rusya ilişkilerine istikrar ve öngörülebilirlik sağlanmıştır. Vladimir Putin'in 2000 yılında Rusya'da iktidara gelmesinden sonra bu durum daha da belirginleşmiştir. Nitekim Putin'in ilk başkanlık döneminde Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ilişkilerde hızlı bir iyileşme yaşanmıştır (Erşen ve Parlar Dal, 2018: 48).

Türkiye için Rusya, önemli bir ticari müttefik olmanın yanı sıra coğrafi yakınlık nedeniyle önde gelen bir enerji tedarikçisi durumundadır. Gelişen ticari ilişkiler ve Türkiye'nin enerjiye artan bağımlılığı, iki ülke arasındaki siyasi uzlaşmayı daha da güçlendirmekte ve daha yakın bağları teşvik etmektedir (Kelkitli, 2009). 2000'li yıllarda Türkiye'nin artan enerji talebi ve Putin yönetiminin başta doğal gaz olmak üzere enerji kaynakları ihracatına öncelik vermesi, Türkiye-Rusya ilişkilerinin enerji merkezli girişimlerden büyük ölçüde etkilenmesine yol açmıştır. Türkiye, Rusya için güvenilir bir tüketici olarak ortaya çıkarken, Rusya da Türkiye için neredeyse tek güvenilir enerji tedarikçisi olarak öne çıkmıştır. Enerji bağımlılığına ve “asimetrik” ticaret hacimlerinin ortaya çıkmasına ilişkin başlangıçtaki endişelere rağmen, bu dinamik karşılıklı bağımlılığı vurgulayan bir ilişkiyi teşvik etmiştir (Çelikpala, 2015: 117-139). Türkiye'nin Rusya'dan önemli miktarda doğal gaz ithal etmesi ve kesintisiz ve güvenilir enerjiye olan ihtiyacı, belli oranda Rusya ile dostane ilişkilerini sürdürme zorunluluğunu doğurmuştur (Çelikpala, 2015: 117-139). Bununla birlikte, Türkiye, enerji arzını çeşitlendirmek amacıyla Rusya dışındaki ülkelerden enerji kaynakları aramıştır. Rusya da enerji transit rotaları için Ukrayna ve Belarus'a olan bağımlılığını azaltmayı ve Türkiye üzerinden çeşitlendirmeyi hedeflemiştir (Demiryol, 2013).

İran'ın Türkiye'ye kışlık gaz tedarikini kısıtladığı 2008-2009 gaz krizi sırasında Rusya Ankara'nın ihtiyaçlarını cömertçe karşılayarak “güvenilir tedarikçi” imajını güçlendirmiştir. “Kazan-kazan” ilkesi doğrultusunda hareket eden Türkiye ve Rusya, dengeli bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi sürdürmeye çalışmıştır (Aras, 2009: 3-15).

(Aktürk, 2013: 55-70). Türk Akımı Projesi ve Akkuyu Nükleer Güç Santrali iki ülke arasında enerji alanındaki işbirliğinin derinleşmesine yol açmıştır. Türkiye-Rusya ilişkilerinde enerji işbirliğinin önemi, karşılıklı bağımlılığı savunan akademisyenler tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Buna karşılık Türkiye-Rusya ilişkilerine Neorealist bakış açısıyla yaklaşan akademisyenler enerji ve ekonomik işbirliklerinin varlığına rağmen bu ilişkilerinin gidişatına siyasi faktörlerden olumsuz etkilenebileceğini savunmaktadır (Aktürk, 2013;55-70).

2.1.1. Türk Akımı Projesi

2013 yılında patlak veren Ukrayna iç savaşı, ardından Kırım'ın İlhakı Rusya ile Batı arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. Krizin ardından ABD ve AB Rusya'ya karşı ticari kısıtlamamalar uygulama kararı almıştır. Rusya uygulanan ambargolara karşı sahip olduğu enerji kozunu kullanmıştır. Bu doğrultuda, Rusya'nın ilk yaptığı Güney Akımı projesini durdurmak olmuştur. Bu proje Rusya'nın gazını Karadenizden geçirerek Avrupaya aktarmayı hedeflemekteydi. Putin'nin 1 Aralık 2014'te Türkiye'ye gerçekleştirdiği tarihi denilebilecek ziyaret sırasında, Güney Akımı prosjesini askıya aldığını onun yerine aynı miktarda gazı taşıması planlanan Türk Akımı adıyla nitelendirilen bir projeyi dillendirmiştir. Türk Akımı projesi ana hatları itibariyle Gazprom ve BOTAŞ'ın imzaladığı mutabakat zaptı çerçevesinde 15 milyar metreküpü Türkiye'de, yaklaşık 48 milyar metreküpü ise Yunanistan'da muhafaza edilecek biçimde toplamda 63 milyar metreküp doğalgazın taşınmasını hedeflemiştir (BP Statistical Review of World Energy, 2015).

24 Kasım 2015'te yaşanan Uçak Krizi, Rusya ile Türkiye arasında ikili ilişkilerin gerilemesinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu kapsamda Rusya, Türkiye'ye ciddi yaptırımlar öngören politikalar uygulayarak iki ülke arasındaki ilişkileri neredeyse durma noktasına getirmiştir. Bu durumda Türk Akım Projeside askıya alınmış ve görüşmelere son verilmiştir. Krizin üzerinde bir yıl geçmesinin ardından, Türkiye Devlet Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in bir araya gelmesi, iki ülke arasında kopan ticari ilişkiler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu görüşme sonrasında Türk Akımı Projesini hayata geçirmek öncelikli hedeflerin arasında yer almıştır. Türk Akımı Projesinin açılışı 8 Ocak 2020'de yapılmıştır. 20 Ocak 2020 yılında ise, ilk 1 milyar metreküp doğal gaz sevkiyatını yapmış olup bu gazın % 54'ü Türkiye'ye gönderilmiştir.

Avrasya'da stratejik bir konuma sahip olan Türkiye, sınırlı yerli enerji rezervlerine

rağmen enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında önemli bir geçiş güzergâhı olarak hizmet vermektedir. Enerji ithalatına bağımlı olan Türkiye, enerji alanında nüfuz sahibi olmak için stratejik konumundan yararlanırken dış kaynaklara olan bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır. Bu hedef, sadece enerji harcamalarını azaltmak için değil, aynı zamanda ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve kendisini bölgesel bir güç olarak konumlandırmak için de kritik önem taşımaktadır. Türk Akımı doğal gaz boru hattı ile birlikte Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), Türkiye'nin Rusya, Avrupa Birliği (AB) ve Azerbaycan için kritik rolünün altını çizmekte ve Türkiye'nin bir enerji merkezi olma hedefine katkıda bulunmaktadır.

Şekil 1. Türk Akım Projesi

Kaynak: SETA, 2018

Türk Akımı doğal gaz boru hattı ve TANAP, hem yakın çevredeki Avrupa pazarlarının enerji ihtiyacını hem de Türkiye'nin artan enerji talebini karşılamaya hizmet etmektedir. (Kara, 2017). Avrupa Birliği açısından Türkiye'nin önemi TANAP boru hattı ile artarken, Rusya Federasyonu açısından Türk Akımı doğalgaz boru hattının önemi artmaktadır. Türk Akımı boru hattı ve TANAP boru hattı birbirlerini tamamlayarak hem Avrupa'nın hem de Türkiye'nin artan enerji ihtiyacını karşılarken Türkiye için güzergah çeşitliliğini de arttırmaktadır. Bu iki doğalgaz boru hattının faaliyete geçmesi, Türkiye'nin enerji sektöründeki konumunu güçlendirmekte ve Avrasya bölgesindeki jeopolitik stratejik önemini pekiştirmektedir.

2.1.2. Akkuyu Nükleer Enerji Santrali

Türkiye'de nükleer enerji ile ilgili tartışmalar, Akdeniz kıyı şeridinde yer alan Mersin Akkuyu'da bir nükleer santral için ihale açılmasıyla başlamıştır (Akkoyunlu, 2006:138). Nükleer santraller, reaktör çubuklarının aşırı ısınmasını önlemek için soğutma suyuna ihtiyaç duymaktadır, bu da deniz kenarındaki bölgeleri inşaatları için ideal hale getirmektedir. Akkuyu santrali tamamlandığında, ilk aşamada ülkenin enerji ihtiyacının yaklaşık %6'sını karşılaması beklenmektedir. Tam kapasiteye ulaştığında bu oranın %10'a çıkacağı ve böylece İstanbul ilinin enerji ihtiyacının %90'ını tek başına karşılayabileceği öngörülmektedir. Önceki modellerden farklı olarak, bu santral Rusya tarafından 60 yıllık bir ömrü kapsayan 'yap, işlet, sök, götür' anlaşması kapsamında gerçekleştirilmektedir. Atık depolama ve yakıt çubuğu değişimini kapsayan sorumluluklar da benzer bir işletme prosedürünü takiben Rusya'nın yetki alanına girecektir (Kara ve Türkan, 2022: 61).

Şekil 2. Nükleer Santral Yapılması Düşünülen Mersin ve Sinop İllerinin Konumu

Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklara Bakanlığı, 2014

12 Mayıs 2010 tarihinde Rusya ve Türkiye arasında Mersin ilinde Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin inşası için anlaşmaya varılmıştır. Bunu takiben, 13 Aralık 2010 tarihinde Akkuyu Nükleer Güç Santrali projesinin gerçekleştirilmesini denetlemek üzere NGS Elektrik Üretim Anonim Şirketi kurulmuştur. Bunu takiben 2014 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin Çevresel Etki Değerlendirme Raporu'na onay verilmiştir. Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin temel atma

törenini takiben 2015 yılında Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin elektrik üretimi için ön lisans onayını vermiştir (Akkuyu NGS, 2022).

2017 yılında Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin saha tasarım parametrelerine onay vermiş ve aynı yıl içinde EPDK, Akkuyu Nükleer Güç Santrali'ne 2066 yılına kadar geçerli olacak elektrik üretim lisansı vermiştir. Ayrıca, 2018 yılında Türkiye Atom Enerjisi Kurumu tarafından santralin 1. Ünitesinin inşası için gerekli onay ve lisansı verilmiştir. Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin 1. Ünitesi'nin temeli 3 Nisan 2018 tarihinde atılarak inşaatına başlanmıştır. 2022 yılı itibarıyla 2, 3 ve 4. üniteler için izinler alınmış olup inşaat faaliyetleri devam etmektedir (Akkuyu NGS, 2022). Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin yıllık 35 milyar kWh elektrik üretim kapasitesine sahip olması ve Türkiye'nin elektrik talebinin %10'unu karşılaması beklenmektedir. Santralin işletme ömrünün yaklaşık 60 yıl olacağı ve mevcut koşullara bağlı olarak 20 yıl daha uzatılabileceği öngörülmektedir (Akkuyu NGS, 2022).

Tablo 1. Türkiye’de Nükleer Santrallere İlişkin Değerler

Değerler	Akkuyu Nükleer Santral Projesi	Sinop Nükleer Santral Projesi
Yaklaşık Maliyet	20 milyar dolar	20 milyar dolar
Reaktör Tipi	Reaktör Tipi VVER-1200 (AES-2006)	ATMEA-1
Ünite Sayısı	4 Ünite (1200 MW*4)	4 Ünite (1120 MW*4)
Kurulu Güç	4800 MW	4480 MW
İşletme Ömrü	60 yıl	60 yıl

Kaynak: Akkuyu NGS, 2022

2.2. KARADENİZ

Türkiye ile Rusya arasındaki karasal sınırın ortadan kalkması, yüzyıllar sonra iki ülkenin Karadeniz boyunca yalnızca deniz sınırlarını paylaştığı ilk örnek olmuştur. Tarihsel olarak, Rus İmparatorluğu'nun karaya doğru akınları Karadeniz'in hem doğu hem de batı tarafından yapılmıştır. Ancak SSCB'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan gibi bağımsız devletler, Doğu Karadeniz bölgesinde Türkiye ile Rusya'nın arasına girmiştir. Öte yandan, Karadeniz'in batısında yer alan Bulgaristan ve Romanya'nın SSCB sonrası Moskova'nın etkisinden kurtulması, Rusya'nın Batı Karadeniz bölgesinden kara yoluyla İstanbul'a ulaşma kabiliyetini

kısıtlamıştır. Türkiye, Karadeniz boyunca en uzun kıyı şeridine sahip ülke statüsünü kazanmış ve Karadeniz politikasını bu değişen jeopolitik dinamiklere göre şekillendirmiştir. SSCB'nin dağılması, 1991'de Ukrayna, Rusya Federasyonu ve Gürcistan da dahil olmak üzere Karadeniz'e kıyısı olan bağımsız devletlerin çoğalmasına yol açmıştır. Bu devletlerin bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden bir olan Türkiye, bu devletlerin egemenliklerini korumaya yönelik politikaları savunmuştur. Ayrıca Türkiye, NATO'nun kapsayıcı “açık kapı” politikasına uygun olarak Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerin NATO üyeliği hedeflerini aktif bir şekilde desteklemiştir. Bu doğrultuda Türkiye 2004 yılında Bulgaristan, Romanya, Slovenya, Slovakya, Estonya, Litvanya ve Letonya'nın, 2009 yılında ise Hırvatistan ve Arnavutluk'un NATO'ya üyeliğini memnuniyetle karşılamıştır (MFA, 2024).

Türkiye yeni NATO üyelerinin katılımını destekleyip memnuniyetle karşılarken, Rusya'nın tedirginliği ve güvensizliği zaman içinde giderek artmıştır. Bu tedirginlik NATO'nun Baltık Denizi, Adriyatik Denizi ve özellikle de Karadeniz'i kapsayacak şekilde genişlemesinden kaynaklanmıştır. 2004 yılına gelindiğinde Rusya kendisini NATO'ya bağlı ülkeler tarafından kuşatılmış olarak bulmuştur. Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya dahil olma olasılığı, Karadeniz'in hem doğu hem de batı kıyılarından NATO üyeleri tarafından kuşatılma ihtimaliyle karşı karşıya kalan Rusya'yı endişelendirmiştir. Bu senaryoyla karşı karşıya kalan Türkiye ile Rusya Federasyonu, Karadeniz havzasında rekabet ve işbirliği arasında önemli bir seçim yapmak zorunda kalmışlardır. Rekabet veya hegemonya yerine işbirliğini tercih eden Türkiye, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerle çeşitli alanlarda işbirliği politikası izlemiştir. Türkiye, Karadeniz'e kıyısı olan veya komşu ülkelerle ekonomik bağları geliştirmeyi ve kurumsallaştırmayı amaçlayan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün işlevselliğini güçlendirmeye çalışmıştır. Genel hedef, Karadeniz kıyılarını barış ve refah cennetine dönüştürmek olmuştur. Türkiye, Karadeniz'i çevreleyen karasal altyapıya ek olarak, limanlar ve deniz yolları aracılığıyla ulusları ve şehirleri birbirine bağlamaya çalışarak deniz bağlantılarının kurulmasına öncelik vermiştir (Başaran, 2020: 48).

Karadeniz İşbirliği Örgütü (KEİ), Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkmıştır. SSCB'nin Karadeniz'e kıyısı olan eski üyeleri ile işbirliği isteyen Türkiye, bu bölgesel işbirliğinin hayata geçmesine öncülük etmiştir. KEİ, 2 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da imzalanan anlaşma ile kurulmuştur. 5 Haziran 1998'de imzalanmış olan KEİ Şartı, aynı zamanda KEİ'nin kurucu antlaşmasıdır. Bu örgüt on bir devlet

tarafından kurulmuştur. Bunun dışında üye olmak isteyenler için üyeliğe açık bir örgütdür, ancak KEİ' nin Şartlarında yer alan ilke ve amaçlarını yerine getirip üstlenmesi gerekmektedir. KEİ bir bölgesel ve ekonomik örgüttür. Bu bağlamda faaliyetleri, ticaret ve ekonomik kalkınma, bankacılık ve finansman, iletişim, enerji, ulaşım, tarım ve tarıma yönelik sanayi, sağlık ve eczacılık, çevrenin korunması, turizm, bilim ve teknoloji alanlarını kapsamaktadır (Fişne, 2023: 296-297)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) gibi oluşumların ortaya çıkması, Rusya ve Türkiye arasındaki tarihi çatışma cephesinin işbirliği alanına dönüşmesinin bir sembolü niteliği taşımaktadır. KEİ üyeliği, iki ülke arasındaki diyalog için bir platform sağlamakta ve Karadeniz sorunları üzerinde tutumlarının yakınlaşmasını sağlamaktadır. Günümüzde uluslararası düzenin hızla değiştiği bir dönemde, Rusya ve Türkiye, Karadeniz'de kaybettikleri etkilerini yeniden canlandırmak ve çok boyutlu bölgesel işbirliğini hayata geçirmek istemektedirler. (Yalçinkaya, 2017).

KEİ çerçevesinde geliştirilen projeler, Karadeniz Çevre Ulaştırma Koridoru, Karadeniz Çevre Otoyolu, Karadeniz Enerji Halkası, Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası ve üye ülkelerin işadamları için vize işlemlerinin kolaylaştırılması gibi projeler, hem Rusya hem de Türkiye tarafından desteklenmektedir. Karadeniz'deki güvenlik sorunları, Rusya ve Türkiye'nin milli çıkarlarına zarar vermekte ve farklı açılardan ele alınmaktadır. Eski güçlerin silahlı çatışmaları geçmişte kalmış olsa da, küreselleşen dünyada yeni riskler ve tehlikeler Karadeniz'de de baş göstermeye başlamıştır. Terörizm, silah kaçakçılığı, donmuş ihtilaflar ve yasadışı mali işlemler gibi tehditler bu riskler arasında yer almaktadır (Billah, 2019: 13-19).

Türkiye, sadece ekonomik çabalarla sınırlı kalmayıp diğer alanlara da uzanan çeşitli alanlarda işbirliğini savunmuştur. Karadeniz Güç çerçevesinde Türkiye, Karadeniz'de arama ve kurtarma operasyonlarında Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında işbirliğini desteklemiş, ortak tatbikatları kolaylaştırmış ve donanma yetkililerinin iletişimini teşvik etmiştir. Türkiye, ABD'nin Karadeniz'deki etkisine temkinli yaklaşmış, Bulgaristan ve Romanya'nın NATO üyeliğini destekleyici bir tutum sergilerken, ABD'nin Ukrayna ve Gürcistan'ı NATO'ya entegre etme çabalarına mesafeli durmuştur. Ukrayna'nın Avrupa'ya entegrasyonuna ve NATO ile yakın bağlar geliştirmesine öncelik vermiştir. Türkiye, Ukrayna'nın mevcut şartlar altında NATO ile ortaklık ilişkileri geliştirmesinin bölgesel ve uluslararası istikrara önemli katkı sağlayacağına inanmaktadır (MFA, 2024).

Ayrıca Türkiye, Karadeniz'deki kirliliğin azaltılması için aktif olarak çalışmıştır. Karadenizden geçen taşımacılık akımının yoğunlaşması ve deniz kaynaklarının sorumsuzca kullanılması, çevresel tahribata yol açmıştır. Bu durum, kıyıdaş ülkelerin ekolojik ve gıda güvenliğini, insan sağlığını tehlikeye atarak, çevrenin korunması önünde koordineli eylemler gerektirmektedir.

Jeopolitik nedenlerden dolayı, Karadeniz bölgesi Orta Doğu'daki olaylardan etkilenmektedir. Orta Doğu'daki istikrarsızlık, Soğuk Savaş sonrası Karadeniz havzasında ortaya çıkan yeni bağımsız devletlerle birlikte, bölgesel güvenliği olumsuz yönde etkilemektedir. Bölge istikrarını ve Rusya ile Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden bir diğer eğilim, bölgedışı güçlerin Karadeniz'e hâkim olma çabalarıdır. Avrupa pazarlarına gaz ve petrol taşıyan ya da taşıyacak boru hatlarının güzergâhları Karadeniz havzasından geçtiği için, bu bölge dünya güçlerinin dikkatini çekmektedir. Aynı zamanda Karadeniz, Orta Doğu'ya açılan stratejik bir koridor olarak değerlendirilmektedir. Siyasi ve ekonomik nedenlerle Karadeniz'de askeri varlığın artırılması, bölgedışı güçlere değişen jeopolitik şartlar altında Rusya ve Türkiye'nin etkisini sınırlandırma olanağı vermektedir (Billah, 2019: 77-88).

Özellikle ABD, stratejik önemi yüksek olan bölgeleri kontrol altına alma politikası gütmektedir. Amerikan savaş gemilerinin Karadeniz'e tatbikat ya da insani gerekçelerle girme olayları sıklaşmaktadır. Rusya ve Türkiye'nin yakın çevresi olan Karadeniz'de ABD'nin donanmasını bulundurması, her iki ülkenin üzerinde stratejik baskı sağlamakta ve gerektiğinde bir baskı unsuru olarak kullanılmaktadır. Avrupa Birliği, enerji ihtiyaçlarını karşılamak için Karadeniz bölgesinde söz sahibi olmayı hedeflemekte ve “Avrupa Komşuluk Politikası” çerçevesinde kıyıdaş ülkelerle özel ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Bu ilişkiler, eşit ortaklığın ötesinde, AB'nin öncü rolünü öngörmektedir. Böyle girişimler, oluşturulmaya çalışılan Karadeniz bölgesel birliğini bozmaktadır. Bu bağlamda Moskova ve Ankara, AB'nin Karadeniz'de çok taraflı işbirliği girişimlerinde KEİ'yi temel ortak olarak kabul etmesi gerektiği konusunda hemfikirdir (Ünalı ve Oğuz, 2019: 7).

Belirli alanlarda Rusya ile Türkiye'nin Karadeniz'deki nüfuz mücadelesi devam etmesine rağmen, iki ülkenin örtüşen çıkarlarının doğal rekabete üstün geldiği açıktır. Modern uluslararası şartlarda Rusya ve Türkiye'nin Karadeniz'de tek başına hâkimiyet isteği gerçek dışı ve işbirliğini zedeleyecek bir amaç olarak görülebilmektedir. Ortak çıkarların belki de en önemlilerinden biri, Rusya ve Türkiye'nin sayısız tarihi, kültürel ve

ekonomik bağları olan Kafkasya ve Balkan ülkelerini içeren Büyük Karadeniz bölgesinde, dış ülkelerin etkisini engellemektir.

2.3. TİCARET VE TURİZM

Özellikle ekonomik ve ticari ilişkiler, Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde çok önemli bir rol oynamakta ve Rusya'nın Türkiye'nin önde gelen ticaret ortaklarından biri olarak öneminin altını çizmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde süregelen jeopolitik gerilimlere rağmen, Türkiye ile Rusya arasında gelişen ekonomik bağlar dikkat çekmiştir. Özellikle ticaret, inşaat ve turizm sektörlerindeki ikili ilişkiler, yeni projelerin başlatılmasıyla birlikte kayda değer bir büyümeye tanık olmuştur. Ekim 2009 başında Türk TIR'ları için kota 5,000'den 12,000'e çıkarılarak transit geçişin yeniden başlamasına izin verilmiştir. Bu gelişmede Rusya Başbakanı Vladimir Putin'in Ağustos 2009'da Ankara'ya yaptığı ve bir dizi ortak anlaşmanın imzalandığı ziyaretin önemli etkisi olmuştur (CNNTürk, 2009). Soğuk Savaş sonrası dönemde ticari ilişkiler geliştikçe, Rusya Türkiye tarafından yayılmacı bir güçten ziyade bir “ortak” olarak görülmeye başlanmıştır. Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ticaret hacmi 2012 yılı verilerine göre yaklaşık 33,3 milyar dolara ulaşmış, bu rakamın 6,7 milyar doları Rusya'ya ihracat, 26,6 milyar doları ise Rusya'dan ithalat şeklinde gerçekleşmiştir. Bu rakamın 100 milyar dolar gibi çok daha yüksek bir seviyeye çıkarılması için çalışmalar devam etmiştir. 2012-2023 yılları arası Türkiye ile Rusya arasındaki ithalat ve ihracat grafiği Şekil 3'te gösterilmektedir.

Şekil 3. Türkiye ile Rusya Arasındaki İthalat ve İhracat Grafiği

Kaynak: T. C. Ticaret Bakanlığı, 2024

Rusya ve Türkiye arasındaki jeopolitik gerilimlerden kaynaklanan zorluklara rağmen, iki ülke arasındaki ticaret 1990'lı yıllarda istikrarlı bir gelişme göstermiş ve 2000'li yıllarda önemli bir büyüme yaşamış ve 2022'den sonra ise katlanmıştır. Ticaret hacmi 1992 yılında 1,84 milyar dolarla zirveye ulaştıktan sonra 2008 yılında yaklaşık 38 milyar dolara yükselmiştir. Ancak, bir Rus uçağının düşürülmesine tepki olarak Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı yaptırımların ardından ticarete keskin bir düşüş yaşanmıştır. Yine de iki ülke arasındaki ticaret 2018 yılında 25,5 milyar dolara yükselmiştir. 1990'larda ticaret nispeten dengeli seyrederken, sonraki yıllarda Türkiye'nin Rusya'dan enerji ithalatına olan bağımlılığı nedeniyle ticaret açığı devam etmiştir. Rusya ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi, 2000 yılında 4,5 milyar dolar iken, artan petrol fiyatlarının etkisiyle 2008 yılında 37,8 milyar dolara ulaşmış ve 2022 yılında 68,1 milyar dolara kadar yükselmiştir. 2021 yılında 5,8 milyar dolar olan Türkiye'nin ihracatı, 2022 yılında %61,8 oranında artarak 9,3 milyar dolara ulaşmıştır ve bu dönemde sekizinci sırada yer almıştır. 2023 yılında ise, 2022 yılına kıyasla %16,9 oranında artarak 10,9 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu dönemde, Rusya'nın, Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı ise %4,3 olmuştur (T. C. Ticaret Bakanlığı, 2024).

2012 yılında Türkiye, turizm sektöründen yaklaşık 25 milyar dolar gelir elde etmiş, 3,6 milyon Rus turist toplam 30 milyon ziyaretçi arasındaki yerini alarak bu rakama katkıda bulunmuştur. Almanlar toplam ziyaretçilerin %15,8'ini oluştururken, Ruslar %11,3 ile ikinci sırada yer almıştır. Vizelerin kaldırılmasının ardından Rusya'yı ziyaret eden Türk vatandaşlarının sayısı da düzenli olarak artmaya başlamıştır. 2003 yılında 139.745 Türk vatandaşı Rusya'yı ziyaret ederken, bu rakam 2012 yılında 305.429'a ulaşmıştır. Bu senaryo, iki ülke arasında karşılıklı turizm teşviklerinin uygulanmasının önemini vurgulamaktadır (Özbay, 2016: 368). Türkiye'yi ziyaret eden Rus turist sayısı 2015 ve 2016 yıllarında yaşanan düşüşün ardından önemli ölçüde toparlanarak 2018 yılında 5,9 milyon gibi rekor bir seviyeye ulaşmış ve bu alandaki ikili ilişkilerin dayanıklılığını ve canlılığını göstermiştir (Sputnik Türkiye, 2020). 2019 yılında, Rusya'dan 7,097,220 turist Türkiye'yi ziyaret ederek, daha önceki yıla kıyasla %18'lik artışa neden olmuştur. 2020 yılında Covid-19 salgını nedeniyle uluslararası hareketlilik kısıtlanmıştır ve Rus turist sayısı 2,165,173 kişi olmuştur. 2021 yılında ise, bu sayı 4,698,252'ye yükselmiş ve salgının etkisinin azaldığına işaret etmiştir. Son olarak 2022 yılına göre %24'lük bir artış ile, 2023 yılında 6,291,822, kişi olmuştur. TÜİK'in

açıkladığı verilere bakıldığında, 2023 yılında Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin, %11 i Rus turistlerden oluşmaktadır (Rusya Federasyon Raporu, 2024).

2.4. S-400 ANLAŞMASI

Türkiye, son yıllarda yaşadığı zorlukların bir sonucu olarak bir hava savunma sistemi kurmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Anadolu'da etkili bir hava savunma sisteminin kurulması Türkiye için çok önemli bir stratejik hamle olarak değerlendirilmektedir. Başlangıçta Türkiye, ABD'den Patriot füzeleri tedarik etmeye çalışmış, ancak ABD Senatosu'nun muhalefetiyle karşılaşmış ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Daha sonra Türkiye, Fransa ve İtalya ile işbirliği yaparak bir hava savunma sistemi edinme olasılığını araştırmış; ancak bu çaba da sonuç vermemiştir (Alabarda, 2019). Türkiye sonuç olarak hava savunma sistemi edinme arayışında Çin'e yönelmiştir (Yiğittepe, 2018: 284). Nitekim 2013 yılında Türkiye hava savunma sistemi ihalesini, teknoloji desteği ve maliyet avantajları nedeniyle Çinli CPMIEC şirketi kazanmıştır; ancak 2015 yılında başta ABD olmak üzere NATO müttefiklerinden gelen tepkiler ve siyasi baskılar nedeniyle ihale iptal edilmiştir (Molla, 2019). Bunun üzerine hava savunma kabiliyetlerini geliştirmeye kararlı olan Türkiye, Rusya'ya yönelmiş ve S-400 hava savunma sistemlerinin satın alınması için teklif istemiştir. Milli Savunma Bakanı Fikri Işık, Şubat 2017'de Türkiye'nin S-400 sistemlerini tedarik etme niyetini teyit etmiştir. Ancak takip eden görüşmelerden tatmin edici bir sonuç elde edemeyen Türkiye, Rusya'ya yönelmiş ve 29 Aralık 2017 tarihinde iki adet S-400 hava savunma sistemi ve dört batarya setinin tedariki için müzakereleri tamamlamıştır (Molla, 2019). Bu sistemlerin ilerleyen yıllarda Türkiye'de operasyonel hale getirileceği açıklanmış ve böylece Türkiye, Rus hava savunma sistemini cephaneliğine entegre eden ilk NATO üyesi ülke olmuştur (Taşcı, 2019). Türkiye, 11 Nisan 2017'de imzalanan protokoller kapsamında Rusya'dan iki buçuk milyar dolar tutarında S-400 sistemi satın alma kararını açıklamıştır (Egeli, 2019: 70-90).

Başta ABD olmak üzere NATO üyesi ülkelerin itirazlarına ve yaptırım tehditlerine rağmen Türkiye, Rusya ile S-400 hava savunma sistemleri anlaşmasını sürdürmüş ve Temmuz 2019'da S-400'lerin ilk sevkiyatı gerçekleştirilmiştir (Tekin, 2019). Caşın (2019), Türkiye'nin Rusya'dan S-400 tedarik etme kararının ABD'nin Patriot füzelerini tedarik etmeyi reddetmesinden kaynaklandığını iddia etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Rusya'dan S-400 satın almasının ve ardından ABD'nin F-35 programına ilişkin yaptırımlarının iki ülke arasındaki askeri işbirliğini potansiyel olarak teşvik

edebileceğini öne sürmektedir. Türkiye'nin tutumundaki bu değişim, Türk-Rus ilişkilerinde enerji, kültür, askeri ve teknoloji gibi çeşitli alanları kapsayan yeni bir aşamaya işaret etmektedir (Çelik, 2019).

Türkiye ile Rusya arasında imzalanan S-400 hava savunma sistemleri anlaşması, öncelikle iki ülke arasındaki askeri işbirliğinde kayda değer bir ilerlemeye yol açmıştır. Uzmanlar bu gelişmenin farklı alanlarda da yansımaları olacağını öngörmektedir.

Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemleri satın alma anlaşması, başta ABD olmak üzere NATO üyesi ülkelerin sert tepkisine yol açmış, Türkiye'nin F-35 savaş uçağı projesindeki ortaklığına son verilmiştir (Yiğittepe, 2018: 285). Türkiye'nin S-400 alımında kararlı olması durumunda ABD'nin daha sert bir tutum takınacağı ve potansiyel olarak Türkiye'ye F-35 savaş uçağı satışlarının askıya alınması da dâhil olmak üzere çeşitli yaptırımları yürürlüğe koyabileceği açıkça belirtilmiştir (Molla, 2019). NATO içinde Genel Sekreter Jens Stoltenberg, Türkiye'nin Rusya ile S-400 hava savunma sistemleri tedarik planlarından kaynaklanan bir güvenlik boşluğuna ilişkin endişelerin altını çizmiş ve S-400 sistemleri ile NATO savunması arasındaki uyumsuz entegrasyonun altını çizmiştir (Yiğittepe, 2018: 285). S-400 hava savunma sistemlerinin tedarikine ilişkin anlaşma, Türkiye ile Rusya arasındaki askeri işbirliğinde önemli bir değişime işaret etmektedir. Bu durum, Türkiye'nin satın aldığı S-400'leri savunma altyapısına entegre etmek için Rusya ile işbirliği yapması gerekliliğinin altını çizmektedir. Entegrasyon sürecinin Türkiye ile NATO arasında önemli bir güvenlik farklılığı yaratmaktadır. (Balta, 2019: 69-86).

Türkiye'nin Rusya'dan S-400 alımına başlamasının ardından ABD yönetimi Türkiye'nin F-35 programına katılımını kısıtlamaya yönelik tedbirler almaya başlamıştır. Temmuz 2019'da ABD, Türkiye'nin F-35 programından çıkarıldığını ve katılımının azaltıldığını resmen ilan etmiştir. Türkiye, Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi satın alınmasının Batı savunma sistemleri için bir tehdit oluşturmadığını ileri sürerek karşılık vermiştir. Türk Savunma Bakanlığı ayrıca Türkiye'nin F-35 programından çıkarılmasının müttefiklik ilkelerine aykırı olduğunu iddia etmiş ve kararın arkasındaki mantığı haksız ve adaletsiz bulmuştur (Russ, 2020). Türkiye'nin F-35 programından çıkarılmasından önce, Türk savunma sanayisinin Rusya pazarına yönelmesine yol açan benzer olaylar yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Rusya'daki bir havacılık fuarında Rusya'nın Su-35 ve Su-57 savaş uçaklarını incelemesi ve ardından Rus savaş uçaklarıyla ilgili resmi müzakerelerin başlatılması talimatını vermesi, stratejik odak noktasındaki bu

değişimin altını çizmiştir (BBC News, 2019). Bunun yanı sıra Türkiye ABD ve NATO Müttefikleriyle görüşerek İsveç'in onaylanmasına karşın F-35 yerine F-16'ların modernizasyonu kitleri için ABD'ye başvurmuş ve ABD ile ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Bunun yanında Rusya ile Su-35 ve Su-57 savaş uçakları için müzakerelerde bulunmaktadır. Türkiye Rusya ve Amerika arasında denge politikası gütmekte ve savaş silahlarını modernizasyonu için gerekli çalışmaları yapmaktadır. Rusya ise varolan ticari ve enerji işbirliğini silah sanayisinde yürütmeye çalışmaktadır. Mevcutta Türkiye'de Ekim 2020'de Sinop'ta test edilen S-400'ler şuanda TSK envanterinde 2 tabur şeklinde kullanımda olup yenileri için görüşmeler sürmektedir (Şen ve Yaşa, 2024; BBC, 2021).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇATIŞMA PESPEKTİFİNDEN 1990 SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

1. ÇATIŞMAYA İLİŞKİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER YAKLAŞIMLARI

Uluslararası ilişkilerde çatışma, devletler ve devlet dışı aktörler arasındaki anlaşmazlıklar, rekabetler ve savaşlar gibi olumsuz etkileşimleri ifade etmektedir. Çatışmaya ilişkin yaklaşımlar, bu olguların nedenlerini, dinamiklerini ve sonuçlarını anlamak için çeşitli teorik çerçeveler sunmaktadır.

Realizm, uluslararası ilişkilerde en eski ve en yaygın yaklaşımlardan biridir. Kökleri Antik Yunan'da, özellikle Thucydides'in "Peloponez Savaşı" adlı eserine dayanmaktadır. Bu eserde Thucydides, savaşın insan doğasındaki güç ve rekabet arzusundan kaynaklandığını savunmaktadır. Orta Çağ ve Rönesans dönemlerinde Machiavelli'nin "Prens" ve Hobbes'un "Leviathan" gibi eserleri, realizmin temel kavramlarını pekiştirmiştir. Machiavelli, güç ve stratejinin devletler arası ilişkilerde belirleyici olduğunu vurgularken, Hobbes ise doğal durumda insanların rekabet ve güvensizlik içinde yaşadığını ileri sürmektedir (Nye, 2009)

Devletlerarası ilişkilerde realist teorinin ortaya çıkışı, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından idealist kavramların hayal kırıklığı yaratması, özellikle de bu ideallerin İkinci Dünya Savaşı'nı öngörememesi nedeniyle olmuştur. Realizm, bireyler ve devletler arasındaki siyasi etkileşimlerin anarşik doğasına farklı bir bakış açısı getirmiş ve güvenlik kaygılarının önceliğini vurgulamıştır (Fox, 1961).

Self-determinasyon, demokratikleşme ve ortak güvenlik unsurlarına dayalı bir uluslararası düzeninin kurulması gibi liberal ideallerin karşıtı olarak ortaya çıkmış ve uluslararası ilişkilere daha pragmatik bir yaklaşım sunmuştur. Thucydides'in Peloponez Savaşları'na ilişkin anlatısı, birlik ve ulusal çıkarların korunması zorunluluğunun altını çizmiştir. Bu tarihsel anlatı, realist akademisyenleri ulusal güç ve çıkar arayışını vurgulamaya sevk etmiştir (Knutsen, 1992). Thucydides, bağımsızlık ve anarşi ile karakterize edilen devletlerarası ilişkilerin içsel doğasını açıklığa kavuşturmuş ve güçlü devletlerin zayıf olanlara üstün geleceğini öne sürmüştür (Machiavelli, 1994). Thydides'in anarşi ve güvenlik ile bağımsızlığın büyük önem taşıdığı devletlerarası dinamiklere ilişkin görüşleri, realist düşünceye rehberlik eden temel ilkeler olarak hizmet etmiştir. Bu önemli noktaların yanı sıra realizmin temel unsurları olarak devlet

merkezlilik, anarşik uluslararası sistem, güç ve güvenlik, ulusal çıkar, sabit insan doğası, Makyavelizm, güç dengesi ve sıfır toplamı oyun gibi kavramlarla şekillenmektedir. Bu unsurlar, realizmin kökeninden modern uygulamalarına kadar geniş bir yelpazede incelenmektedir. Realist bakış açısına göre, uluslararası sistem anarşıktır; yani, merkezi bir otorite veya düzenleyici bir güç yoktur. Bu anarşik yapı, devletlerin kendi güvenliklerini sağlamak için kendi başlarına hareket etmelerini zorunlu kılmaktadır. Devletlerin en temel amacının hayatta kalmak olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle, güç ve güvenlik arayışı, realist düşüncenin merkezinde yer almaktadır. Devletler, askeri, ekonomik ve siyasi güçlerini artırarak güvenliklerini sağlamak istemektedirler. Güç, devletlerin diğer devletler üzerinde etkili olabilmeleri ve kendi çıkarlarını koruyabilmeleri için en önemli araçtır. Güç dengesi, uluslararası sistemde istikrarı sağlamak için önemlidir ve devletlerarasında bir denge kurmak, çatışmaları önlemenin bir yolu olarak görülmektedir. Devletler, kararlarını ulusal çıkarlarına göre almakta, ulusal çıkarlar, ekonomik refah, askeri güç, siyasi egemenlik ve ulusal güvenlik gibi unsurları da içerisinde barındırmaktadır. İnsan doğasının sabit ve değişmez olduğunu düşünen realistler, insanların doğaları gereği bencil, rekabetçi ve güç arayışında oldukları için, devletlerinde bu özellikleri yansıttığını belirtmişlerdir. Bu nedenle Makyavelizm, realizmin önemli bir unsuru olarak, devletlerin amaçlarına ulaşmak için her türlü aracı kullanabileceğini belirtmiştir. Güç dengesi teorisine göre bir devletin diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmasını engellemek için devletler arasında bir denge kurulması gerektiğini savunmaktadır. Ancak devletler arasındaki ilişkiler, bu rekabetçi doğa gereği sürekli bir güç mücadelesi içinde şekillenmektedir. Sıfır toplamı oyun anlayışı, uluslararası sistemdeki rekabetin ve çatışmanın kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır. İnsanın doğasının uluslararası arenadaki göstergesi olan Realist teori, modern uluslararası ilişkilerde de geçerliliğini koruyan bir yaklaşım olup devletlerin güç ve güvenlik arayışlarını anlamada önemli bir rehber olarak nitelendirilmektedir (Donelly, 2000; Nye, 2009)

Klasik realizm, Birinci Dünya Savaşı sonrası idealist teorilere bir eleştiri olarak ortaya çıkmış ve devletlerarası ilişkiler ve düzen üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur (Baylis, 2008: 78). Hans Morgenthau, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra realizmin kurucusu olarak anılsa da, kökleri Thucydides'e kadar uzanmaktadır. Çağdaş klasik felsefede realizm, Hobbesçu ve Kantçı önermeler arasındaki ayrımlarla tanımlanır. John Baylis realizmi Hobbesçu bir çerçeve içine yerleştirmiştir. Edward R. Carr'ın "The

Twenty Years Crisis” (1939) adlı eserinde realizmin idealist eleştirilere yanıt olarak geliştiği iddiasına rağmen, realistler merkezi devlet otoritesine ilişkin öngörülerinde tarihsel kalıpların farkında olduklarını da göstermişlerdir. Thomas Hobbes, insan arzularının tekdüzeliğini ve bunun sonucunda ortaya çıkan çatışmaları öne sürdüğü için realist teoride merkezi bir konuma sahiptir (Hobbes, 2007). Hobbes, insan arzularının benzerliği nedeniyle bir güvensizlik ortamının ortaya çıktığını, bunun da çatışmalara ve özgürlüklerin karşılıklı olarak kısıtlanmasına yol açtığını iddia etmektedir. Klasik realizm, bireysel yaşamın doğası gereği güvencesiz olduğunu, çıkar çatışmalarının devletleri bağımsızlığa öncelik vermeye ittiğini ve böylece savaş eğilimine katkıda bulunduğunu ileri sürmektedir (Goldstein ve Pevehouse, 2014). Devletlerarası ilişkiler incelendiğinde, egemen devletler arasındaki çatışmaların kaçınılmaz olarak savaşa dönüştüğü iddia edilmektedir. Hobbes, insan varoluşundaki temel çatışmaların bireylerin rekabet halindeki çıkarlarından ve güvenliklerini korurken ortaya çıkan “rekabet, güvensizlik ve onur” unsurlarından kaynaklandığını ileri sürmektedir.

Realist teorisyenler, Hobbes'un insan doğasına ilişkin bakış açısını yineleyerek, devletlerin çıkarlarını ilerletmek için birbirleriyle çatışmaya girdiklerini ve bunun da hakim düzene duyulan temel bir güvensizlikten kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir (Ertoý, 2019). Klasik realizm, devleti küresel siyasetin birincil aktörü olarak vurgulamakta, devletler dışı aktörleri ikincil rollere indirgemektedir (Elias ve Sutch, 2007). Teori, devletlerin merkezi roller üstlendiği ve devletin baş aktör olarak hizmet ettiği bir uluslararası düzenin altını çizmektedir.

Realizm, ulus-devletin ulusal güvenlik konularında merkezi aktör olduğunu ve ulusal çıkarların korunmasına büyük önem verdiğini öne sürmektedir. 1648'deki Westphalia Antlaşması, devlet egemenliğinin devletlerarası ilişkilerdeki öneminin altını çizmiştir. Devlet merkezli güvenlik paradigmasının savunucuları, güvenliğı sağlamak için devlet gücünün azami düzeye çıkarılmasını savunmaktadır. İlk savunucularından Jean Bodin, egemenlik ve ulusal bağımsızlık kavramlarını ortaya atarak bunların devletler için temel rolünü vurgulamıştır (Birdişli, 2019: 2-4). Realistler, rasyonel devlet davranışının güç birikimi yoluyla ulusal çıkarların takip edilmesini gerektirdiğini iddia ederek, devletlerarası ilişkileri güvenlik ikilemiyle dolu sıfır toplamı bir oyun olarak nitelendirmektedir (Uğrasız, 2003: 139-145). Machiavelli, yöneticiler için gücün ve ulusal bağımsızlığın önceliğini vurgulamış, devletin bağımsızlığını korumanın ve devletin varlığını sürdürmenin en önemli sorumluluklar olduğunu öne sürmüştür. Siyasi

ve bölgesel güvenliği sağlamak için gerektiğinde duygulardan arındırılmış pragmatik bir yönetimi savunmuştur (Heywood, 2011).

Realist gelenek içindeki akademisyenler, güvenlik kavramını öncelikle güç dinamiklerinden ve güvensiz bir ortamdan kaynaklanan tehdit ve ihlallerin yokluğu olarak tanımlayarak katkıda bulunmuşlardır (Sandıklı ve Emeklier, 2012: 13-19). Realist perspektifler gücü genellikle teknolojik üstünlük ve ekonomik zenginlikle eş tutmakta ve yalnızca askeri yeteneklere odaklanmak yerine bunun ulusal gücü desteklemedeki rolünü vurgulamaktadır (Çalış ve Özlük, 2007: 225-243). Realistler, devletler arasında güç dengesini korumak ve ulusal çıkarları koruyarak güvenliği sağlamak için devletin güçlendirilmesinin önemini altını çizmektedir. Devletlerarası ilişkiler alanında, toprak bütünlüğünün ve sınır güvenliğinin korunması, hem askeri yetenekleri hem de ekonomik kaldıracı kapsayan en önemli öncelik olarak ortaya çıkmaktadır (Arı, 2008: 190).

1648 Westfalya Barış Antlaşması'nın ardından küresel güç dinamiklerindeki değişimler ulusal güvenlik algılarını da değiştirmiştir (Gürsoy, 2005). Realist perspektifler, güvenliğin doğrudan güç dinamiklerinden etkilendiğini ve askeri gücün çatışma zamanlarında devlet çıkarlarını ve toprak bütünlüğünü korumak için önemli bir araç olduğunu savunmaktadır (Özdoğan, 2019: 1-24). Realizm, caydırıcılık ve koruma aracı olarak askeri gücün önemini vurgularken, devletler arasındaki gerilimleri azaltmada diplomatik çabaların rolünü de kabul etmektedir (Özdoğan, 2019: 1-24).

Neorealizm ise uluslararası ilişkiler teorisinde önemli bir yere sahip olup, devletlerin davranışlarını ve uluslararası sistemin dinamiklerini açıklayan bir yaklaşımdır. Kenneth Waltz tarafından geliştirilen bu teori, devletlerin uluslararası sistemin yapısal özelliklerinden etkilendiğini ve bu yapıların devletlerin kararlarını belirlediğini savunmaktadır. Neorealizmin temel ilkeleri arasında anarşik sistem, güç dengesi, devletlerin rasyonelliği ve stratejik etkileşim bulunmaktadır (Glaser, 2010: 13).

Waltz, 1979 yılında yayınlanan “Theory of International Politics” (Uluslararası Politika Teorisi) adlı ufuk açıcı çalışmasında, neorealizm kavramını kapsamlı bir şekilde incelemekte ve tımdengelim yoluyla ortaya koymaktadır (Gözen, 2014: 174). Klasik realizmden ayrılan Waltz, neorealizmin bireysel davranışlardan ziyade devletler arasındaki etkileşimlere odaklandığını ve uluslararası sistemde merkezi bir otoritenin olmadığını vurguladığını iddia etmektedir (Wohlford, 2011). Neorealizm, devletlerin hayatta kalmak için sürekli bir mücadele içinde olduğunu ve bunun da güvenlik ve kontrolü sağlamak için askeri yeteneklerin sürdürölmesini gerektirdiğini öne sürmektedir

(Tuğtan, 2014: 122). Klasik realizmden farklı olarak neorealizm, devletlerin ekonomik ve sosyal rekabete girdiklerini ve çıkarlarının bu alanlarda belirgin bir şekilde ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Çıtak, 2014: 36). Ayrıca, neorealizm devletlerin üstün ekonomik, siyasi ve askeri güç için çabalamasını savunmaktadır (Kantarıcı, 2012: 60). Devletlerarası sistemler alanında, çeşitli güçlü devletler veya güç merkezleri genellikle dengeyi bozmaktadır. Realizm, insani ve çevresel faktörlerin devletlerarası dinamikleri etkilediğini, ancak bu etkileşimlerin esas olarak devletler ve güç merkezleri arasındaki güç mücadeleleri tarafından şekillendirildiğini öne sürmektedir. Buna karşılık neorealizm, güç merkezlerinin davranışlarını ve politikalarını sistemin anarşik doğasına bağlamaktadır (Dedeoğlu, 2014: 77).

Neorealizmin en önemli kavramlarından biri olan anarşik sistem, uluslararası ilişkilerde merkezi bir otoritenin olmaması anlamına gelmektedir. Bu durum, devletleri kendi güvenliklerini sağlama sorumluluğu ile baş başa bırakmaktadır. Güç dengesi, devletlerin diğer devletlerin gücünü dengelemek için ittifaklar kurması ve askeri kapasitesini artırması olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, güvenlik ikilemi olarak bilinen bir duruma yol açmakta; bir devletin güvenliğini artırma çabası, diğer devletlerin güvenliğini tehdit etmektedir. Devletlerin rasyonelliği, ulusal çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak için rasyonel davranışları ve stratejik kararlar almalarıdır. Stratejik etkileşim ise devletlerin diğer devletlerin davranışlarını dikkate alarak kendi stratejilerini belirlemeleri anlamına gelmektedir (Grieco, 1988: 45; Glaser, 2010: 54).

Örnek olarak, 1973'teki petrol krizi İsrail ve Arap devletleri arasında süregelen çatışmalardan kaynaklanmıştır. Neorealistler, Sovyetler Birliği'nin ekonomik istikrar yerine askeri güce öncelik vermesini eleştirerek, bunun yerine devletlerin ekonomik güce vurgu yapmasını savunmaktadır (Sandıklı ve Emeklier, 2011: 13-19). Neorealizm, bir devletin güç yapısının herhangi bir yönündeki aksamaların diğer alanlarda komplikasyonlara yol açabileceğini ileri sürmektedir (Karabulut, 2011: 62).

Neorealizm işbirliği kavramını reddetmekte, bunun yerine uluslararası sistemin anarşik doğasından kaynaklanan rekabetçi ve çatışmacı bir yaklaşımı savunmaktadır. Yani savunmacı neorealizm ve saldırgan neorealizm, bu teorinin iki ana çeşididir. Savunmacı neorealizme göre, devletler kendi güvenliklerini sağlamak için yeterli düzeyde güç arayışındadırlar ve aşırı güç peşinde koşmamaktadır. Bu yaklaşım, saldırgan davranışların karşı saldırılara yol açabileceği ve bu nedenle savunmacı stratejilerin daha güvenli olduğu görüşünü savunmaktadır. Saldırgan neorealizm ise devletlerin en fazla

güce sahip olmayı ve bölgesel veya küresel hegemonya kurmayı hedeflediklerini savunmaktadır (Buzan ve Hansen, 2009). Waltz ve John Mearsheimer gibi akademisyenler, devletlerarasındaki işbirliğinin, özellikle çıkarların çatıştığı konularda, doğası gereği güvensizliğe ve manipülasyona açık olduğunu savunmaktadır. Gerçek bir işbirliğinin ancak askeri ittifaklar kurularak sağlanabileceğini iddia etmektedir, işbirliği çabalarını güçlendirmek için ekonomik ve askeri işbirliğini teşvik etmenin gerekliliğini vurgulamaktadırlar (Gürsoy, 2005: 4).

Neorealizm, Soğuk Savaş dönemindeki ABD-Sovyetler Birliği arasındaki güç dengesi ve silahlanma yarışı gibi olayları açıklamak için kullanılmıştır. Günümüzde de devletlerin askeri harcamaları ve ittifak politikaları neorealist perspektiften analiz edilmektedir. Ancak neorealizm, devlet dışı aktörlerin ve iç politikaların uluslararası ilişkilerdeki önemini yeterince dikkate almamakla eleştirilmiştir. Ayrıca, ekonomik ve ideolojik faktörlerin etkilerini göz ardı ettiği söylenmektedir. Bu nedenle neorealizm, uluslararası ilişkilerde devletlerin güç ve güvenlik arayışlarını açıklamada önemli bir teorik çerçeve sunmakla birlikte daha kapsamlı bir anlayış sağlamak için diğer teorilerle birlikte değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Arı, 2021:176).

2. TÜRKİYE-RUSYA ÇATIŞMA KONULARI

Türkiye ve Rusya, geçmiş deneyimlerinden edindikleri tecrübelerden yararlanarak ilişkilerini güçlendirmeye çalışmışlardır. 2000'li yıllar boyunca, artan siyasi diyalog, genişleyen sosyal bağlantılar ve karşılıklı güveni pekiştirmeye yönelik ortak çabalarla ilişkilerin kapsamında kayda değer bir genişleme yaşanmıştır. 1990'ları karakterize eden çatışmacı dinamiklerden ve 2000'lerde ikili ilişkilerin yeniden değerlendirilmesinden çıkarılan derslerden yararlanarak, her iki ülke de gelişen küresel ve yerel dinamiklere uygun olarak ilişkilerini yeniden şekillendirme sürecine girmiştir. Halihazırda, yerel ve küresel dış politikaya ilişkin ortak bakış açıları ve karşılıklı fayda algıları ticaret, ekonomi, siyaset ve kültürü kapsayan çok yönlü ortaklıkların arkasındaki itici güç olarak hizmet etmektedir. Türkiye ve Rusya uluslararası konularda genel olarak uyum sergilese de, iki ülke arasındaki görüş ayrılıkları bazı konularda devam etmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Avrupa, Kafkasya, Orta Asya ve komşu bölgelerde yeni devletlerin ortaya çıkmasının ardından Türk dış politikası ivme kazanmıştır. Türk yetkililer eski dış siyasi gündemlerini terk ederek bunun yerine daha önce Sovyet kontrolü altında olan bölgelerdeki etkilerini artırmaya odaklanmışlardır. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya, yeni bağımsızlığını kazanan bu

devletleri kendi topraklarının bir uzantısı olarak görerek bunlar üzerinde nüfuzunu artırma planları yapmaya başlamıştır. Sonuç olarak, bu tutumlar iki ülke arasında bazı anlaşmazlık konularının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Türk-Rus ilişkilerinin gelişmiş, çok boyutlu, derinleşmiş ya da son zamanlarda stratejik olarak nitelendirilmesine rağmen, iki ülke arasında nadiren açıkça ele alınan bazı meseleler olduğu açıktır.

Türkiye ile Rusya arasında Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan anlaşmazlık konuları aşağıda ele alınmaktadır.

2.1. KAFKASYA

Türkiye ve Rusya 1990'lı yıllarda önemli bir ikilemle karşılaşmıştır. Kafkasya'daki yeni bağımsız devletler üzerinde nüfuz sahibi olmak için jeopolitik bir mücadelenin içinde bulunurken, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra gelişen ekonomik bağlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Bu ikilem özellikle 1993-1997 yılları arasında belirginleşmiştir. Örneğin, Türkiye Dağlık Karabağ sorusunda Azerbaycan'ın yanında yer alırken, Rusya Ermenistan ile yakın işbirliğine gitmiştir. Dahası, Rusya Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme çabalarını Pan-Türkizm'in bir tezahürü olarak görmüş ve Türkiye'nin niyetlerine şüpheyle yaklaşmıştır. Ayrıca, kendi planladığı Bakü-Novorossisk boru hattı projesi gibi girişimlere Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile karşılık veren Türkiye'yi bölgede ABD'nin bir vekili olarak algılamıştır. Rusya'nın Gürcistan ve Ermenistan'da askeri üsler kurması ve birlikler konuşlandırması, Kafkasya'da doğrudan bir Rus askeri tehdidi endişesine yol açmıştır. Kafkasya bağlamında Türk-Rus ilişkilerinde bir diğer önemli gerilim noktası, Türkiye'nin bazı çevrelerinin Çeçen bağımsızlık mücadelesine destek vermesi ve karşılık olarak Rusya'nın PKK'yı desteklemesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, 1990'lar Kafkasya'nın Türkiye ile Rusya arasında jeopolitik bir rekabet alanı olarak ortaya çıkmasına tanıklık etmiştir (Yapıcı, 2014: 133-134).

2.1.1. Dağlık Karabağ Sorunu

Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan topraklarına yönelik iddialar sadece milliyetçi Ermeni gruplar tarafından değil, aynı zamanda Ermenistan devlet kurumları tarafından da zaman zaman dile getirilmiştir. Ermenistan başta Dağlık Karabağ olmak üzere Azerbaycan topraklarının bir kısmını elde etmeye çalışmıştır. Sovyet döneminde Rusya defalarca Karabağ'ı Ermenilere bırakma girişiminde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır (Taşçıoğlu, 2023: 542).

SSCB'nin dağılmasından hemen önce Azerbaycan sınırları içerisinde yer alan Dağlık Karabağ bölgesi, buradaki Ermenilerinin isyanıyla Ermenistan'ın kontrolüne geçmiş ve özerk bir cumhuriyet olarak ilan edilmiştir. Azerbaycan toprakları içinde yer alan bu özerk bölge, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde önemli bir çatışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra Ermenistan, Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasındaki Laçın Koridoru'nu ilhak ederek Dağlık Karabağ'ı fiilen işgal etmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışma 1991 ve 1994 yılları arasında tırmanmış, Türkiye Ermenistan ile tüm ilişkilerini askıya almış ve Dağlık Karabağ ile birlikte yedi vilayeti işgal edilen Azerbaycan'ı desteklemek için sınırını kapatmıştır (İnaç, 2011: 512).

Ülke topraklarının beşte biri Ermeni işgali altında olan Azerbaycan, yaklaşık otuz yıl boyunca bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Ermenistan, 27 Eylül 2020'de yıllardır işgal altında tuttuğu Karabağ bölgesine girerek sınırı ihlal etmiş ve Azerbaycan topraklarına saldırılar başlatmıştır. Bunun üzerine Azerbaycan, tüm Karabağ sınırı boyunca Ermeni güçlerine karşı askeri operasyonlar başlatmış, bazı illerde sıkıyönetim ve savaş hali ilan etmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, BM'de yaptığı konuşmada Ermenistan'ın yeni bir saldırı için uzun süredir devam eden hazırlıklarının altını çizmiş ve bazı ülkelerin Ermenistan'ı silahlandırarak çatışmayı kademeli olarak tırmandırdığını ve böylece bölgesel barış ve istikrarı baltaladığını vurgulamıştır (Zorlu, 2020).

27 Eylül 2020'de İkinci Dağlık Karabağ Savaşı, Azerbaycan ve Ermenistan arasında patlak vermiştir. Bu savaş, Dağlık Karabağ bölgesindeki egemenlik iddiaları ve toprak anlaşmazlıklarıyla ilgili uzun süredir devam eden bir gerilimin sonucu gerçekleşmiştir. Savaş, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın egemenliği altındaki topraklarının Ermeni kontrolündeki bu bölgeden geri alınması amacıyla başlamıştır. Her iki taraf da askeri harekâtlar düzenlemiş ve çatışma yoğun bir şekilde devam etmiştir (Taşcıoğlu, 2023: 544-545). İkinci Karabağ Savaşı, 10 Kasım 2020'de Rusya'nın arabuluculuğunda imzalanan ateşkes anlaşmasıyla sona ermiştir. Bu anlaşma, Azerbaycan'a bazı toprakların iadesini ve Rus barış güçlerinin bölgeye yerleştirilmesini öngörmüştür. Daha sonraki süreçte Rus Barış Gücü, Dağlık Karabağ'da Azerbaycan'ın egemenliğinin dışına çıkarılmış ve bölgede Ermeni devleti Artsakh ile iş birliği yaparak kontrolü ele almıştır (Özer: 2021;121). Bu durum, bölgede Rus ve Ermeni bayraklarının dalgalanması ve okullarda Rusça'nın ikinci resmi dil olarak okutulması gibi belirtilerle

görünür hale getirmiştir. Bunun yanı sıra Rusya bölgede arabulucu görevi üstlenen Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan'a Dağlık Karabağ için yürürlükte olan anlaşmalara saygı göstermeleri ve provokasyondan kaçınmaları çağrısında bulunmuştur (Zeynelova, 2022: 6-7).

Ermenistan hükümetinin başlıca silah tedarikçisi olan Rusya, 1990'ların başındaki çatışmalar sırasında Ermenistan'ın desteklenmesinde önemli bir rol oynamış ve Azerbaycan ile ateşkes görüşmelerine aracılık etmiştir. Daha sonra Rusya, Ermenistan ile askeri ittifak anlaşması imzalayarak Ermenistan'a silah satışına ve bu ülke topraklarında askeri üsler kurmaya olanak sağlamıştır. Eş zamanlı olarak Rusya, Azerbaycan'a silah satışında bulunmuştur. Son Karabağ çatışması sırasında Rusya, muhtemelen Ermenistan'ın mevcut yönetim altında Batı yanlısı olarak algılanmasından etkilenerek, Ermenistan üzerinde baskı kurmayı amaçlayan daha ılımlı bir tutum benimsemiştir. Başkan Putin diplomatik çözümü savunmuş ve Rus Devlet Duması'nın Dağlık Karabağ çatışma bölgesi için bir ateşkes deklarasyonunu değerlendirmesini önermiştir. Dahası, Duma'nın Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Leonid Slutsky arabuluculuk yapmaya ve gerilimin daha da tırmanmasını önlemeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Rusya'nın yaklaşımı, Ermenistan hükümetinin tutumunu etkilemeyi ve yeniden Rusya'ya yönelimini sağlamayı amaçlıyor gibi görünmüştür. Rusya, askeri müdahaleye karşı uyarıda bulunurken, Türkiye'yi ve diğer ülkeleri siyasi ve diplomatik yollarla barışçıl bir çözümü kolaylaştırmaya çağırmıştır. Ayrıca Rusya, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) çerçevesinde askeri yardımın söz konusu olmadığını açıklayarak Dağlık Karabağ'daki gelişmelerin yakından izlendiğini vurgulamıştır (Delovaya Gazeta Vzgl'yad, 2020).

Azerbaycan ve Ermenistan arasında 44 gün süren çatışmanın ardından Türkiye'nin uluslararası konumu ve güveni yükselmiştir. Küresel toplum, Türk İHA ve SİHA'larının çatışmanın sonucunu şekillendirmedeki etkili rolüne tanıklık ederek geniş çaplı tartışmalara yol açmıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği açık destek, savaşın sonucuna katkıda bulunan önemli bir faktör olarak kabul edilmiştir. Bunun ardından Rusya'nın Transkafkasya bölgesine ilişkin politikalarında Azerbaycan ve Türkiye'yi hesaba katacağı spekülasyonları yapılmıştır. Rusya, Transkafkasya sorununu ele almak için Batılı ülkeler yerine Türkiye ile temas kurmayı tercih etmiştir. Bu yaklaşım dolaylı olarak Ermenistan'a Batı odaklı bir politika izlemenin sonuçları hakkında sert bir mesaj vermiştir. İlk anlaşmada Laçın ve Nahçıvan koridorlarından sivil ve askeri geçişin ayrıntıları

belirsizliğini korusa da, bu Türkiye için önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Anlaşma, Türkiye'nin Nahçıvan üzerinden Kafkasya'ya yeniden komşu olması anlamına gelmekte ve Lenin'in Anadolu Türkleri ile Azerbaycan Türklerini birbirinden ayırmaya yönelik yüzyıllık politikasına potansiyel olarak son vermektedir. Diğer yandan Fransa ve ABD'den oluşan MINSK Grubu'nun dışlanması önemli bir gelişmeye işaret etmektedir. Rusya'nın Ermenistan'ın garantörü rolünün Ermeni ihlallerini caydıracağı ve geri çekilme de dahil olmak üzere anlaşmanın uygulanmasını kolaylaştıracağına dair yaygın bir inanç bulunmaktadır. Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki 44 günlük çatışma sadece Güney Kafkasya'nın jeopolitik manzarasını yeniden şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye ve Azerbaycan arasında derinleşen bir ilişkiyi de teşvik etmiştir. Dahası, bu anlaşmanın zamanlaması ve Rusya'nın bölgeye dış müdahaleyi engellemek için Türkiye ile işbirliği yapması, başta MINSK Grubu olmak üzere bölge dışı güçlerin müdahalesini caydırmaya yönelik görülmüştür (İnaç, 2011: 518-19).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Rus Barış Gücü'nün yetki sınırlarını aştığına dair zaman zaman şikâyetlerde bulunmuştur. Ancak ateşkes anlaşmasında Rus Barış Gücü'nün beş yıllık görev süresi belirlenmiş ve bu süre zarfında taraflardan hiçbirisi bu hükmün sona ermesinden altı ay önce beyanda bulunmazsa, görev süresi otomatik olarak beş yıl daha uzatılacağı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, Ermenistan ve Karabağ Ermenileri Laçın Koridoru'nu kullanarak Azerbaycan'a ait altın ve bakır madenlerinden çıkarılan cevherleri satmaktadır. Azerbaycanlı uzmanların madenleri denetlemesi konusunda varılan mutabakata rağmen, Ermeniler bu girişimi engellemiştir. Bu durum, Azerbaycanlı Sivil Toplum Kuruluşları'nın Laçın'de protesto eylemi başlatmasına neden olmuştur (Taşcıoğlu, 2023: 543-550).

Azerbaycan'ın, Karabağ Ermenilerinin terör faaliyetlerine son vermek amacıyla başlattığı askeri hareket sonucunda 19 Eylül 2023 Artsakh adlı defacto devlet kendini feshetmiş, üst düzey yöneticileri tutuklanmış ve bölgedeki Ermenilerin çoğu Ermenistan'a göç etmiştir. Ancak, Ermenistan hala Karabağ Ermenilerine vatandaşlık hakkı vermemekte ve onları Karabağ'a dönmeye zorlamaktadır. Dağlık Karabağ Savaşı, bölgedeki siyasi, toprak ve etnik anlaşmazlıkların derinliğini ve karmaşıklığını göstermiştir (Kılıç, 2023; 14-15; Ağır, 2023: 237-238).

2.1.2. Çeçenistan Sorunu

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben, 1 Kasım 1991'de Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'ndan bağımsızlığını ilan etmiş, ancak Rusya bu

bağımsızlığı tanımamıştır. Çeçenistan'ın stratejik konumu ve doğal kaynak zenginliği, Rusya'nın bu bölgeyi kontrol altında tutma isteğini güçlendirmiştir (Çelikpala, 2015: 119). İlk Çeçen savaşı 1996'da sona ermiş, ancak barış sağlanamamış ve Çeçenistan'da direniş devam etmiştir. Rusya, 1999'da ikinci bir savaş başlatarak 2000'de Grozni'yi yeniden ele geçirmiş ve bölgeye kendi desteklediği bir yönetimi getirmiştir (BAK, 2014: 12).

Rusya'nın Çeçenistan'daki bağımsızlık hareketlerini bastırmaya yönelik tutumu, Türkiye'nin Çeçenlere yönelik desteğiyle daha da karmaşık bir hâl almıştır. Rusya, Türkiye'nin Çeçenlere silah ve lojistik destek sağladığını iddia etmiş, Türkiye ise bu iddiaları reddetmiş ve konuyu Rusya'nın iç meselesi olarak gördüğünü belirtmiştir (Çelikpala, 2015: 120). Ancak Rusya'nın bu iddiaları, Çeçenistan'daki Türk gönüllülerin varlığı ve Çeçen direnişine sağlanan destekle daha da güçlenmiştir. Bu grupların varlığı resmi bir devlet politikası olarak olmasa da, Çeçenistan'da Rusya tarafından “ayrılıkçı” veya “terörist” olarak etiketlenen gruplara sempati duymuş ve Rusya'nın tepkisini çekmiştir (Sapmaz, 2013: 24).

2.2. ORTA ASYA

SSCB'nin 1990'da dağılmasının ardından, aralarında Orta Asya ve Kafkasya'da yer alan beş Türk devletinin de bulunduğu on beş bağımsız devlet ortaya çıkmış ve bu devletler küresel düzene entegrasyon arayışına girmiştir (Özsoy, 2019: 752). Orta Asya'dan Kafkaslara ve Balkanlara uzanan bu bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin ortaya çıkışı Türkiye için büyük önem taşımıştır. Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana uluslararası ilişkilerde Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerine büyük önem vermiştir. Bu tutum, özellikle küresel bir oyuncu olarak kendini yeniden göstermeye çalıştığı 2000'li yıllardan itibaren Rusya tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. Türkiye'nin Orta Asya'daki angajmanları Rusya için rahatsızlık kaynağı olmuş ve Soğuk Savaş sonrası Türk-Rus ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir (Kişi, 2022: 243).

1990'lı yıllardan itibaren Türkiye, Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile kültürel ve tarihi bağlarını güçlendirmeyi amaçlayan bir politika izlemiştir. “Türk Dünyası” konsepti çerçevesinde, bu ülkelerle ekonomik işbirlikleri, eğitim ve kültürel değişim programları başlatılmıştır. Turgut Özal dönemi, Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik aktif dış politika stratejilerinin şekillendiği bir dönem olarak öne çıkmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye, Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Yurtdışı Türkler Başkanlığı ve Maarif Vakfı Okullar aracılığıyla Türk devletleriyle ilişkilerini daha da ileri götürmeye

çalışmaktadır (Akdevelioğlu, 2003; Sevim, 2015).

Rusya ise Orta Asya'yı eski Sovyetler Birliği toprakları olarak görmeye devam etmekte ve bu bölgede etkisini sürdürmeye çalışmaktadır. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) gibi yapılar aracılığıyla bölgedeki askeri ve ekonomik nüfuzunu sürdürmektedir (Baev, 2012).

8 Aralık 1991 tarihinde Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna Başkanları tarafından anlaşma imzalanarak Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kurulmuştur. Kurucu üyeleri; Beyaz Rusya, Rusya, Ukrayna, Azerbaycan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistandır. 1993 yılında Gürcistan'ın katılmasıyla üye sayısı 12'ye ulaşmıştır. Ancak 2008 yılında Türkmenistan, 2009 yılında Gürcistan ve 2014 yılında Ukrayna'nın ayrılmasıyla üye sayısı 9'a inmiştir. BDT'nin kuruluş amacı genel olarak, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından otorite boşluğunu doldurarak üye devletler arasındaki işbirliğini devam ettirmek olmuştur. Daha spesifik olarak üye ülkeler arasında siyasi, politik, ekonomik ve kültürel işbirliği sağlamak; eşit çıkarlar doğrultusunda kalkınmayı sağlamak; uluslararası barış ve güvenliği güçlendirmek; üye ülkeler arasında olası anlaşmazlıkları barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturmak şeklinde sıralanabilir.

Öte yandan, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından ortaya çıkan yeni bağımsız devletlerin, güvenliğini sağlamak zorunlu hale gelmiştir. Bu doğrultuda, 15 Mayıs 1992 tarihinde, Taşkent'te Rusya Federasyonu (RF), Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Ermenistan arasında Kolektif Güvenlik Anlaşması (KGA) imzalanmıştır. Azerbaycan, Gürcistan ve Beyaz Rusya 1993 yılında katılmışlardır. Ancak bazı jeopolitik ve stratejik nedenlerden dolayı 1999'da Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan Antlaşmadan çekilmişlerdir. BDT'nin kuruluş anlaşmasında ortak güvenlik konusunda yükümlülük bulunmamasından dolayı ortaya çıkan bir boşluğu doldurmayı amaçlamıştır. 14 Mayıs 2002 tarihinde Moskova'da gerçekleşen toplantıda, KGA'nın bölgesel bir örgüte yani KGAÖ'ye dönüştürülmesi yönünde bir karar alınmıştır. 6 Ekim 2002'de KGAÖ sözleşmesi imzalanmıştır ve 18 Eylül 2003'te yürürlüğe girmiştir (Hamzaaoğlu, 2021: 329-331).

2010 yılından itibaren, Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi (BRI), Orta Asya'daki jeopolitik dinamikleri değiştirmiştir. Hem Türkiye hem de Rusya, Çin ile işbirliği yaparak kendi stratejik çıkarlarını koruma yoluna gitmişlerdir (Clarke, 2016). Rusya, Orta Asya'da Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) aracılığıyla ekonomik entegrasyonu teşvik ederken,

Türkiye, Türk Konseyi aracılığıyla bölgedeki Türk devletleriyle işbirliğini geliştirmiştir. 2020'ye gelindiğinde, Türkiye ve Rusya, Orta Asya'da hem işbirliği hem de rekabet unsurlarını barındıran karmaşık bir ilişki sürdürmektedir (The Diplomat, 2023). Enerji, güvenlik ve ekonomik işbirliği alanlarında ortak çıkarları bulunan iki ülke, aynı zamanda bölgedeki nüfuz mücadelesini de dengeleme politikaları kapsamında devam ettirmektedir (CSIS, 2022).

Azerbeycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye başkanları 3 Kasım 2009'da Nahçıvan'da toplanarak, aralarındaki işbirliğinin geliştirilmesine yönelik bir karar almıştır. Türk Konseyi isimli bu yapılanmanın kurcu metnini 23 maddelik anlaşma oluşturmuştur. 12 Kasım 2021 tarihinde Konsey, yeniden yapılandırılmasının ardından Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) adını almıştır. TDT sosyal, eğitim gibi alanlarda işbirliğini geliştirmek, ortak tarihi ve kültürel değerlere sahip çıkmak amacıyla kurulmuş bir yapılanmadır (Aliyev ve Demirkol, 2023:73). Aslında baktığımızda oldukça somut ve basit bir amacı vardır; Türk dili konuşan ülkeler arasında kültürel miras ve tarihi bağları dikkate alarak her alanda işbirliğini dahada geliştirmektir, TDT'ye üye olan ülkelerin hepsi Rusya ile yakın ilişkiler yürütmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye hariç diğer ülkelerin uzun yıllar boyunca SSCB'nin hâkimiyetinde kalmaları Rusya'yı bölgede temel aktör konumuna getirmektedir. Ukrayna savaşı sırasında Orta Asya Türk Devletleri Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü destekleyip. Rusya'yı karşısına almaktan çekinmişlerdir. Ancak TDT üyesi olan Türkiye Rusya-Ukrayna savaşına farklı yaklaşım sergilemiş ve Karadeniz'i savaş gemilerine kapatmıştır.

2.3. SURİYE

Suriye iç savaşı, Soğuk Savaş sonrası Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerde önemli ve karmaşık bir aşamaya işaret etmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 215). Rusya, Suriye'de Arap Baharı'nın başlamasından bu yana Esad rejiminin yanında yer alırken, Türkiye Ağustos 2011'den itibaren Esad hükümetine şiddetle karşı çıkmıştır.

Hem Rusya hem de Türkiye, İran nükleer krizi, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi ve Dağlık Karabağ, Orta Doğu, Lübnan, Afganistan ve Irak gibi çeşitli küresel meselelerin diplomatik çözümleri konusunda genel olarak uyumlu stratejiler izlemiştir. Ancak, ekonomik, ticari, siyasi, turizm ve kültürel alanları kapsayan kapsamlı ve çok yönlü bir ortaklığa dönüşen Türk-Rus ilişkileri, Suriye krizi nedeniyle kritik bir dönemeçten geçmiştir. Rusya Esad rejiminin devam etmesi için çaba gösterirken, Türkiye Esad sonrası bir Suriye'yi savunmaktadır. Bununla birlikte, her iki ülke de Suriye

ihtilafının çözümüne ilişkin benzer tutumları paylaşmakta; düzenin yeniden tesis edilmesi, çatışmaların durdurulması, ulusal birliğin korunması ve Suriye halkının kendi kaderini belirlemesine izin verilmesini vurgulamaktadır.

Rusya ve Suriye arasındaki ilişkilerin tarihi kökleri Sovyet dönemine kadar uzanmakta olup, Suriye Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile yakın bir ilişki içinde olmuştur. Suriye, Sovyetler tarafından Orta Doğu'ya önemli bir giriş noktası olarak görülmüş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gidişatını şekillendirmiştir. Bu tarihsel bağ Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam etmiş, Rusya'nın Suriye'de Tartus askeri üssünü kurması bölgenin Rusya için stratejik önemini daha da pekiştirmiştir (Tüfekçi, 2016: 325-326).

Arap ayaklanmalarının Suriye'ye sıçraması ve 2011 yılında rejim yanlıları ile muhalifler arasında bir iç savaşın fitilinin ateşlenmesiyle birlikte Suriye krizi karmaşık ve devam eden bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönem boyunca Rusya, Esad rejiminin çöküşünü engellemek için askeri, siyasi, ekonomik ve diplomatik destek vererek rejimin önemli bir destekçisi olarak ortaya çıkmıştır. Esad hükümetine karşı askeri müdahale gerektirebilecek karar tasarılarını engellemek için BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisini kullanan Rusya, rejimin hayatta kalmasını sağlamak için diplomasiyi yoğun bir şekilde kullanmıştır. Esad rejiminin muhalif gruplara toprak kaybetmesine ve ardından daha küçük bir bölgeye çekilmesine tanık olan Rusya, 2015 yılında Suriye'ye doğrudan askeri müdahalede bulunarak hava saldırılarına başlamıştır. Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi, iki ülke arasındaki tarihi bağlar, Rusya'nın ABD ile küresel liderlik rekabeti, Orta Doğu bölgesindeki stratejik askeri ve ekonomik çıkarları, radikal aşırılık yanlı unsurlarla mücadele hedefi, Doğu Akdeniz'deki askeri varlığını güçlendirme ve genişletme arzusu ve Suriye ile silah ticareti gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır. Rusya'nın askeri müdahalesinin ardından Suriye'deki güç dengesinde Esad rejimi lehine kayda değer bir değişim yaşanmış ve rejimin kontrolü altındaki topraklar genişlemiştir (Pieper, 2019: 374-375).

Soğuk Savaş döneminde Rusya, Suriye ile yaptığı bir anlaşma ile Akdeniz kıyısında bir deniz üssü elde etmiş ve daha sonra iç çatışmalar sırasında bu üssü bakım ve yenileme çalışmaları ile genişletmiştir. Tartus deniz üssü sayesinde Rusya, tarihsel hatırasında uzun süredir yer alan sıcak denizlere ulaşma fırsatını değerlendirerek Akdeniz'deki varlığını pekiştirmiştir. Bu üssü stratejik avantaj için kullanan Rusya, Doğu Akdeniz'in enerji dinamiklerindeki konumunu güçlendirmiştir. Rusya, yeni geliştirdiği

silahları Suriye topraklarında test ederek askeri yeteneklerini sergilemiş ve silah satışları yoluyla ekonomik konumunu güçlendirmiştir. Lazkiye yakınlarındaki Hmeymim hava üssünün kurulmasıyla Rusya bölgedeki askeri varlığını önemli ölçüde güçlendirmiş ve Suriye'de önemli kazanımlar elde etmiştir. Esad rejiminin varlığını sürdürmesi, Rusya'nın bölgedeki askeri, ekonomik ve stratejik çıkarlarını korumasında çok önemli bir rol oynamıştır. Elde ettiği kazanımları korurken Suriye'de süregelen iç çatışmayı çözmeye çalışan Rusya, bölge devletlerinin katılımıyla düzenlediği Astana ve Soçi diyalogları aracılığıyla kolaylaştırılan barış sürecinin yönetiminde kilit bir rol üstlenmiştir. Rusya, Suriye'deki iç çatışmaya doğrudan müdahil olarak ve bölgedeki varlığını ortaya koyarak sadece ABD ile küresel rekabetini ilerletmekle kalmamış, aynı zamanda Orta Doğu'daki bölgesel nüfuzunu da güçlendirmiştir. Rusya, eski Sovyet etki alanlarının ötesine geçerek, Suriye politikası aracılığıyla kendisini önde gelen bir küresel güç olarak gösterme fırsatını yakalamıştır (Hekimoğlu, 2021: 1407).

Rusya bu nedenle Esad rejimini sürekli olarak desteklemiş, çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesini savunmuş ve dış müdahaleye karşı çıkmıştır. Bu destek, BM Güvenlik Konseyi'nde Esad rejimini hedef alan kararları veto etmek gibi diplomatik önlemlerin yanı sıra askeri teçhizat tedarik etmek ve hava desteği sağlamak yoluyla da kendini göstermiştir. Rusya'nın 30 Eylül 2015'ten bu yana Suriye İç Savaşı'na doğrudan müdahil olması, Suriye ordusunun pozisyonunu güçlendirerek daha önce kaybettiği önemli bölgeleri geri almasını sağlamıştır. Suriye'deki Arap Baharı ayaklanmasına ve Esad rejiminin muhalefete yönelik ağır baskılarına karşılık olarak Türkiye başlangıçta Suriye'nin parçalanmadan barışçıl bir çözüme ulaşmasını amaçlayan bir politika izlemiştir. Bu yaklaşım Esad rejimini reformlar yapmaya teşvik etmeyi ve Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği gibi uluslararası örgütleri devreye sokmayı içeriyordu. Ancak bu çabaların sonuçsuz kalması ve Esad rejiminin muhalefete yönelik baskılarını arttırması üzerine Türkiye tutumunu değiştirmiştir. Türkiye 2012'den bu yana Esad rejiminin gitmesi gerektiğini savunmakta ve muhalefete destek vermektedir (Tüfekçi, 2017: 377).

Suriye ile en uzun sınırı paylaşan Türkiye, Suriye'deki iç savaştan en çok etkilenen ülkelerden biri konumundadır. Çatışma, sayıları yaklaşık üç milyonu bulan mültecinin Türkiye'ye akın etmesine yol açmıştır. Bu akın başlangıçta Hatay gibi sınır şehirlerinde sosyolojik zorluklara yol açmış, daha sonra İstanbul gibi büyük şehir merkezlerine yayılmıştır. Türkiye, yasadışı geçişleri caydırmak ve terör örgütlerinin saldırı düzenlemesini engellemek için Suriye sınırı boyunca beton bir bariyer inşa etmiştir

(Tr.sputniknews.com, 2017). Türkiye ve Rusya'nın Suriye'de bir geçiş aşamasına ihtiyaç olduğunu karşılıklı olarak kabul etmelerine rağmen, bu geçişi sağlamak için önerdikleri yöntemlerde farklılıklar ortaya çıkmıştır (Özbay, 2013). İki ülke arasında Suriye konusundaki ilk çatlak, 10 Ekim 2012'de Türk yetkililerin Moskova'dan Suriye'ye giden ve silah taşıdığından şüphelenilen Airbus A-320 tipi bir Suriye yolcu uçağını inişe zorlamasıyla patlak veren “uçak krizi” sırasında ortaya çıkmıştır. Chicago Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi'nin 35. Maddesi, bir Devletin hava sahasından geçen uçaklarda 'savaş malzemesi, silah veya araçlarının' taşındığına dair önemli şüpheler olması halinde müdahale etme ayrıcalığını tanımlamaktadır. Özellikle, askeri teçhizatın taşınması, hava sahasından geçilen egemen ülkenin açık iznini gerektirmektedir (Özbay, 2013). Başbakan Erdoğan inişe zorlanan uçakta Rus askeri teçhizatının bulunduğunu iddia etmiş, Moskova ise bu iddiayı yalanlayarak sadece yedek parça taşındığını ileri sürmüştür. Bu olayın her iki ülkede de medyada geniş yer bulmasına rağmen, üst düzey liderler konuya dikkat çekici bir vurgu yapmaktan kaçınmıştır. Putin'in sağlık sorunları nedeniyle Ekim 2012'de yapılması planlanan Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) toplantısının ertelenmesinin uçak olayıyla bağlantılı olduğu yönünde yaygın spekülasyonlar yapılmıştır. Ancak kısa bir süre sonra Putin'in ziyaretinin 3 Aralık 2012'ye ertelenmesi, ikili ilişkileri korumak için karşılıklı bir çaba olarak yorumlanmış ve krizin ilişkileri engellemesine izin verme konusundaki ortak isteksizliğin bir göstergesi olmuştur. Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Vladimir Ivanovsky'nin Putin'in Ankara ziyareti öncesinde konunun gündeme gelmeyeceğini söylemesi, liderlerin krizin yansımalarını hızla ele alma ve hafifletme yönündeki karşılıklı arzusunun altını çizmiştir (Demirtepe, 2013).

Çeşitli ülkelerin Suriye'deki vekâlet çatışmalarına artan katılımı, ülkelerin karşıt bloklara bölünmesine neden olmuştur. Özellikle Rusya ve Çin'in Esad rejimini devirmeyi amaçlayan BM Güvenlik Konseyi kararlarını sürekli olarak veto etmesi, Suriye krizi çerçevesinde bir tarafta ABD ve AB ülkeleri ile diğer tarafta Rusya, İran ve Çin arasında bir bölünmeye yol açmıştır. Bu bloklar arasında ulusal çıkarları doğrultusunda hareket eden Türkiye, kendi güvenliğini korumak için pozisyon almıştır (Aksoy, 2016: 29-42).

Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya uzanan enerji boru hatları üzerindeki rekabet, Suriye krizindeki güç mücadelesini daha da yoğunlaştırmış ve Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde yabancı oluşumlar tarafından desteklenen terör örgütlerine karşı koymak ve güvenlik çıkarlarını korumak için Fırat Kalkanı Harekâtı'nı başlatmıştır (Ayata, 2017).

Rusya'nın zımni kabulünü alan Türkiye, Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekâtı'nı başlatarak Suriye'de Fırat'ın batısında El-Bab'a kadar olan bölgede akteri varlığını genişletmiş ve buradaki IŞİD unsurlarını etkisiz hale getirmiştir. Ardından, Cenevre Süreci'nin başarısızlığa uğradığı 2017 yılının başlarında, Putin'in inisiyatifiyle Suriye'nin geleceğini ele almak üzere Rusya, Türkiye ve İran'ın dâhil olduğu “Astana Süreci” ortaya çıkmıştır. Ekim 2017'de, Astana Süreci kapsamında Rusya ile varılan anlaşmanın ardından, Türk Silahlı Kuvvetleri Hatay'ın güneyindeki huzursuz İdlib vilayetine asker konuşlandırmış ve 12 farklı noktada kontrol noktaları kurmaya başlamıştır (Hürriyet, 2017). 2018 yılının Ocak ayında Türk Silahlı Kuvvetleri, Rusya'nın itirazlarını göz ardı ederek, terör örgütü PKK'nın Suriye uzantısı PYD/YPG'nin elinde bulunan Hatay ve Kilis'e komşu, Rusya'nın kontrolündeki Afrin bölgesinde “Zeytin Dalı” operasyonunu başlatmıştır. Nisan 2019'da Esad rejimi, Rus savaş uçaklarının desteğiyle İdlib'e hava saldırıları düzenleyerek Rusya, Türkiye ve İran arasındaki İdlib çatışmasızlık bölgesine ilişkin “Soçi Mutabakatı”nı ihlal etmiştir. Bunun ardından bölgedeki Suriyelilerin önemli bir kısmı, ağırlıklı olarak kuzeydeki Türkiye sınırına doğru olmak üzere güvenli bölgelere göç etmiştir (Yavuz, 2019: 268). Türkiye ve Rusya arasında devlet başkanları düzeyinde yapılanlar da dâhil olmak üzere çok sayıda üst düzey toplantıya rağmen, Esad rejiminin saldırıları hem havadan hem de karadan devam etmiştir. Ocak 2020'nin sonlarında, bölgede görev yapan Türk askerleri yoğun saldırılar nedeniyle kayıplar vermeye başlamıştır. Ancak Türkiye'yi derinden üzen ve öfkeliendiren trajik olay 28 Şubat 2020'de İdlib'in Serakib ilçesinin güneyindeki Maarat el Numan'ın batısındaki Tel Balyun bölgesine art arda düzenlenen iki hava saldırısında 33 askerin şehit olmasıyla yaşanmıştır (Ergan, 2020). Daha sonra bu hava saldırılarına Rus uçaklarının da katıldığı ortaya çıkmıştır (Milliyet, 2020).

Suriye krizi uzun bir süre daha devam edecek ve Türkiye-Rusya ilişkilerini öngörülebilir gelecekte önemli dalgalanmalara sürükleyecek gibi görünmektedir.

2.3.1. Uçak Krizi

Rus uçaklarının 3 ve 5 Ekim 2015 tarihlerinde Türk hava sahasını iki kez ihlal etmesi, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin bir anda tırmanmasına yol açmış ve 24 Kasım'da bir Rus SU-24 uçağının Türk F-16'ları tarafından düşürülmesiyle sonuçlanmıştır. Olayın ardından (dört gün sonra) Kremlin, Türkiye'ye karşı çeşitli sektörlerde ekonomik yaptırımlar uygulamaya karar vermiştir (Koçak, 2015: 166-175). Bu yaptırımlar arasında 1 Ocak 2016 itibariyle Türkiye'den tarım ürünleri, gıda ve

hammadde ithalatının yasaklanması yanı sıra Türk şirketlerinin Rusya'daki faaliyetlerine kısıtlamalar getirilmesi ve Rus işverenlerin Türk vatandaşlarını iş almalarının yasaklanması yer almaktadır. Ayrıca, Türkiye'ye yönelik vize muafiyeti askıya alınmış, Rusya'dan Türkiye'ye charter uçuşları 1 Ocak 2015 itibarıyla yasaklanmış ve Rus tur operatörlerine Türkiye'ye tur paketi satışlarını durdurmaları tavsiye edilmiştir (tr.sputniknews.com, 2015). Uçak krizinin ardından ilişkilerde normalleşme yönünde atılan ilk adım, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan Binali Yıldırım'ın 12 Haziran 2016 tarihinde Rusya'nın Milli Günü münasebetiyle yayınladıkları mesajlar olmuştur. Bu jest Kremlin Sözcüsü Dmitry Peskov tarafından olumlu karşılanmış ve akabinde Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rus Büyükelçi Andrei Karlov tarafından iftar yemeğine davet edilmesine yol açmıştır. Bu dönemde Türkiye'den gelen en önemli uzlaştırıcı hamle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya Devlet Başkanı Putin'e bir mektup göndermesi olmuştur. Mektubun içeriği ve kullanılan ifadeler konusunda iki ülke arasında farklılıklar olsa da Rus kaynakları Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın özür dilediğini iddia ederken Türk kaynakları böyle bir ifadeyi yalanlamıştır (www.mynet.com, 2016). İlişkilerin düzelmesi açısından önemi büyüktür (Tüfekçi, 2017: 380).

Türkiye-Rusya ilişkilerinin 24 Kasım 2015 yılındaki uçak krizinin ardından hızla bozulması, Türk-Rus ilişkilerini sadece ticari çıkarlar ve enerji işbirliği kapsamında tanımlamanın yetersizliğini göstermiştir. Uçak krizinin jeopolitik sonuçları, daha önce Türkiye ile Rusya arasında bir diyalog ortamının hüküm sürdüğü Karadeniz-Kafkasya bölgesini hızla etkilemiştir (Koçak, 2017: 7-19). Rusya'nın krize yanıtı, Ermenistan'la askeri bağları güçlendirmek olmuştur. Bu da ülkede iki Rus üssünün ve 5,000'den fazla askerin konuşlandırılması ve ortak bir hava savunma sistemi üzerinde anlaşmaya varılmasıyla kendini göstermiştir (Koçak, 2017: 7-19). Hem Türkiye hem de Rusya ile önemli bağları olan Azerbaycan, düşen petrol fiyatlarının yarattığı ekonomik baskılar ve Rusya'nın Dağlık Karabağ sorunundaki etkili rolü nedeniyle Türkiye'ye açık destek vermekten kaçınmıştır. Ancak Azerbaycan, Rusya'nın yaptırımlarıyla kısıtlanan Türk ticari kamyonlarının Orta Asya'ya giderken topraklarından geçmesine izin vererek Türkiye'ye destek olmuştur. Dönemin Başbakanı Davutoğlu'nun Bakü ziyareti sırasında Türkiye ve Azerbaycan işbirliklerini daha da pekiştirerek, Türkiye'nin hâlihazırda %55 olan Rus doğalgazına bağımlılığını azaltmak amacıyla Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı'nın (TANAP) 2018 yılına kadar tamamlanması için bir son tarih belirlemiştir (Koçak, 2017).

Azerbaycan'ın Türkiye-Rusya krizi sırasında Ermenistan ve hatta Kırgızistan'a benzer şekilde Rusya yanlısı bir tutum benimseme konusundaki isteksizliği, Nisan ayında Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle aniden tırmanan ve dört gün süren askeri çatışmalara neden olmuştur (Koçak, 2017: 7-19). Dağlık Karabağ'da 1994 ateşkesinden bu yana yaşanan en şiddetli çatışmaların Türk-Rus krizinden kısa bir süre sonra patlak vermesi, Rusya'nın bölgedeki baskın rolünün altını çizmiştir. Bu kriz, Rusya'nın Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki çatışmalarda arabuluculuk yapma konusundaki merkezi rolünün altını çizerken, Türkiye ve Gürcistan ile yakın bağları olan Azerbaycan'a da açık bir mesaj göndermiştir. Türkiye'nin Azerbaycan'a desteği öncelikle diplomatik düzeyde kendini göstermiştir. Buna ek olarak, Ermenistan'ın Rusya liderliğindeki Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne üyeliği, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki daha ihtiyatlı askeri işbirliğiyle tezat oluşturmıştır. Gergin Türk-Rus ilişkilerinin ortasında Türkiye'nin Dağlık Karabağ ihtilafı konusunda Rusya'ya doğrudan meydan okuması pek olası görülmemiştir. Rusya'nın Suriye'ye gelişmiş S-400 savunma sistemleri yerleştirmesinin ardından Türk savaş uçakları 24 Kasım'dan sonra Suriye hava sahasına girememiştir (Has, 2018).

Rusya'nın uçak krizinin ardından Türkiye'ye karşı takındığı tavizsiz tutumun, Türkiye'nin Karadeniz'e ilişkin stratejik yöneliminde önemli bir kırılmaya yol açtığı çıkarımında bulunmak mümkündür. Rusya'nın Kırım ve Suriye'deki askeri varlığını güçlendirerek Türkiye'yi güneyden ve kuzeyden etkili bir şekilde kuşatmasına karşılık olarak Türkiye, Ukrayna ile bağlarını güçlendirmek için adımlar atmıştır. Başbakan Davutoğlu'nun Şubat ayında Kiev'e yaptığı ziyaret sırasında Türkiye ve Ukrayna, ortak askeri araç ve silah üretimine ilişkin bir anlaşma imzalayarak stratejik işbirliğinin derinleştiğinin sinyalini vermiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 27 Haziran 2016 tarihinde Putin'e gönderdiği, düşürülen savaş uçağı pilotunun ailesine başsağlığı dileyen ve olaydan derin üzüntü duyduğunu ifade eden mektup, gerilimi azaltmayı ve ikili ilişkilerde normalleşmeyi teşvik etmeyi amaçlamıştır. Rus tarafının bu mektubu önemli bir jest olarak görmüştür. (Purtaş, 2017). Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in katkılarıyla arabuluculuk yoluyla yürütülen müzakerelerin ardından 2016 yılının ortalarında kademeli bir iyileşme gözlenmiştir (Yetkin, 2016).

2.4. LİBYA

Libya toprakları, tarih boyunca hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuş ve Arap Baharı olarak bilinen sürecin etkisiyle günümüzde karmaşık bir politik yapıya bürünmüştür. Arap Baharı'nın bir sonucu olarak ortaya çıkan Libya İç Savaşı, birçok uluslararası aktörün dolaylı etkileriyle daha da karmaşık hale gelmiş ve çözülmesi zor, çok katmanlı bir sorun haline getirmiştir (Karakaya ve Çelik, 2021: 178). Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin bir parçası olarak Libya, son yıllarda önemli bir odak noktası haline gelmiş iki ülke, Libya'daki iç savaşta farklı tarafları desteklemiş ve krndi çıkarlarını savunmaktadırlar (Uzunöner ve Çıkrıkçı, 2023:12).

Türkiye, Libya'daki Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni (GNA) desteklemekte ve ona askeri ve diplomatik yardım sağlamaktadır. Öte yandan Rusya, Libya Ulusal Ordusu'nu (LNA) desteklemekte ve ona askeri danışmanlık, lojistik destek ve askeri teçhizat sağlamaktadır. Bu durum, Türkiye ve Rusya'nın Libya'daki iç savaşta karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur (Zengin ve Topsakal, 2022). Hem Türkiye hem de Rusya, Libya'daki iç savaşta askeri varlıklarını artırmıştır. Türkiye, GNA'yı askeri olarak desteklemek için askeri danışmanlar, insansız hava araçları ve Suriyeli paralı askerler göndermekte, Rusya ise LNA'ya askeri danışmanlar, özel kuvvetler ve askeri teçhizat sağlamaktadır (Tekir, 2020: 191). Ancak Türkiye ve Rusya, Libya'da barış ve istikrarın sağlanması için Cenevre'de yapılan uluslararası görüşmelere destek vermiştir. Her iki ülke de Libya'daki krizin siyasi bir çözümle sonuçlanması gerektiğini vurgulamakta ancak, sahadaki çıkarlarının etkisiyle, Libya'da çatışan taraflara yönelik farklı diplomatik yaklaşımlar sergilemektedirler (Hekimoğlu, 2021). Her ne kadar Türkiye ve Rusya'nın Libya'daki çıkarları ve stratejileri zaman zaman çatışma içinde olsa da, bazı konularda da işbirliği yapma potansiyelini kendinde barındırmaktadır (Orhan, 2018:113; Uzunöner ve Çıkrıkçı, 2023:48). Özellikle Doğu Akdeniz enerji kaynakları noktasında keşifler bu ilişkilerde kilit rol oynamakta sahada oluşan İsrail-Mısır-Kıbrıs ve AB ittifakına karşı Rusya ve Türkiye'nin stratejik ortak olma olasılığı bulunmaktadır (Çelik, 2021:78). Bu durum Libya'daki tarafların anlaşmalarından doğacak yakınlaşmalarla mümkün olacağını düşündürmektedir (Kakışım, 2019:86).

2019'un sonlarına doğru Libya'da BM tarafından tanınan Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) ile muhalif Hafter destekçileri arasındaki çatışmalar tırmanmıştır. Türkiye UMH'yi desteklerken, Rusya Hafter'i desteklemekte ve onu zaman zaman Moskova'da ağırlamaktadır (Frantzman, 2020).

Türkiye ve Libya arasındaki ilişkiler, tarihsel bağlar ve ortak çıkarlar üzerine kurulmuştur. Türkiye'nin Osmanlı mirasıyla ilişkilendirilebilecek yakınlığı, iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmaktadır (Üstün, 2020: 75). Özellikle 1951'de Libya'nın bağımsızlığını kazanması sürecinde Türkiye'nin Libya'ya verdiği destek ve BM'de Libya'nın bağımsızlığını desteklemesi bu ilişkilerin temelini oluşturmuştur (Özgizep, 2022; 46). Sonrasında, Libya'nın petrol rezervlerinin keşfedilmesiyle ilişkiler farklı bir boyut kazanmış ve 1975'te imzalanan Türkiye-Libya İşgücü Anlaşması ile Türk inşaat şirketleri Libya'da önemli bir yer edinmiştir (Aydemir, 2019: 79)).

Türkiye ve Libya arasındaki ilişkiler, Muammer Kaddafi'nin liderliği döneminde bazı gerginliklere rağmen ticarete dayalı olmuştur (Oran, 2010: 562-563,). Ancak, Arap Baharı'nın başlangıcında Türkiye'nin arabuluculuk yapma ve Libya'da istikrarı sağlama girişimleriyle ilişkilerde bir değişiklik yaşanmıştır. Özellikle Ahmet Davutoğlu'nun dış politika anlayışı olan Yeni Osmanlıcılık ve Komşularla Sıfır Sorun politikaları, Türkiye'nin bölgesel liderlik iddiasını güçlendirmiştir. Bu politikalar çerçevesinde Türkiye, Arap Baharı sürecinde Libya'ya demokratik bir model olarak yaklaşmış ve bölgesel liderlik rolünü üstlenmeye çalışmıştır (Davutoğlu, 2001; Özgizep, 2022: 54).

Libya'daki iç savaşın başlamasıyla Türkiye'nin uzlaştırmacı bir politika izlemesi, özellikle Türkiye'nin Ak Parti dönemindeki dış politika vizyonunun bir yansımasıdır. Türkiye, Libya'da istikrarı sağlamak ve siyasi İslamcı gruplara destek vermek suretiyle bölgesel gücünü artırmayı hedeflemiştir (Özyürek, 2016: 120). Özellikle Türkiye'nin Libya'daki iç savaşta Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni desteklemesi, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin anlaşmalarını güçlendirmiştir (Özekin, 2020: 13).

Rusya-Libya ilişkileri Kral İdris'in batı yanlısı politikaları nedeniyle SSCB döneminde. Ancak Kaddafi'nin iktidara gelmesiyle SSCB, Libya'nın müttefiki ve silah tedarikçisi haline gelmiştir (Barakanova, 2018: 28). İlişkiler, 1991'de SSCB'nin dağılması ve yakın çevre doktrini nedeniyle Libya'nın BM ambargoları altına alınmasıyla kopukluk yaşamıştır (Barakanova, 2018: 49-50). Ancak 1996'da Yevgeni Primakov'un Rusya Dışişleri Bakanı olmasıyla tekrar canlanmıştır (Arslan, 2022). Putin'in 2000'de Rusya Devlet Başkanı olmasıyla ilişkiler güçlenmiştir (Kısacık, 2012). Rusya, ABD'nin tek kutuplu dünya düzenini eleştirerek çok kutuplu bir düzene geçiş yapmaya çalışmış, Arap Baharı ve Libya İç Savaşı, Rusya'nın hedeflerini gerçekleştirmesinde önemli rol oynamıştır (Dersan Orhan, 2018: 7).

Rusya, Hafter'e destek vererek Libya'da etkisini artırmaya çalışmıştır. Bu politikaların sebepleri arasında ekonomik çıkarlar, enerji koridorları ve Mısır ile ilişkilerin geliştirilmesi yer almaktadır. Rusya, Libya'da askeri varlığını artırarak bölgedeki hegemonyasını kurmaya çalışmış ve siyasi etkisini genişletmiştir. Hafter'in darbe girişimiyle birlikte Rusya, Libya'da aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Özellikle Temsilciler Meclisi Başkanı Abdullah Sini'yi Moskova'ya davet ederek ve Tobruk'taki Temsilciler Meclisine 4 milyar ABD doları değerindeki Libya Dinarını teslim ederek Hafter'e desteklerini göstermiştir (Kerimoğlu, 2017). Rusya, Hafter'e verdiği desteği açıkça ortaya koyarak Libya'daki krizi sürdürmeye ve Batı'yı suçlamaya çalışmaktadır. Bu politikalar arasında doğrudan silah satışı olmasa da, BAE'ye satılan silahların Libya'da görülmesi dikkat çekici bir unsurdur (Akhiyadov, 2020). Rusya'nın Hafter'i desteklemesindeki nedenler arasında, Hafter'in SSCB'de eğitim alması, Libya'nın petrol alanlarının kontrolü ve Rusya'nın yaşadığı ekonomik zararları telafi etme çabaları bulunmaktadır (Bayraktar, 2020). Ayrıca, Rusya'nın Akdeniz'deki deniz üssünü Libya'da genişletme isteği ve Mısır ile ilişkilerini güçlendirme çabaları da etkili oluşturmaktadır. Rusya'nın Libya'daki askeri varlığını artırma çabaları, özünde bölgedeki hegemonyasını sağlama arayışının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Çakır, 2022: 94, 97, 98).

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler, Libya krizi bağlamında karmaşık ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu ilişkiler hem çatışma hem de işbirliği potansiyellerini barındırmaktadır. Libya'da farklı tarafları desteklemeleri, rekabetlerini daha da karmaşık hale getirmektedir (Uzunöner ve Çıkrıkçı, 2023).

2.5. KIRIMIN İLHAKI

Kırım'ın ilhakıyla sonuçlanan Ukrayna krizi, Ukrayna'nın dış politikasında Batı'ya daha yakın bir çizgiye kaymasının ardından Kasım 2013'te başlamıştır. Ukrayna hükümetinin Avrupa Birliği ile ilişkileri geliştirmeye yönelik bu hamlesi, Rusya'nın muhalefetiyle karşılaşmıştır (Ercan, 2015: 105-106). Rusya'nın bu tutumu, NATO ve Avrupa Birliği'nin özellikle eski Sovyetler Birliği ülkelerinin katılımı yoluyla kendi sınırlarına doğru kademeli olarak genişlemesinden duyduğu endişeden kaynaklanmıştır. Ayrıca, hem NATO'nun hem de Avrupa Birliği'nin Rusya için siyasi, tarihi, kültürel, stratejik ve ekonomik açıdan önemli bir ülke olan Ukrayna üzerinde nüfuz kurma girişimleri Rusya tarafında rahatsızlık doğurmuştur (Baharçiçek ve Ağır, 2015: 36). Ukrayna hükümeti, Rusya'nın baskısı sonucunda Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşması imzalamaya devam etmeme kararını açıklamıştır (Ercan, 2015: 106). Devlet Başkanı

Viktor Yanukoviç'in Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşmasını imzalamak yerine Rusya ile yakınlaşma kararı alması, Kiev'in Bağımsızlık Meydanı'nda muhalefetin protesto gösterilerini tetiklemiş ve polisin gösterileri bastırma girişimleri gerilimi tırmandırmıştır (İmanbeyli, 2014: 1-2). Batı yanlısı ve Rusya yanlısı gruplar arasındaki siyasi çatışma kamu binalarının işgal edilmesiyle sonuçlanmış ve Rusya yanlısı Cumhurbaşkanı Yanukoviç ülkeden kaçarak Rusya'ya sığınmıştır (Ağır, 2016: 25). Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesinin ardından Ukrayna Parlamentosu Yanukoviç'i görevden almış, geçici bir hükümet kurmuş ve iktidarın halka devredildiğini ilan etmiştir (Baharçipek ve Ağır, 2015: 36). Başlangıçtaki Batı'nın başarısı ve Rusya'nın yenilgisi algısına rağmen, durum böyle gelişmemiştir. Krizi ve ardından gelen güç boşluğunu siyasi istikrarsızlık için bir fırsat olarak gören Rusya, yoğun Rus nüfusu nedeniyle stratejik öneme sahip olan ve Ukrayna'nın AB'ye yakınlaşmasından ve potansiyel NATO üyeliğinden korktuğu Kırım'ı ele geçirmiştir (İmanbeyli, 2014: 1-2; Ercan, 2015: 95). Bu müdahale Ukrayna krizini iç çekişmeden devletlerarası bir meseleye dönüştürmüştür. Rus askeri işgali altında yeni kurulan Kırım hükümeti, Kırım'ın geleceği için seçenekler sunan bir referandum düzenlemiş ve ezici bir çoğunluk Rusya'ya katılma yönünde oy kullanmıştır (Baharçipek ve Ağır, 2015: 36). Böylelikle Ukrayna, Batı ile Rusya arasındaki konumunun bedelini Kırım yarımadasının kontrolünü kaybederek ödemiştir.

Rusya, aynı zamanda Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçı grupları destekleyerek bölgeyi daha da istikrarsızlaştırmıştır. Kırım Türklerini olumsuz etkileyen bu gelişme, Türkiye için kabul edilemez bir senaryo olan “soğuk savaşın yeniden alevlendiği” iddialarına yol açmıştır (Cabbarlı, 2010: 109-110). Türkiye Kırım'ın ilhakını tanımamış ve Donetsk ve Luhansk konularında da Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü desteklemiştir.

2.6. PKK SORUNLARI

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde PKK konusu, her iki ülkenin de güvenlik, terörle mücadele ve bölgesel politikaları açısından önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye, PKK'yı terör örgütü olarak tanımlamakta ve PKK'ya karşı uzun yıllardır mücadele etmektedir. Rusya'nın bu konuda izlediği politika ise, zaman zaman Türkiye ile gerginliklere neden olabilmektedir. PKK, 1978 yılında Abdullah Öcalan liderliğinde kurulmuş bir örgüttür ve kuruluşundan bu yana Türkiye'ye karşı silahlı mücadele yürütmektedir. Türkiye, PKK'nın faaliyetlerini önlemek için hem iç hem de dış politikada çeşitli stratejiler benimsemiştir. Bu stratejiler arasında askeri operasyonlar, diplomatik girişimler ve bölgesel ittifaklar bulunmaktadır.

Rusya, 1994-1996 Çeçen ayaklanması boyunca PKK meselesini kullanarak Türkiye'yi isyancıları desteklemekle suçlamıştır. 1994 yılının Şubat ayında Rusya, PKK'ya bağlı grupların “Kürdistan Tarihi” başlıklı bir konferans düzenlemesine izin vermiş, bunu Moskova'da PKK'yı etkin bir şekilde temsil eden Kürt Evi'nin kurulması ve Rusya Parlamentosu'nun himayesinde sürgünde Kürt Parlamentosu'nun toplanması izlemiştir (Olson 2005: 85-128). Özellikle Rus Duması, Moskova'da PKK toplantılarına ev sahipliği yapılmasını onaylamış ve Türkiye'yi “Kürt soykırımı” ile suçlayacak kadar ileri gitmiş, hatta PKK elebaşı Abdullah Öcalan'ın 1998'de Suriye'den sınır dışı edilmesinin ardından sığınma hakkı almasını savunmuştur (Yılmaz ve Yakşı, 2017: 35). Rusya'nın PKK'ya olası mali ve lojistik yardımından endişe duyan Türkiye, Çeçen ayrılıkçılara yardım sağlayan Kuzey Kafkasya kökenli Türk vatandaşlarını açıkça desteklemekten kaçınmıştır (Yılmaz ve Yakşı, 2017: 26-28).

Türkiye'nin resmi olarak Çeçenlere destek vermediğini vurgulamasına rağmen, Rusya bu konuda ikna olmamış ve PKK'ya destek vererek karşılık vermiştir. Türkiye ile 1995'te imzalanan terörizmle mücadele anlaşmalarına rağmen, Rusya'nın Duma tarafından PKK'ya verilen destek bu anlaşmalarla çelişmiştir (Yılmaz ve Yakşı, 2017: 26-28.). Rusya'nın bu tutumu, Türkiye'nin Çeçenlere olan desteğini ve Çeçen sorununun uluslararası boyutunu daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu süreç, Türkiye ve Rusya arasında karşılıklı güven inşa etme çabalarına rağmen, ilişkilerde rekabetin ve tarihsel düşmanlık söyleminin öne çıkmasına neden olmuştur (Özdal vd., 2013). Nitekim Dönemin Ankara Büyükelçisi Albert Çernişev'in “ülkelerimiz karşılıklı güveni tesis etmelidir. Üst düzeyde bir güvenden bahsediyorum ve bu söz sadece kelimelerde kalmamalıdır. Birbirimizin gözünün içine bakmalı birbirimize güvenmeliyiz” değerlendirmesi ve “Cam evlerde yaşayanlar asla ilk taşı atanlar olmamalıdır. Türkiye ve Rusya aynı gemideler, gemi batarsa birlikte batarız” açıklaması, Türkiye'nin Çeçenistana yönelik politikalarını ve Rusya ile ilişkilerini iç politika önceliklerini dikkate alarak gözden geçirmesinin faydalarına değinmiştir (TDN, 1994 akt. Çelikipala, 2015). Terörle mücadele, Türkiye ve Rusya arasındaki işbirliğinin kilit bir boyutunu temsil etmekte ve bu bağlamda, iki ülke arasındaki söylemin değişimine zemin hazırlamıştır. 1995 yılında “Terörizmi Önleme Protokolü” ve 1996'da “Terörizmle Mücadele Alanında İşbirliğine İlişkin Memorandum” imzalanmıştır. Bu belgeler, her iki tarafın Çeçenistan ve PKK gibi kendi terör meseleleri bağlamında birbirlerinin iç işlerine karışmama ve ortak hareket etme taahhütlerini içermiştir (Çelikipala, 2015: 127).

Rusya, Soğuk Savaş döneminde PKK'ya karşı net bir tutum almamış ve zaman zaman PKK'nın faaliyetlerine göz yummuştur. Son yıllarda ise Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerinde PKK konusu da iki ülke arasında önemli bir gündem maddesi olmaktadır. Türkiye, PKK'nın Suriye'deki uzantısı olan YPG'ye (Halk Savunma Birlikleri) karşı operasyonlar düzenlerken, Rusya'nın YPG ile ilişkileri Türkiye tarafından dikkatle izlenmektedir. Rusya, Suriye'de çeşitli gruplarla esnek ilişkiler kurarken, Türkiye'nin güvenlik endişelerini de dikkate almak zorunda kalmaktadır (Stein, 2023: 154). Türkiye, Rusya'dan PKK ve bağlantılı gruplara karşı daha net bir tutum almasını talep etmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'nin Rusya'dan beklentileri arasında PKK'nın faaliyetlerine karşı destek verilmemesi ve YPG'ye yönelik politikalarda Türkiye'nin hassasiyetlerinin göz önünde bulundurulması yer almaktadır. Rusya ise bu taleplere genellikle diplomatik yanıtlar vermekte ve bölgede dengeleri gözetmeye çalışmaktadır (Kirişçi, 2022: 78)

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Soğuk Savaş boyunca zıt bloklarda yer alan Türkiye ve Rusya için yeni fırsatların önünü açmıştır. Rusya 1990'lı yılların başında iç sorunlar yaşamaktaydı ve bu nedenle bölgesel konularla çok fazla ilgilenememiştir. Böylece Türkiye için dış siyasette bir tehdit oluşturmamıştır. Türkiye sınır ve bölgesindeki komşu ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmek istemiştir. Türki akrabalıklar göz önüne alındığında, Kafkaslar ve Orta Asya bölgeleri Türkiye'nin sadece iyi ilişkiler geliştirmek için değil, aynı zamanda nüfuz sahibi olmak için ana bir unsur konumundadır. Öte yandan ABD, bölgesel müttefikleri arttıran ve destekleyen aynı zamanda ABD'ye meydan okuyabilecek bölgesel bir gücün ortaya çıkmasını engelleyen bir strateji izlemiştir. ABD bu strateji gereği Rusya'nın bölgedeki etkisini azaltmaya ve Türkiye'nin bölgesel hedeflerine yönelik desteğini sürdürmüştür. Rusya ise 1990'lı yılların sonunda iç karışıklıkları bitirmeye başlamış ve bölgede hâkimiyet kurma çabasıyla Türkiye'nin rakibi olmuştur. Rusya'nın bu politikalar içinde en önem verdiği ve kırmızıçizgisi olarak vurguladığı durum ise FSU ülkelerinin topraklarını kendi güvenliği için hayati olarak görmesidir. Rusya'nın bu politikaları sonucunda tarihsel mirasla örtüşen çıkar çatışmaları, karşılıklı tehdit algısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Rusya'nın bölge ülkeleri üzerinde sürdürdüğü politikaların yanında Hazar Havzası'ndan Avrupa'ya uzanan enerji yolları konusundaki anlaşmazlıklar, Türk ve Rus siyasetçilerinin saldırgan açıklamaları, S-300 füze sorunu, taraflardaki ayrılıkçı guruplara verilen destekler baş çekmiştir. İki ülke arasında çıkan bu problemler temelde siyasi iş birliğinin gerçekleşmesini engellemiştir.

1990'ların sonu ve 2000'lerin başında her iki ülke de ciddi ekonomik krizlerle karşı mücadele vermek zorunda kalmışlardır. Buna rağmen iki ülke arasında teknoloji, turizm, gıda ve savunma anlamında ikili ticaret hacmi sürekli yukarı ivmeli artışlar göstermiştir. Rusya ve Türkiye'nin ekonomik çıkarlarının örtüşmesi ilişkilerin artmasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki iddialı politikalarından geri çekilmesi karşılıklı tehdit algısının ortadan kalkmasında olumlu etki yapmıştır. Bu durumda, 1999 yılında Ecevit'in Rusya'ya yaptığı ziyaretle ayrılıkçı guruplara desteğin kesilmesi kararı etkili olmuştur. Ziyaretin ardından iki ülke teröre karşı iş birliği kararı almıştır. İkinci Çeçen Savaşı'nda Türkiye pasif kalmış, Rusya ise Öcalan'ın yakalanması sürecine destek vermiştir.

İki ülke, 2000'li yıllarda oldukça yakınlaşmış, bunun sebebini ise karşılıklı ticari ve ekonomik çıkarlar oluşturmuştur. Bu gelişmede enerji ticareti kendini en fazla gösteren

etken olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin artmasında rol oynayan bir diğer faktör ise her iki ülkenin de Batı ile olan sorunları olarak değerlendirilmiştir. Batı ile kurulamayan ticari ve politik ileri ilişkilerin yerini iki ülkenin kendi aralarında bu alanlarda yakınlaşması almıştır. Türkiye, AB'ye katılım sürecinde engellerle karşılaşmış, PKK'ya karşı mücadelesinde ise müttefiki ABD ile yaşadığı sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. ABD ile olan ilişkilerinin bozulmasında TBMM'nin ABD'nin Türkiye topraklarını Saddam rejimine karşı kullanma talebini reddetme kararı alması da önemli bir etken olmuştur. Rusya ise NATO'nun kendi sınırlarına kadar genişlemesini kendisine tehdit olarak algılamış, Bosna-Hersek ve Kosova'ya yönelik müdahaleler ilişkileri daha da bozmuştur. Ayrıca, Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinin AB üyeliği, Rusya'nın bu ülkelerle yaptığı çeşitli anlaşmaların yürürlükten kaldırılmasına sebep olmuş, bu durum Rusya ekonomisini olumsuz etkilemiştir.

Karadeniz bölgesi, Türkiye ve Rusya'nın yakınlaşma politikalarına sahip olduğu alanların en önemlisidir. AB, bölgede daha aktif hale gelmek için üye ülkelerin sayısını arttırmış, bölge ülkelerinin demokratikleşme sürecine kendi amaçları doğrultusunda katkı sağlamıştır. ABD ise özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra, Rusya'nın nüfuzunu sınırlandırmak ve bölgedeki enerji kaynaklarına ulaşmak için Orta Doğu, Balkanlar ve Doğu Avrupa'da kendine yer açma isteği içerisine girmiştir. ABD ve AB ülkelerinin bu bölgelerdeki askeri üslerinin sayısının her geçen gün arttığını gözlemleyen Rusya, buralardaki etkisini sürdürme gayesini gütmüştür. Türkiye ise bölgedeki güç dengesini korumak için ABD, AB ve Rusya arasında bir denge politikası yürütmek için çabalamıştır. Türkiye, yürüttüğü denge politikası gereği bölgede artan NATO varlığına karşı çıkmış, BLACKSEAFOR ve Karadeniz Uyum Operasyonu gibi bölgesel tatbikat ve operasyonlara destek vermemiştir. Ayrıca, Rusya tarafından Batı'nın Rus çıkarlarına karşı bir girişimi olarak görülen renkli devrimlere mesafeli durmuştur. Dolayısıyla, iş birliği ve diyalog Rusya ve Türkiye arasında sürekli başvurulmuş bir araç olarak yerini korumuştur.

Suriye iç savaşında ABD, Suriye'nin uluslararası toplumdan izole edilmesini hedeflemiştir. ABD'nin bu amacı karşısında Türkiye, Adana Anlaşmalarından sonra Suriye ile kurulmuş olan iyi ilişkileri sürdürmeye devam etmiş, PKK'ya karşı iş birliği yapmıştır. 2011 yılına kadar Türkiye ve Suriye ikili ticaret düzeyi de yüksek seviyelere ulaşmıştır. Rusya, Sovyet döneminde Suriye ile olan iyi ilişkilerini sürdürmüş, Rusya ile Suriye arasındaki askeri iş birliği anlaşmaları devam etmiştir. Rusya, ABD tarafından

sürdürülmek istenen tek kutuplu dünya düzenini engellemek için tüm girişimlerini yapmıştır. Suriye, Rusya'nın ABD'ye karşı iş birliği yapabileceği ülkelerden birisi konumunda olmuştur. Rusya'nın bölgede artan siyasi ve ekonomik gücü, ABD ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Türkiye ise Irak'a müdahalede olduğu gibi ABD'nin bölgesel meselelere müdahil olmasının bölgede istikrarsızlığa yol açtığını ve bu durumun Türkiye için güvenlik kaygılarına ve ekonomik kayıplara neden olduğunu tüm platformlarda dile getirmiştir. İki ülke de komşu bölgelerinde ABD'nin müdahalesini izin vermemek üzere yakınlaşma politikaları geliştirmişlerdir. Ancak Suriye ve Ukrayna'da devam eden krizler, Türkiye ile Rusya arasında karşılıklı tehdit algısının doğmasına neden olabilecek potansiyele sahiptir. Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi, Karadeniz'deki güç dengelerini değiştirdiğinden zamanla Türkiye'nin Batı ile yakınlaşma politikalarına neden olabilecektir.

2000'li yıllardaki ekonomik ve askeri güç farklılıkları iki ülkenin iş birliği yapmasına engel teşkil etmemiştir. Türkiye, Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'daki hâkimiyetini tanımıştır. Ancak Türkiye'nin Azerbaycan ile birlikte bölgede stratejik ortak olarak gördüğü Gürcistan'a yönelik Rus askeri saldırısı durumu değiştirmiştir. Türkiye ile Rusya arasında bir tampon bölge oluşturması sebebiyle Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü Türkiye için kendi güvenliği açısından hayati bir öneme sahip olmuştur.

Putin'in iktidara gelmesiyle artan askeri ve ekonomik gücüne paralel olarak Rusya, dış politika tercihlerinde daha güvenli, aktif ve aynı zamanda atak bir duruma gelmiştir. Diğer yandan; Türkiye, Kafkasya'da ülkelerin bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini desteklemiştir. Ayrıca, bölge ülkelerinin dünya pazarlarındaki payını artırmayı, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak üzere kendisi için alternatif enerji tedarikçileri olmalarını ve küresel ekonomiye entegre etmeyi hedeflemiştir. ABD, AB ve Türkiye'nin politikaları burada çakışmaktadır.

Azerbaycan'ın 2020 yılındaki Karabağ harekâtında Rusya ile Türkiye'nin pozisyonları karşı karşıya gelmiştir. Ermenistan karşısındaki bu haklı savaşında Türkiye Azerbaycan'a her türlü desteği sağlamıştır. Rusya'nın bu savaşdaki tutumu aslında Türkiye'nin Rusya tarafından Gürcistan'a yapılan müdahale karşısında verdiği tepki ile benzerdir. Tarafların bölgedeki iki savaşa verdikleri tepkilerin benzer olması, her iki ülkenin denge politikasından taviz vermediğini göstermiştir. Aslında bölgedeki istikrarın devamı için Rusya ve Türkiye her zaman ortak paydada hareket etmeyi başarmışlardır.

Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları meselesi Rusya ve Türkiye için hem fırsatlar hem de çatışma durumları yaratmaktadır. Ancak coğrafik olarak AB ve ABD'nin konumlanışları Türkiye'nin ve Rusya'nın birbirine yakınlaşması, enerji konusunda işbirliklerinin artırılması noktasında olumlu ve önemli ilişkiler geliştirilmesini sağlamaktadır.

Türkiye-Rusya açısından eşzamanlı bir şekilde çatışma ve uzlaşmazlıkların ya da işbirlikler hem tarihsel hem de coğrafi açıdan mümkündür. Türkiye ve Rusya her ne kadar Karadeniz ve Kafkasyanın konumu ile direk komşuluk ilişkileri bulundursa da Suriye İç Savaşı, Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları, Libya İç Savaşı gibi süreçler Türkiye ile Rusya'yı karşı karşıya getirmektedir. Potansiyel olarak hem Karadeniz hem Kafkasya bunun bir uzantısı olarak Orta Asya enerji, ticaret bağlamında dünya egemen güçleri tarafından uygulanan çevreleme politikaları gereği Türkiye ve Rusya dayanışma içerisinde konumlanmaktadır. ABD'nin çevreleme doktrinine Türkiye'nin dâhil olmaması Rusya ile Türkiye'nin ilişkilerinde normalleşmeler sağlamaktadır. Suriye İç Savaşı, Libya İç Savaşı, Doğu Akdeniz enerji kaynakları bakımından Rusya ile her zaman için çatışma durumlarının olasılığı yüksek görülmektedir. Bu noktada değerlendirildiğinde özellikle Suriye İç Savaşında uçak düşürme vb. savaş sebebi sayılacak unsurlar çatışma doğuracak kritik nokta olarak görülmektedir. Ancak potansiyel dış tehditler, enerji kaynakları ve nakil hatlarındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerin iyileşmesine ve uzlaşmaya neden olmaktadır.

ABD, ilginç bir şekilde, geleneksel olarak Rusya'nın “arka bahçesi” olarak görülen Kafkasya bölgesine girerek ve petrol boru hattının inşasına tam destek vererek Türkiye'yi bu çabasında desteklemiştir. Stratejik kaygıların ötesinde ABD, Kafkasya ve Orta Asya petrolünün Batı pazarlarına taşınmasında Rusya'nın tekeline meydan okumayı ve alternatif güzergâhlar oluşturmayı amaçlamıştır. Bu jeopolitik dinamik, Rusya, İran ve Ermenistan'ın, özellikle bölgedeki enerji nakil yolları konusunda ABD, Türkiye, Gürcistan ve daha az ölçüde Ukrayna tarafından oluşturulan koalisyona karşı hizalanmasıyla daha da belirginleşmiştir.

Avrasya bölgesi tarihsel olarak rekabet ve çatışma ile karakterize edilmiş, ancak 21. yüzyılda Türkiye ve Rusya arasında bir işbirliği alanına dönüşmüştür. Değişen tarihi koşullar bu iki ülkenin yakınlaşması için fırsatlar sunmuş ve Rusya Federasyonu'nun Karadeniz ve Kafkasya bölgelerine yaklaşımını etkilemiştir. Rusya'nın bu bölgelerdeki eski müttefiklerinin Avrupa-Atlantik dünyasıyla bütünleşme istekleri, bu bölgelerde

tutarlı bir iç ve dış politika duruşu sergileyen Türkiye ile işbirliğini kolaylaştırmıştır. Önümüzdeki yıllarda Avrasya'nın küresel ekonomideki öneminin artması beklenirken, Türkiye ve Rusya arasındaki işbirliği bölgenin görünümünü şekillendirmede önemli ve vazgeçilmez bir rol üstlenmektedir. İki ülke liderlerinin karşılıklı güvene dayalı bir diyalog platformu kurması, stratejik işbirliğinin geliştirilmesinde önemli bir kazanım olmuştur. Bu bağlamda Rus siyaset analisti A. Dugin, Türkiye ve Rusya'nın Avrasya coğrafyasında paylaştığı ortak tarihi köklerin ve mirasın altını çizmekte ve bu ortak tarihi mirasın yeniden ele alınmasıyla gelecekteki işbirliği potansiyeline vurgu yapmaktadır. Her iki ülkenin çok kültürlü toplumsal yapılarının ve yönetim geleneklerinin Avrasya'nın “ortak vatan” rolüne katkıda bulunduğunu ve iki ulus arasında birliği teşvik ettiğini öne sürmektedir (Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2010). Bu nedenle, Türkiye ve Rusya arasında enerji, teknoloji, savunma, turizm, dış ticaret, ulaştırma, elektronik iletişim, bilişim, inşaat ve finans gibi stratejik öneme sahip sektörlerdeki işbirliği çabalarının Pakistan, Hindistan, Çin ve Afrika'ya kadar uzanabilecek yeni proje ve fırsatları başlatmapotensiyeli taşımaktadır. Türkiye, Rusya ile enerji, savunma ve bilişim gibi çeşitli alanlarda işbirliğini güçlendirerek dış ticaret hacmini 100 milyar dolara kadar çıkarabilecek bir potansiyele sahiptir

KAYNAKÇA

- Ağır O. (2023). Dağlık Karabağ Sorunu Bağlamında Türk Dünyası Jeopolitiği. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 222-239.
- Akaş, C. ve Sevin O., (1995). Gorbacov'un Rusya'sı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akhiyadov, M. (2020). GÖRÜŞ- Rusya'nın Libya Politikası. AA, 6 Nisan 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-rusya-nin-libyapolitikasi/1794069> (erişim: 16.04.2024)
- Aksoy, E. (2016). DAİŞ ve Suriye İç Savaşında DAİŞ'in Rolü. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 29-42.
- Aktürk, Ş., (2013). Türk-Rus İlişkilerinin Realist Bir Değerlendirmesi 2002-2012: Zirveden Dibe Mi? *Hazar Raporu*, 55-71.
- Akuyu Nükleer A.Ş. (2022). "Akkuyu'da İlk Elektrik 2023'te Başlayacak", <Http://Www.Akkunpp.Com/Akkuyuda-İlk-Elektrik-Uretimi-2023da-Baslayacak>, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
- Akkuyu Nükleer A.Ş. (2022). "Akkuyu Nükleer Ngs İnşaat Projesi", <Http://Www.Akkunpp.Com/Index.Php> (Erişim Tarihi: 15.10.2018).
- Akdevelioğlu, A. (2003). Post-Cold War Turkish Foreign Policy in the Caspian Sea Basin. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 34, 1-25.
- Alabarda, Y. (2019). Türkiye'nin Hava Savunmasında S-400 Sistemlerinin Yeri ve Önemi. *Kriter Dergisi*, 37.
- Arslan, E. (2022). Primakov Doktrini Nedir, Putin Ne Yapmak İstiyor?. STRASAM, 27 Şubat 2022, <https://strasam.org/ua-iliskiler/uluslararasısorunlar/primakov-doktrini-nedir-putin-ne-yapmak-istiyor-564> (erişim: 07.04.2024)
- Amirbek, A., (2015), Rusya'nın Jeopolitik ve Kimlik Kodları: Yakın Çevre Algısı. *Karadeniz Araştırmaları*, 48.
- Avcıoğlu, G., Ş.(2014), Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi, Jeopolitik ve Jeokültür Kuramı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 97-110.
- Ayata, A. (2017). "Energy: Key to the EU-Turkish Relations?", *Innovation and Global Issues in Social Sciences*, Congress Book, Patara Antique City Parliament Building, Antalya, April 27-29, 2017.
- Axt, H. J. (2022). Conflicts and Global Powers in the Eastern Mediterranean. An Introduction. *Comparative Southeast European Studies*, 70(3), 393-413.
- Baev, P. K. (2012). Russia's Counterterrorism Operation in Syria: A Strategic Trap? *PONARS Eurasia Policy Memo*, 411.
- Baharççek, A., (1995). Rusya'nın Dış Politikasında Sovyet Döneminin İzleri. *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 163- 170.
- Baharççek, A. ve Ağır, O. (2015). Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Bağlanması'nın Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, (52), 29-47.
- BAK (2014) Raporu. Kafkasya'daki Gelişmeler Ve Türkiye. *Bilgesam Yayınları*, (60), 19-23.
- Balta, E. (2019). From Geopolitical Competition to Strategic Partnership: Turkey and Russia after The Cold War. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16(63), 69-86. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.621309>
- Barakanova, K. (2018). Continuity And Change in The Soviet and Russian Foreign Policies in the Middle East: The Cases of Egypt and Libya (1943- 2017). *Sakarya: Sakarya Üniversitesi Orta Doğu Enstitüsü*.
- Başaran, A. (2020). Türkiye-Abd-Rusya İlişkilerinde Karadeniz 2000-2010. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 11(1).
- Başlamış, C. (2009, 2 14). Türkiye ile Rusya Güçlü Ortak Oldu. *Milliyet Gazetesi*.

- Bayraktar, B. (2020). Rusya Orta Doğu'da Ne Yapmak İstiyor?. AA, 18 Mart 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/rusya-orta-dogu-da-ne-yapmakistiyor/1770192> (erişim: 28.03.2024)
- BBC News (2019). "Barış Pınarı Harekâtı: Türk-Amerikan ilişkileri son 10 yılda nereden nereye geldi?" <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50086391>.
- BBC(2021). S-400: Füze Savunma Sistemi. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58709766>. (Erişim Tarihi: 17.05.2024).
- Billah, M. (2019). *Ukrayna Krizi Sonrasında Değişen Nato-Rusya Stratejileri Çerçevesinde Nato-Rusya İlişkileri* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Birdişli, Fikret (2019), Rus Stratejik Kültürü ve Jeopolitiği. *İNÜSAM/Analiz*, 1/12.
- Buzan, B., ve Hansen, L. (2009). *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press.
- Büyükakıncı, E., (2004). *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Cabbarlı, H. (tarih yok). *İki Güç Arasındaki Ukrayna*. KARAM: http://www.karam.org.tr/Makaleler/249323123_05.Hatem%20CABBARLI.pdf.
- Cafersoy, N. (2002). Rus jeopolitik düşüncesinde misyon arayışları. *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel*, 8(4), 51-101.
- Carrere, E. H. (2003). *Tamamlanmamış Rusya*, (Çev: Reşat Üzmen). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çakır, S. (2022). Rusya'nın Libya Krizi Politikası. *Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1): 89-100.
- CNN Türk (2020). "Akkuyu Ngs'de İlk Reaktör 2023'te Hizmete Alınacak", 05 Şubat, <https://www.cnnturk.com/Yerel-Haberler/Mersin/Merkez/Akkuyu-Ngsde-Ilk-Reaktor-2023te-Hizmete-Alinacak-1484073>, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
- Clarke, M. (2016). China's Belt and Road Initiative and its Impact on Central Asia. *SpringerLink*.
- CSIS. (2022). Regional Competition and the Future of Russia-Turkey Relations. <https://www.csis.org/analysis/regional-competition-and-future-russia-turkey-relations>
- Çalış, E. ve Özlük, Ş. (2007). Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapı sökümü: İdealizm-Realizm Tartışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 225-243.
- Çam, E. (2002). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Çelik, G. (2019). "Türkiye-Rusya ilişkileri S-400'lerin alınmasıyla yeni bir faza geçti". <https://www.dha.com.tr/son-dakika/turkiyerusya-iliskileri-s400lerin-alinmasiyla-yeni-bir-faza-gecti/haber-1692511>.
- Çelik, C. (2021). *Doğu Akdeniz'de Yeni Enerji Politik: Türkiye'nin Bölgeyi Jeostratejik Ve Jeopolitik Değiştirme Potansiyeli* (Master's thesis, Hasan Kalyoncu Üniversitesi).
- Çelikpala, M. (2015). Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri. *Bilig*, 72, 117-144.
- Çıtak, E.(2014). *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorik Değerlendirmeler*. Ankara: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Çomak, İ., (2006). Rusya, Putin ve Avrasyacılık. *Rusya Stratejik Araştırmaları* – 1, Ed. İhsan Çomak, ss.89-100, İstanbul: Tasam Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2011). *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. Küre Yayınları. 61.
- Dedeoğlu, B. (2020). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. YeniYüzyıl Yayınları. 4. Baskı.
- Delovaya Gazeta Vzgljad, (2020). <https://vz.ru/news/2020/9/29/1061672.html>, (Erişim tarihi: 07.03.2021).

- Demirtepe, H. Ö. (2013). *Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine*. Ankara: Usak-Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Demiryol, T. (2013). Does Economic Interdependence Promote Political Cooperation? Political Cooperation? Political Economy of Russian-Turkish Energy Relations. Bordeaux Prepared for ECPR General Conference.
- Dersan Orhan, D. (2018). Rusya Dış Politikasında Orta Doğu: Arap Baharı Sonrası Tehditler ve Fırsatlar. *Avrasya Etüdleri*, 53 (1): 87-116.
- Donnelly, J. (2000). *Realism and International Relations*. Cambridge University Press.
- Dugin, A. (2014). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*. (Çev. Vügar İmanov). İstanbul: Küre Yayınları.
- Ebenstein, W., (2003). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, (Çev: İsmet Özel). İstanbul: Şule Yayınları, 3. Bası.
- Ediger, V. Ş., Durmaz, D. (2017). Energy in Turkey and Russia's Roller-Coaster Relationships. *Insight Turkey*, 19(1), 135-155.
- Efegil, E. ve Musaoğlu, N. (2009). Rusya Avrupa Birliği Ekseninde Türkiye'nin Enerji Politikasının Analizi. *IAUD*, 1(1), 29.
- Egeli, S. (2019). Making Sense of Turkey's Air and Missile Defense Merry-Go-Round. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 8(1), 69-92. <https://doi.org/10.20991/allazimuth.470640>.
- Elias J. ve Sutch, P. (2007). *International Relations: The Basics*. New York: Routledge.
- Ercan, M. (2015). Uluslararası Hukuk Normları Bağlamında Kırım Meselesi: Self Determinasyon Mu? İlhak Mı? *International Journal of Social Science*, (36) , 95-113.
- Erdoğan, H., (2004). *Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı*. İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Erişen, C. (2004). Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı Ve Askeri Doktrinler. Büyükakıncı, E. (Editör), *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. (ss. 165-195). Phoenix Yayınları.
- Erşen, E. ve Parlar Dal, E. (2018). Türk-Rus İlişkilerinin Karadeniz Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi Ve Sonrası. *TASAM*, (51), 43-56. cold-war-era.html
- Frantzman, S. J. (2020, May 28). *Russia's Mig Diplomacy:US, Turkey, Russia, Egypt Square Off Over Libya*. <https://www.jpost.com/middle-east/russias-mig-diplomacy-us-turkey-russia-egypt-square-off-over-libya-629384>.
- Gazprom, (2018). "Belgrade Is Interested In Natural Gas Supply Via Turkstream", 29 Mayıs, <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/> (Erişim Tarihi: 20.07.2018).
- Glaser, C. L. (2010). *Rational Theory of International Politics: The Logic of Competition and Cooperation*. Princeton University Press.
- Goldstein, J. S. ve Pevehouse, J. C. (2014). *International Relations*. New Jersey: Pearson.
- Gözen, R. (2014). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Ankara: İletişim Yayınları.
- Gözübüyük, A. Ş., (2004). *Anayasa Hukuku*, 13. Bası. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Grieco, J. M. (1988). Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism. *International Organization*, 42(3), 485-507.
- Gürkan, Ü. (1964). S.S.C.B. Siyasî Rejiminin Ana Hatları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(21), 155-198.
- Gürsoy, B. (2005). *Soğuk Savaş'tan Günümüze Asimetrik Tehdit*. Ankara: IQ Kültür Yayıncılık.
- Hasanov, A. (2010). *Jeopolitik* (A. Ağaoğlu ve F. Şammedov, Çev.), Babı Ali Kültür.
- Hekimoğlu, A. N. (2007). *Rusya'nın Dış Politikası*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Hekimoğlu, K. (2021). Suriye Krizi Bağlamında Rusya'nın Suriye Politikası. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1405-1422.

- Heywood, A. (2011). *Küresel Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. İstanbul: YKY.
- İmanbeyli, V. (2014). *Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi*. Seta Perspektif Yayınevi, Ankara.
- İmanov, V. (2002). *Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı*, İstanbul: Küre Yayınları.
- İnaç, H. (2021). Yeni Dünya Düzeninin Bir Habercisi Olarak Azerbaycan-Ermenistan Çatışmasının Sosyo-Politik Analizi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(3), 509-521.
- Kakışım, C. (2019). Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7(1), 67-89.
- Kalatskaya, N., Valeeva, R., ve Kalimullin, A. (2023). Differentiated Instruction from Russian Research Perspective. *Around The World*, 81.
- Kantarıcı, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı: 'Koalisyonlar Dönemi mi? *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), 47- 85.
- Karabulut, B. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*. Ankara: Barış Kitabevi
- Karadağ, S. (2017). *Rusya'nın Ortadoğu Jeopolitiği*. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.
- Karakaya, İ. ve Çelik, M. T. (2021). Ortadoğu'da Arap Baharı Süreci ve Libya İç Savaşı. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 6 (1): 175-192.
- Katzenstein, P. (1997). *Introduction: Asian Regionalism in Comparative Perspective*, "Network Powers: Japan and Asia. Cornell University Press, New York.
- Kaya, S. (2010). *Rus Dış Politikasında Batı Karşıtlığının Düşünsel ve Tarihsel Gelişimi*. Gazi Akademik.
- Kaya, S ve İşyar, Ö. G. (2009). Rus Yayılmacılığı Ve Slavofil Düşüncenin Tarihsel Gelişimi. *OAKA*, 4(8), 25-29.
- Keleş, E. (2008). Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 123-140.
- Kempton, D. R. (2000). "Russian Federalism: Continuing Myth Or Political Salvation". http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3996/is_200104/ain_943252, (Erişim Tarihi: 14.06.2014).
- Kerimoğlu, Y. (2017). Rusya'nın Libya Politikası ve Askerî Müdahale İhtimali. İNSAMER, 8 Nisan 2017, https://www.insamer.com/tr/rusyanin-libyapolitikasi-ve-askeri-mudahale-ihimali_645.html (erişim: 29.03.2024)
- Kılavuz, İ. T. (2017). Rus Milliyetçiliğinin Kökenleri: 1917 Öncesi Rus Milliyetçiliği. *KOSBED*, 34, 199-216.
- Kılıç, A. (2023). Olaylar ve Yorumlar. *Ermeni Araştırmaları*, (74), 9-65.
- Kısacık, S. (2012). 1990 ve 2000'li Yıllarda Rus Dış Politikasında Temel Eğilimler. *Uluslararası Politika Akademisi*, 2
- Kiş, E. (2022). SSCB'den Rusya Federasyonu'na Türk-Rus İlişkileri: İmkanlar ve Acmazlar. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 239-270.
- Koçak, M. (2017). Türkiye-Rusya İlişkileri. *SETA Analiz*, 201, 7-19.
- Köten, F. (2013). Boru Hattı Projelerinin Hazar Havzası Jeopolitik ve Jeoeconomisindeki Rolü. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, II(1), 65-84.
- Kurat, A.N. (1990). *Türkiye ve Rusya* (1. bs.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kurat, Y. T. (1999). XIX. Yüzyılda Rusya'nın Balkanlar'daki Panslavizm ve Panortodoks Politikası Karşısında Osmanlı Diplomasisi. *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler* 15-17 Ekim 1997 içinde (s.175). Ankara.
- Kuznetsova, N. V., Kocheva, E. V., ve Matev, N. A. (2016). The Analysis of Foreign

- Trade Activities of Russia and Asia-Pacific Region. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(2), 736-744.
- Mammadov, H., (2014). *Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Manafli, T. (2021). *Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Neoliberalizm'in Yeri Ve Önemi: Şanghay İşbirliği Örgütü Ve BRICS Karşılaştırması* (Doctoral dissertation, Bursa Uludag University (Turkey)).
- Mangır, D. Ş., ve Uç, F. B. (2023). Rus Dış Politikasında Arktik Bölgesinin Yeri. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10(101), 3033-3050.
- Mcfaul, Michael, NikolaiPetrov vd. (2004). *Between Dictatorship and Democracy Russian Post-Communist Political Reform*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace,
- MFA. (2024). Karadeniz İşbirliği Örgütü, <https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei.tr.mfa> (Erişim Tarihi: Mayıs 2024).
- Milliyet Gazetesi (2016). "19 milyar dolarlık Türk Akımı yasalaştı", 3 Aralık 2016.
- Molla, A. (2019). *Sorgulanan Müttefiklik: S-400 Füze Krizi Çerçevesinde Türk-Amerikan İlişkileri*. II. International Conference on Empirical Economics and Social Sciences (ICEESS' 19).
- Nichol, J. (2012), "Russian Political, Economic, and Security Issuesand U.S. Interests", Congressional Research Service, www.fas.org/sgp/crs/row/RL33407.pdf (Erişim: 02.06.2014).
- Nye, J. S. (2009). *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*. Pearson.
- Onay, Y., (2002). *Rusya ve Değişim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Orhan, D. D. (2018). RUSYA DIŞ POLİTİKASINDA ORTA DOĞU: ARAP BAHARI SONRASI TEHDİTLER VE FIRSATLAR. *Avrasya Etüdleri*, 53(1), 87-116.
- Özbay, F. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010. *Bilge Strateji*, 2(4), 35-77.
- Özbay, F. (2012). The Relations between Turkey and Russia in the 2000. *Perceptions*, XVI(3), 69-89. ,
- Özbay, F., (2013). *Türk-Rus İlişkileri*. İstanbul: Bilge Adamlar Kurulu.
- Ozbay, F. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde İşbirliği ve Rekabet: 1992-2012. *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye*, 353-394.
- Özcan, M. S. Ö. (2023). Rus Güvenlik Politikasına Genel Bir Bakış: 2000 Sonrası Güvenlik Algı Ve Yaklaşımları. *21. Yüzyılda Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Güvenlik Stratejileri ABD, AB, Almanya, Çin, Fransa, İngiltere, Rusya, Türkiye, NATO*, 2(02), 189.
- Özdal, H., Özertem, H. S., Has, K., ve Demirtepe, M. T. (2013). *Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine*. International Strategic Research Organization (USAK).
- Özdoğan, M. (2019). Realizm Ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1-24.
- Özekin, M.K. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri*, 16 (33): 1-51.
- Özer, Ç. (2021). İkinci Dağlık Karabağ Savaşından Sonra Bölgedeki Gelişmelerin Bölgesel Aktörler Ve Türkiye Açısından İncelenmesi. *International Marmara Social Sciences Congress* (p. 121).
- Özgüzep, M. (2022). Türkiye'nin Orta Doğu Politikasında Libya Müdahalesinin Yeri. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özsoy, İ., (2006). Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler. *Bilig*, 39, 163-194.
- Özsoy, B., ve Baş, F. B. A. (2022). Küresel Çözumsuzluktan Vatan Muharebesine: Dağlık Karabağ'da Minsk Grubu'nun Rolü Üzerine Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(33), 143-160.
- Öztürk, O. M. (2001). *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini*. Ankara: ASAM Yayınları
- Öztürk, S. (2013), Jeopolitiğin Rusya Federasyonu'na Etkilerinin Kuzey Kafkasya-Gürcistan-Güney Osetya Çerçevesinde İncelenmesi. *Güvenlik Stratejileri*, 9, 17.
- Özyürek, Ş. (2016). Arap Baharı Bağlamında Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleriyle İlişkileri. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pieper, M. (2019). Rising Power Status and the Evolution of International Order: Conceptualising Russia's Syria Policies. *Europe-Asia Studies*, 71(3), 365-387.
- Sandıklı, A. ve Emeklier, B. (2012). *Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm. Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*. Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, 3-71, İstanbul
- Sapmaz, A. (2008). *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Sapmaz, A. (2013). Rusya Federasyonu'nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya'nın İstikrarı Üzerine Etkileri. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1-35.
- Sayın, M. (2020). *Rusya Federasyonu Dış Politikasında Çevresel Güvenlik Uygulamaları* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Shlapentokh, D. (1999). Post-Soviet History and NATO Geographical Expansion. *Humboldt Journal of Social Relations*, 25(1), 93-120.
- Sevim, T. (2015). Turkey and Russia Relations: Complicated Partnership. *Journal of Eurasian Studies*, 6(1), 55-64.
- Şen, Y. F., ve Yaşa, A. G. (2024). S-400 HSS Alım Sürecinde Siyasal ve Kurumsal Aktörlerin İncelenmesi: Bir Söylem Çözümlemesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (35), 323-354.
- Snyder, J. L. (1977). *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options*. Rand Corporation, California.
- Sputnik Türkiye. (2020, 01 31). *Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı ilk kez 7 milyonu aştı*. <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/202001311041300341-rusyadan-turkiyeye-gelen-turist-sayisi-ilk-kez-7-milyonu-asti/>
- Stepanov, I., Makarov, I., Makarova, E., ve Smolovik, E. (2023). Climate Change And Challenges To Sustainable Development In The Russian Arctic. *Climatic Change*, 176(4), 39.
- Şaylıman, R. ve Şaylıman, Ç., (2004). Rusya'nın Avrupa Güvenliğindeki Konumu", E. Büyükkakıncı (ed.) *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. Ankara: Phoenix Yayınevi. 293-308.
- T. C. Ticaret Bakanlığı, 2024, Rusya Federasyonu Ülke Raporu, <https://ticaret.gov.tr/data/5bcc5d4813b876034cfece26/RF%20%C3%9C%20Raporu%202024.pdf> (Erişim Tarihi: 17.05.2024)
- Taşçı, T. A. (2019). Türkiye-Rusya İlişkileri ve Üst Düzey İşbirliği Konseyi (UDİK). *Kare*, 8, 81-128.
- Taşçı, T. A. (2021). Rusya'da Hükümet ve Medyanın 15 Temmuz Darbe Girişimine Yaklaşımları. *Erciyes Akademi*, 35(2), 510-542.
- TDN (1994). "Chernishev Calls For Mutual Confidence Between Turkey ve Russia: 'Neither Side Should Play Ethnic Cards'". 17 Mart.
- Tekir, G. (2020). Russian-Turkish Involvement In The Civil War In Libya. *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, (3), 190-215.

- Tellal, E. (2000). Rusya Federasyonu'ndaki Gelişmeler Nasıl Değerlendirilmeli? *Mülkiye Dergisi*, 24(220), 211-220.
- Tezkan, Y. ve Taşar, M. M. (2002). *Dünden bugüne jeopolitik*. Ülke Yayınları.
- The Diplomat. (2023). Turkey's Growing Influence in Central Asia. <https://thediplomat.com/2022/10/turkeys-growing-influence-in-central-asia/>
- Trenin, D. (2001). Üçüncü Kuşak: 21. Yüzyıla Girerken Rus-Amerikan İlişkileri. *Avrasya Dosyası Rusya Özel*, 6(4), 283-296.
- Trotsky, L. D., (2006). *İhanete Uğrayan Devrim*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Toynbee, J. A. (2011). *Uygarlık Yargılanıyor*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Tuğtan, M.A. (2014). Güç, Anarşi, Realizm, içinde Balta, E. *Küresel Siyasete Giriş*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçer, İ., (1998). Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye. *En Uzun On Yıl, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Der. Gencer Özkan ve Şule Kut, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Tüfekçi, Ö. (2017). *İşbirliği ve Kriz İkileminde Türkiye-Rusya İlişkileri, Seta*. İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık.
- Tüfekçi, Ö., (2016). Türkiye'nin Rusya ve Kafkasya Politikası İçindeb. Duran ve K. İnât, Düz. *Türk Dış Politikası*. İstanbul: Seta Yayınları, Pp. 317-341.
- Türkiye Petrolleri, (2017). *2016 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*. Ankara.
- Uçarol, R. (2014). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Der Yayınları.
- Uğrasız, B. (2003). Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 139-145.
- Ünalı, A. N., ve Oğuz, Ş. (2019). Karadeniz'de Rusya-ABD Rekabeti Ve Ukrayna Krizi. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 1-10.
- Usman, S. M., Qazi, I. Z., ve Shah, F. A. (2022). Energy Strategy Of Russia And Its Impact On Europe. *Aujogr: Air University Journal Of Graduate Research*, 2(1), 29-39.
- Uzunöner, M. E., ve Çıkrıkçı, T. (2023). Türkiye, ABD Ve Rusya'nın Libya İç Savaşına Yönelik Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 14(64), 11-56.
- Üstün, A. (2020). *Türkiye-Libya İlişkileri (1951-2011)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçınkaya, A. (2010). Türkiye'nin Avrasyacı Stratejileri, içinde C. Yenigün ve E. Efegil (der.) *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Ankara, Nobel, 657-672.
- Yavuz, C. (2006). Rusya Müslüman Azınlığını Kaybediyor. 2023(62), 4-16.
- Yavuz, C. (2008). Kafkaslardaki Sıcak Çatışmanın Karadeniz'e Yayılan Soğuk Savaş Esintileri. 2023, s. 14-23.
- Yavuz, C. (2010). *Avrasya'da Türk Jeopolitiği*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yavuz, C., ve Erdurmaz, S. (2012). *Arap Baharı ve Türkiye-Orta Doğu'da Kırılan Fay Hatları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yalçınkaya, A. (2017). Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(Özel Sayı Nisan 2017), 1-16.
- Yapıcı, M. İ. (2014). 1990'lar Boyunca Türkiye-Rusya İlişkileri: İstikrarsızlık İçinde İstikrar, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 10(40), 133-134.
- Yeltin, H. (2019). Neoklasik realizm bağlamında son dönem Türkiye-Rusya ilişkileri (Doctoral dissertation, Sakarya Üniversitesi (Turkey)).
- Yetkin, M. (2016). Türk-Rus Krizini Bitiren Gizli Diplomasinin Öyküsü. *Hürriyet Gazetesi*.
- Yıldırım, S. (2013). 1990 Sonrası Rus Dış Politikasında Batı Karşısında Kimlik Ve Statü

- Arayışları. Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 23(2), 61-99.
- Yılmaz, H., (2006). *Rusya'da Devlet Merkezli Sistem ve Bürokrasi*. İstanbul: Versus Kitap.
- Yılmaz, S. (2015). Yeni Avrasyacılık ve Rusya. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (34), 111-120.
- Yılmaz, S. ve Yakşı, A. (2017). Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri. *TYBAkademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(17).
- Yiğittepe, L. (2018). NATO ve Rusya Arasında Türkiye'nin Güvenlik Algılaması: S-400 Krizi Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16 ,276-289.
- Zakaria, F., (2014). The Rise of Putinism. *The Washington Post*, July 31
- Zenkoviç, N., (2009). *Tretiy Prezident, Dimitriy Medvedev*. Moskova: Olma Media Grupp.
- Zengin, A. K., ve Topsakal, İ. (2022). Büyük Stratejilerde Örüntü: Türkiye-Rusya İlişkilerinde Akıllı Uyum ve Esnek Rekabet. *Security Strategies Journal/Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18(42).
- Zollmann, F. (2024). A War Foretold: How Western Mainstream News Media Omitted NATO Eastward Expansion As A Contributing Factor To Russia's 2022 Invasion Of The Ukraine. *Media, War ve Conflict*, 17506352231216908.
- Zorlu, K. (2020). "Karabağ'daki İşgal Artık Son Bulmalıdır!", *Habertürk*, 28.09.2020, <https://www.haberturk.com/yazarlar/prof-dr-kursad-zorlu/2817135-karabagdaki-iscal-artik-son-bulmalidir>, (Erişim tarihi: 09.03.2021).

ÖZGEÇMİŞ

